

Amsterdam, mei 2009
In opdracht van Ontwikkelingsbedrijf Noord-Holland Noord N.V.

Economische indicatoren Noord-Holland Noord

- jaarupdate 2009 -

Arjan Heyma
Maikel Volkerink

seo economisch onderzoek

“De wetenschap dat het goed is”

SEO Economisch Onderzoek doet onafhankelijk toegepast onderzoek in opdracht van overheid en bedrijfsleven. Ons onderzoek helpt onze opdrachtgevers bij het nemen van beslissingen. SEO Economisch Onderzoek is gelieerd aan de Universiteit van Amsterdam. Dat geeft ons zicht op de nieuwste wetenschappelijke methoden. We hebben geen winstoogmerk en investeren continu in het intellectueel kapitaal van de medewerkers via promotietrajecten, het uitbrengen van wetenschappelijke publicaties, kennisnetwerken en congresbezoek.

SEO-rapport nr. 2009-32

ISBN 978-90-6733-498-3

Copyright © 2009 SEO Economisch Onderzoek Amsterdam. Alle rechten voorbehouden. Het is geoorloofd gegevens uit dit rapport te gebruiken in artikelen en dergelijke, mits daarbij de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

Inhoudsopgave

Voorwoord	i
Samenvatting	iii
1 Inleiding	1
1.1 In perspectief van de kredietcrisis.....	2
1.2 De kredietcrisis en de arbeidsmarkt	3
1.3 Verschillende uitwerking op sectoren	3
1.4 De crisis en de regio Noord-Holland Noord.....	4
2 Economische structuur	7
2.1 Productiestructuur.....	7
2.2 Toegevoegde waarde (per arbeidsplaats)	9
2.3 Bedrijven en organisaties naar bedrijfsgrootte.....	10
2.4 Regionale bijdrage aan het binnenlands product.....	12
2.5 Export.....	13
2.6 Toeristische bestedingen	14
3 Vestigingsklimaat	19
3.1 Locatiefactoren.....	19
3.2 Bedrijfsdynamiek	20
3.3 Kantorenmarkt.....	22
3.4 Bedrijfsterreinen.....	22
4 Arbeidsmarkt	25
4.1 Banen van werknemers.....	25
4.2 Beroepsbevolking naar opleidingsniveau.....	26
4.3 Werkzame beroepsbevolking naar opleidingsniveau	27
Bronvermelding	29
Bijlage A Verantwoording	31
Bijlage A.1 Productie	33
Bijlage A.2 Bruto toegevoegde waarde.....	44
Bijlage A.3 Bedrijfsvestigingen.....	54

Bijlage A.4	Bruto binnenlands product	58
Bijlage A.5	Export.....	60
Bijlage A.6	Omzet toeristische sector.....	63
Bijlage A.7	Bezoek en overnachtingen van toeristen	64
Bijlage A.8	Aantal banen van werknemers in de horeca.....	65
Bijlage A.9	Kantorenmarkt.....	66
Bijlage A.10	Bedrijfsruimte	67
Bijlage A.11	Banen van werknemers.....	69
Bijlage A.12	(Werkzame) beroepsbevolking naar opleidingsniveau	70

Voorwoord

Gedegen en effectief beleid vraagt om degelijke beleidsinformatie. Niet alleen om de juiste beleidsmaatregelen te kiezen, maar ook om monitoring en bijsturing van beleid mogelijk te maken. Om die redenen heeft het Ontwikkelingsbedrijf Noord-Holland Noord N.V. aan SEO Economisch Onderzoek gevraagd de economische situatie in Noord-Holland Noord in kaart te brengen. Niet op een enkel moment, maar op een aantal vaste momenten in de tijd. Dat in kaart brengen vergt niet alleen het verzamelen van relevante gegevens, maar ook het zo goed mogelijk inschatten van indicatoren die (nog) niet beschikbaar zijn. Hierbij spelen consistentie, reproduceerbaarheid en betrouwbaarheid een belangrijke rol. Daarom is gekozen voor een kwantitatieve en wetenschappelijke benadering.

Nu zijn er in het recente verleden verschillende studies verschenen over diverse economische ontwikkelingen in de regio Noord-Holland Noord. Met name de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt zijn daarin uitgebreid belicht. Er zijn echter diverse redenen waarom bij de huidige beschrijving van de regionale economische situatie niet wordt voortgeborduurd op deze studies. Op de eerste plaats bevat geen van deze studies alle informatie die het Ontwikkelingsbedrijf Noord-Holland Noord relevant acht voor de monitoring van de economische situatie én van de economische ontwikkeling in de regio. Daarnaast gebruiken bestaande studies verschillende bronnen van informatie die niet noodzakelijk onderling consistent zijn. Door in de huidige analyse voor alle economische indicatoren zoveel mogelijk uit te gaan van gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), aangevuld met gegevens uit de Inventarisatie bedrijfsterreinen en kantoorlocaties (IBIS), wordt bereikt dat de informatie onderling consistent is, betrouwbaar mag worden geacht en nu en in de toekomst reproduceerbaar is. Daarmee komen de beoogde doelen van het Ontwikkelingsbedrijf in zicht: inventarisatie van de economische positie van Noord-Holland Noord in Nederland, het monitoren van de regionale economische ontwikkeling en het waarnemen van relevante trends in die ontwikkeling.

Deze studie zou niet mogelijk zijn geweest zonder de waardevolle inbreng van derden. Wij danken iedereen die op enigerlei wijze heeft bijgedragen aan de levering of verdieping van de cijfers in deze jaarupdate. Verder is dank verschuldigd aan het Ontwikkelingsbedrijf Noord-Holland Noord voor de heldere begeleiding van het onderzoek. De inhoud van deze rapportage – en daarin eventueel overgebleven onvolkomenheden – blijft de verantwoordelijkheid van SEO Economisch Onderzoek.

Arjan Heyma
Hoofd cluster Arbeid en Kennis

Samenvatting

Dit document geeft een beschrijving van de economische situatie waarin de regio Noord-Holland Noord zich aan het begin van 2009 bevond, uitgedrukt in economische indicatoren. Deze indicatoren betreffen de economische structuur, het vestigingsklimaat en de arbeidsmarkt in de regio. Daarbij wordt een vergelijking gemaakt met landelijke cijfers. De gepresenteerde indicatoren vormen een update van de in 2007 uitgevoerde nulmeting door SEO en de vorig jaar uitgevoerde update voor 2008, op basis waarvan de ontwikkeling van de regionaal economische situatie kan worden beschreven.

In perspectief van de kredietcrisis

Na een periode van solide economische groei is de conjunctuur in 2008 omgeslagen. Net als de rest van de wereld is ook Nederland in de greep van de kredietcrisis, die zich inmiddels heeft doorvertaald in een heuse recessie. Ook de economische indicatoren voor Noord-Holland Noord worden in 2008 sterk beïnvloed door deze crisis. Hoewel het zwaartepunt van de crisis pas in de loop van 2009 ligt, zette de laagconjunctuur al in 2008 in. Juist doordat niet alle sectoren evenredig worden getroffen, zien we belangrijke verschillen in groeicijfers. Producenten en sectoren gerelateerd aan internationale handel (zoals de industrie en de vervoersector) en de financiële dienstverlening zijn relatief het snelst en hardst geraakt door de crisis. Hoewel nog onzeker, lijkt de regio Noord-Holland Noord niet méér vatbaar voor de crisis dan de rest van Nederland, eerder minder.

Economische structuur

Sectoren die relatief sterk zijn vertegenwoordigd in Noord-Holland Noord zijn de agrarische sector (agribusiness), de bouwnijverheid, de horeca (toerisme) en de overheid. Al deze sectoren vertonen in 2008 nog gezonde groeicijfers, al is die groei conform het landelijke beeld ongeveer gehalveerd ten opzichte van 2007. Wel kent Noord-Holland Noord in 2008 een iets sterkere totale productiegroei dan landelijk: 2,7 tegen 2,0 procent. Noord-Holland Noord lijkt daarmee inderdaad iets minder last te hebben van de kredietcrisis dan de landelijke economie. Tegelijkertijd is vooral de productieontwikkeling in relatief kwetsbare sectoren als de horeca en de vervoersector in de regio sterk verslechterd. Vergeleken met het landelijke beeld was de productieontwikkeling in de bouwnijverheid, de zakelijke dienstverlening en bij de overheid relatief gunstig in 2008, toch al relatief sterke sectoren in de regio. De regionale productiegroei in een andere belangrijke sector in Noord-Holland Noord, de agrarische sector, is in 2008 gedaald tot onder de gemiddelde productiegroei, maar ligt ook nog altijd hoger dan de landelijke groei in deze sector.

De toegevoegde waarde per arbeidsplaats geeft een indicatie van de arbeidsproductiviteit per sector. In de landbouw, de industrie en bij financiële instellingen is in Noord-Holland Noord sprake van een lagere arbeidsproductiviteit dan landelijk, maar in ieder geval in de landbouw en de financiële dienstverlening neemt de arbeidsproductiviteit in de regio sneller toe dan landelijk. Die snellere groei zien we ook in de bouwnijverheid en de vervoersector, waar vaak sprake is van schaalvergroting. In de industrie daarentegen zien we de toch al relatief lage arbeidsproductiviteit

verder afnemen ten opzichte van het landelijke beeld. Dit heeft alles te maken met het ontbreken van grote industriële ondernemingen in de regio.

Door de relatief gunstige groei van de productie in Noord-Holland Noord ten opzichte van het landelijke beeld in 2008, ligt ook de groei van het Bruto Binnenlands Product (BBP) iets hoger in Noord-Holland Noord dan landelijk. Dat geldt zowel voor het totale BBP als voor het BBP per hoofd van de bevolking. Het regionale BBP per hoofd van de bevolking blijft ongeveer driekwart bedragen van het landelijke BBP per hoofd.

Na een jarenlange en stevige groei van de export als gevolg van een snelle groei van de wereldhandel, is de landelijke exportgroei tussen 2007 en 2008 sterk gedaald. Omdat Noord-Holland Noord in 2007 slechts een bescheiden exportgroei kende, is er in de regio wel sprake van een grotere exportgroei in 2008. Dat hangt vooral samen met de productiestructuur. De in de regio minder goed vertegenwoordigde industrie ziet haar exportgroei sterk dalen, terwijl de in de regio goed vertegenwoordigde agrarische sector nog altijd een sterke exportgroei kent, die in 2008 zelfs stijgt ten opzichte van 2007. Ook de vervoersector in de regio kent een hogere exportgroei in 2008 dan landelijk.

De toeristische sector is een belangrijke sector in de economie van Noord-Holland Noord. Zo was in 2007 en 2008 zowel het aandeel in de totale productie als de productiegroei van de horecasector in de regio groter dan landelijk. De restaurants en café's in Noord-Holland Noord kende in 2007 nog een zeer sterke omzetgroei, ook in vergelijking met landelijke groeicijfers. In 2008 veranderde dit echter in een sterke omzetzaling, met een dalend aantal horecagelegenheden in de regio, hetgeen onder meer een gevolg kan zijn van de kredietcrisis. Dat hotels, pensions, conferentieoordens, campings, jeugdherbergen en bungalowparken in Noord-Holland Noord die omzetzaling in 2008 meer dan compenseren, houdt direct verband met de relatief gunstige ontwikkeling van het aantal bezoeken van toeristen aan Noord-Holland Noord. In 2007 was het aantal toeristen in Noord-Holland Noord uit binnen én buitenland nog sterk teruggelopen, maar in 2008 is er sprake van herstel, zeker in vergelijking met het landelijke beeld. Vooral uit Noord-Europa en Azië kwamen in 2008 meer toeristen naar Noord-Holland Noord dan in 2007, terwijl het aantal bezoekende Amerikanen en Engelsen verder afnam.

Vestigingsklimaat

De belangrijkste locatiefactoren die bijdragen aan een goed vestigingsklimaat zijn ruimte, bereikbaarheid en de beschikbaarheid van productiemiddelen tegen een aantrekkelijke prijs. Als een van de weinige regio's in Nederland heeft Noord-Holland Noord nog voldoende schone ruimte met een grote mate van rust voor nieuwe economische activiteiten. Dit in combinatie met de nabijheid van de Randstad, met twee verbindende corridors (A7 en A9). Sectoren die daar vooral van kunnen profiteren zijn de agrarische sector, industrie, vervoersector, toerisme, en zakelijke dienstverlening (kantoorlocaties). Het beschikbaar komen van ruimte wordt echter vaak nog als knelpunt ervaren. Ook is het onderliggende wegennet minder optimaal voor de bereikbaarheid van belangrijke bedrijfslocaties.

De beschikbaarheid van voldoende goed opgeleid personeel is in Noord-Holland Noord een aandachtspunt. Noord-Holland Noord heeft niet het imago van een gebied met veel hoogwaardige arbeid en de regionale opleidingsmogelijkheden zijn beperkt. Daardoor trekken

veel hoger opgeleiden weg, met name naar de Randstad. Tegelijkertijd kennen bestaande bedrijven in de regio, inclusief het MKB, een toenemende vraag naar middelbaar en hoger opgeleiden. Bovendien zou de regio hoogwaardige arbeid in de (zakelijke) dienstverlening uit de Randstad naar zich toe kunnen trekken bij voldoende aanbod van goed opgeleid personeel. Het aanbod van lager en middelbaar opgeleid personeel is wel relatief ruim in Noord-Holland Noord. Vooral de agrarische sector, het toerisme en de gezondheidszorg kunnen daar hun voordeel mee doen.

Al sinds 2007 is er sprake van een daling van het aantal oprichtingen van bedrijven in Nederland en in Noord-Holland Noord in het bijzonder. Deze daling heeft zich in de regio nog sterker doorgezet in 2008. Alleen in de zakelijke dienstverlening is er nog sprake van een lichte stijging van het aantal oprichtingen. De grootste daling in het aantal oprichtingen in de regio zitten in de vervoersector, de groothandel en de bouwnijverheid, precies de sectoren die naar verwachting de eerste gevolgen van de kredietcrisis hebben ondervonden. Daar waar het aantal oprichtingen de laatste jaren is afgenomen, is het aantal opheffingen in 2007 en 2008 toegenomen. Per saldo daalt dus (de groei van) het aantal bedrijven.

Noord-Holland Noord kent slechts een gering aantal kleinschalige kantoorlocaties, waar in het verleden vooral werd gebouwd op basis van ontwikkelingen in de lokale vraag. Pas recentelijk zijn rond Alkmaar meer grootschalige kantoren in ontwikkeling gekomen, die ook gericht zijn op het binnenhalen van bedrijven van buiten de regio. Daarbij steekt de huurprijs nog altijd gunstig af tegen het landelijk gemiddelde, ondanks de nabijheid van de Randstad. Al deze factoren zorgen ervoor dat de bezettingsgraad van kantoorlocaties gemiddeld een stuk hoger ligt dan landelijk.

In zowel Nederland als Noord-Holland Noord nam het aantal bedrijfsterreinen tussen 2007 en 2008 af. Relatief was de daling in de regio iets groter. De afname van het aantal bedrijfsterreinen en de bijbehorende opname heeft er in Noord-Holland Noord toe geleid dat de bezettingsgraad ook is gedaald. Hiermee wijkt Noord-Holland Noord af van de landelijke ontwikkeling, waar de bezettingsgraad sterk is gestegen. Tegelijkertijd nam de regionale planvoorraad toe. De verkoopprijs van nieuwe bedrijfsterreinen in Noord-Holland Noord ligt hoger dan het landelijk gemiddelde en is net als het landelijke gemiddelde in 2008 verder gestegen. De hoger verkoopprijs kan het gevolg zijn van de daling van de voorraad beschikbare bedrijfsruimte, maar het kan ook liggen aan de hogere grondprijs in de regio, die bovendien sterker is toegenomen in Noord-Holland Noord dan landelijk.

Arbeidsmarkt

Het aantal banen van werknemers is 2007 en 2008 toegenomen, maar die groei blijft wel achter bij de groei van de productie. Dat betekent niets anders dan een groei van de arbeidsproductiviteit, bijvoorbeeld omdat het gemiddeld aantal arbeidsuren per baan is toegenomen, de beroepsbevolking steeds hoger is opgeleid, of omdat er steeds meer arbeidsbesparende technologie wordt ingezet. De gemiddelde groei van het aantal banen in Noord-Holland Noord wordt vooral positief beïnvloed door ontwikkelingen in de werkgelegenheid in de agrarische sector, de vervoersector en de zakelijke dienstverlening. Maar ook in de bouwnijverheid en de horeca is de groei van het aantal banen in de regio gunstiger dan landelijk. Daar staan minder gunstige regionale groeicijfers tegenover in de industrie, de gezondheids- en welzijnszorg, de handel en bij de overheid.

Tegenover het aantal banen (de arbeidsvraag) staat de beroepsbevolking (het arbeidsaanbod). In 2008 is de beroepsbevolking in Noord-Holland Noord sterker gegroeid dan landelijk. In 2007 groeide de regionale beroepsbevolking nog minder sterk dan landelijk. De stijging is het grootst onder hoogopgeleiden en het kleinst onder laagopgeleiden. Hoger opgeleiden maken een steeds groter deel uit van de beroepsbevolking. Een gunstige ontwikkeling van het opleidingsniveau kan de regio een goede concurrentiepositie geven, maar nog altijd is het aandeel hoger opgeleiden in Noord-Holland Noord aanmerkelijk lager dan landelijk.

Van de beroepsbevolking is een deel werkzaam en een deel werkloos. De arbeidsparticipatiegraad is in Noord-Holland Noord in 2008 niet veranderd ten opzichte van 2007. Wel is de participatiegraad in de regio nog altijd relatief hoog in vergelijking met landelijke cijfers. De regionale werkloosheid is met andere woorden relatief laag. Dit geldt met name voor lager en middelbaar opgeleiden, die in Noord-Holland Noord een relatief groot deel van de beroepsbevolking uitmaken. Het beeld van de arbeidsmarkt is in 2008 nog zeer gunstig, omdat ontwikkelingen op de arbeidsmarkt in 2008 nog nauwelijks zijn beïnvloed door de economische crisis.

1 Inleiding

Dit document geeft een beschrijving van de economische situatie waarin de regio Noord-Holland Noord zich aan het begin van 2009 bevond, uitgedrukt in 23 tabellen met economische indicatoren. Deze indicatoren zijn vastgesteld door SEO Economisch Onderzoek in opdracht van het Ontwikkelingsbedrijf Noord-Holland Noord N.V. op basis van statistieken van onder andere het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), Inventarisatie bedrijfsterreinen (IBIS) en verzamelde gegevens over de kantorenmarkt door de heer Bak, aangevuld met berekeningen door SEO. De gepresenteerde indicatoren vormen een update van de in 2007 uitgevoerde nulmeting door SEO en de vorig jaar uitgevoerde update voor 2008, op basis waarvan de ontwikkeling van de regionaal economische situatie kan worden beschreven.

Het Ontwikkelingsbedrijf Noord-Holland Noord N.V. is een samenwerkingsverband tussen provincie Noord-Holland, 27 tal regionale gemeenten en de Kamer van Koophandel Noord-Holland Noord. Het heeft als doel de regionale economie te stimuleren. Expliciete doelen van het Ontwikkelingsbedrijf zijn het vergroten van het aantal arbeidsplaatsen in de regio, het stimuleren van investeringen in de regionale economie en het ontwikkelen van toerisme en recreatie, tot uitdrukking komend in een verhoging van de omzet in deze sector. Om deze doelen te bereiken heeft het Ontwikkelingsbedrijf als taken de (her)ontwikkeling van bedrijventerreinen, acquisitie en behoud van bedrijven voor de regio, innovatie en structuurversterking, en de participatie in bedrijven. Om deze taken goed uit te kunnen voeren heeft het Ontwikkelingsbedrijf behoefte aan periodieke informatie over de economische situatie in Noord-Holland Noord. Aan de ene kant kan het de aanpak van zijn taken daarop baseren, aan de andere kant kan de informatie ook fungeren als input voor acquisitie activiteiten. Daarbij is het van belang om niet alleen de stand van zaken weer te geven, maar vooral ook de dynamiek in de cijfers naar voren te brengen. Voor het meten van die dynamiek is in 2007 een nulmeting van de economische situatie in de regio uitgevoerd en wordt vanaf 2008 deze meting periodiek herhaald.

Dit document is ingedeeld in drie thematische hoofdstukken. Hoofdstuk 2 geeft indicatoren die te maken hebben met de economische structuur in de regio Noord-Holland Noord. Dit betreft onder meer de productiestructuur en toegevoegde waarde naar sector, aantal bedrijven naar bedrijfsgrootte, regionale bijdrage aan het nationaal product en de omvang van de export. Bovendien wordt speciale aandacht besteed aan de toeristische sector. Hoofdstuk 3 gaat in op het vestigingsklimaat voor bedrijven in de regio, met speciale aandacht voor de omvang, bezettingsgraad en prijzen van kantoorlocaties en bedrijfsterreinen. Hoofdstuk 4 tenslotte richt zich op de arbeidsmarkt, met indicatoren voor het aantal banen van werknemers en de omvang van de (werkzame) beroepsbevolking naar opleidingsniveau. De indicatoren worden waar mogelijk gegeven voor de jaren 2007 en 2008, voor de regio Noord-Holland Noord en voor Nederland als geheel, en voor 13 verschillende bedrijfssectoren zoals deze worden gedefinieerd als hoofdgroepen in de classificatie van het CBS. Voor details wordt verwezen naar de bijlage.

1.1 In perspectief van de kredietcrisis

Na een periode van solide economische groei is de conjunctuur in 2008 omgeslagen. Net als de rest van de wereld is ook Nederland in de greep van de kredietcrisis, die zich inmiddels heeft doorvertaald in een heuse recessie (CBS, 2009). Ook de economische indicatoren voor Noord-Holland Noord worden in 2008 sterk beïnvloed door deze crisis. Hoewel het zwaartepunt van de crisis pas in de loop van 2009 ligt, zette de laagconjunctuur al in 2008 in. Juist doordat het kantelpunt in 2008 ligt en niet alle sectoren evenredig worden getroffen, zien we belangrijke verschillen in groeicijfers. Om die reden besteden we in deze inleiding bijzondere aandacht aan het verloop van de crisis in 2008, aan prognoses over het verdere verloop en de vertaling ervan naar de regio Noord-Holland Noord. Dit rapport beschrijft uitdrukkelijk geen prognoses, maar doet wel een poging om de waargenomen ontwikkelingen in 2008 in perspectief van de verwachte economische ontwikkeling op langere termijn te plaatsen.

Op basis van voorlopige cijfers concludeert het CBS dat Nederland in de loop van 2008 in een recessie is beland. Tabel A geeft een overzicht van diverse groeicijfers ter illustratie. De economische groei op jaarbasis was in 2008 weliswaar nog positief (2,1 procent), hoewel minder dan in 2007 (3,5 procent). De kwartaalcijfers geven echter een beter beeld van de economische ontwikkeling in 2008. In de eerste drie kwartalen van 2008 was er nog sprake van groei ten opzichte van dezelfde periode in 2007. In het laatste kwartaal van 2008 kromp de economie in vergelijking met het laatste kwartaal van 2007 met 0,6 procent.

Tabel A Ontwikkeling economische indicatoren Nederland

	Gerealiseerd (CBS)						Prognose (CPB)	
	2007	2008/q1	2008/q2	2008/q3	2008/q4	2008	2009	2010
Economische groei BBP								
	mutaties per jaar en per kwartaal in %							
Jaarlijks	3,5					2,1	-3,5	-0,25
Kwartaalgroei, t.o.v. vorig jaar		3,7	3,5	2	-0,6			
Kwartaal-op-kwartaalgroei		0,6	-0,1	-0,3	-1			
Wereldhandel	6,7					0,9	-9,75	1,5
Arbeidsmarkt								
	mutaties per jaar en per kwartaal in %							
Banengroei werknemers, jaarlijks	2,4					1,6		
Banengroei werknemers, kwartaal-op-kwartaal		0,1	1,3	-0,2	0,3			
Groei werkgelegenheid	2,3					1,5	-1,5	-4
	niveaus, seizoensgecorrigeerd							
Werkeloosheidspercentage	4,5	4,1	4	3,8	3,9	3,9	5,5	8,25

Bron: CBS Statline en CPB (2009)

Nog duidelijker zijn de kwartaal-op-kwartaal groeicijfers. Alleen in het eerste kwartaal van 2008 was er nog sprake van groei. Al in het tweede en derde kwartaal was de groei licht negatief en in

het laatste kwartaal van 2008 bijna min één procent. Dit is de grootste kwartaalkrimp sinds het begin van de jaren tachtig (CBS, 2009).

Tabel A rapporteert ook de meeste recente prognoses van het Centraal Planbureau (CPB, 2009). Naar verwachting zal de krimp flink doorzetten in 2009 en is er sprake van licht herstel in 2010, hoewel het jaarlijks groeicijfer nog licht negatief zal zijn. De verwachte kwartaalcijfers worden niet gepubliceerd, maar het Planbureau schrijft dat het dieptepunt van de kwartaal-op-kwartaal groei in het eerste kwartaal van 2009 ligt. Ook in het tweede kwartaal verwacht het CPB een forse krimp. Daarna wordt de krimp minder, maar pas in de tweede helft van 2010 zal er weer sprake zijn van groei.

1.2 De kredietcrisis en de arbeidsmarkt

In het licht van de economische ontwikkeling, zijn de prognoses voor de arbeidsmarkt weinig verrassend. In perspectief van de toenemende krapte van de afgelopen jaren, zorgt de crisis voor een tijdelijke trendbreuk. De werkgelegenheid zal sterk dalen en de werkloosheid zal toenemen. Deze ontwikkelingen zijn alleen nog niet in de huidige cijfers terug te zien. Gedurende het hele jaar is in 2008 de werkgelegenheid toegenomen en de werkloosheid gedaald, zelfs in het laatste kwartaal, zie Tabel A. Wel is volgens de meest recente cijfers van het CBS in het eerste kwartaal van 2009 de werkloosheid voor het eerst weer opgelopen, naar 4,1 procent (CBS, 2009). Volgens de prognoses van het CPB zet dit door en vallen er in 2009 en in 2010 harde klappen. In 2009 daalt de werkgelegenheid met 1½ procent en in 2010 nog harder met 4 procent. De werkloosheid loopt ook fors op en is naar verwachting in 2010 meer dan twee keer zo hoog als in 2008.

De ontwikkelingen op de arbeidsmarkt lopen daarmee achter op de ontwikkelingen in de productie. Terwijl de Nederlandse economie al in 2008 in een recessie belandde, groeide de werkgelegenheid gewoon door. En waar het dieptepunt van de crisis met betrekking tot de productie in 2009 ligt, vallen de hardste klappen op de arbeidsmarkt in 2010. De reden voor deze discrepantie moet gezocht worden in instituties zoals wettelijke regelingen, overleg met vakbonden, et cetera. Werkgevers kunnen niet onmiddellijk hun personeelsbestand aanpassen aan grote veranderingen in hun productie. Bovendien geven statistieken soms een vertekend beeld. Werkloosheidcijfers worden bijvoorbeeld uitgedrukt in personen en geven geen beeld van de omvang van werktijdverkorting en de inzet van flexibele werkers. Ook is het aantal ZZP'ers niet altijd even duidelijk. De vertraging in de doorwerking van de economische groei in de vraag naar arbeid betekent wel dat de cijfers in dit rapport over de arbeidsmarkt nog nauwelijks zijn beïnvloed door de crisis (Theeuwes & Riseeuw, 2009).

1.3 Verschillende uitwerking op sectoren

Effecten van de crisis op de economische groei en de werkgelegenheid zijn niet evenredig over de sectoren verdeeld. Sommige sectoren worden sterker getroffen dan andere. Dit heeft alles te maken met het feit dat niet binnen alle bestedingscategorieën de uitgaven teruglopen. Volgens het CPB (2009) komt de krimp van de Nederlandse economie in 2009 voor het grootste deel voor rekening van een vraaguitval van het buitenland. De overheidsbestedingen zullen daarentegen blijven groeien in de komende twee jaar. De particuliere uitgaven blijven naar verwachting op het

niveau van 2008. Uitgaande van deze prognose, zullen juist de aan export gerelateerde sectoren en producenten (met name de industrie en de vervoersector) het zwaar krijgen, terwijl de overheidsector relatief goed zal presteren.

Op basis van ontwikkelingen in de zojuist genoemde bestedingscategorieën, voorziet Kranendonk (2009) in een raming van de economische ontwikkeling. Daarbij worden verwachte ontwikkelingen in de productie en werkgelegenheid voor een beperkt aantal sectoren beschreven. Onderscheiden worden de marktsector, de overheid en de zorg. De marktsector is verder uitgesplitst naar industrie, bouwnijverheid en diensten. Uit de resultaten in Tabel B blijkt dat de crisis vooral de markt treft. In 2009 en 2010 daalt de productie en werkgelegenheid in de marktsector, terwijl de overheid- en zorgsector juist blijven groeien. Bovendien moet worden opgemerkt dat de verschillen tussen de marktsector en de andere sectoren groter is dan tussen de marktsectoren onderling. Kranendonk concludeert tenslotte dat over het algemeen sectoren die betrokken zijn bij de export in 2009 relatief hard worden getroffen. In 2010 werkt de crisis vooral nog door in de bouw. Bedrijven en sectoren die sterk leunen op bestedingen van huishoudens en overheid zullen relatief minder hard worden geraakt. Daarbij moet worden aangetekend dat producenten en verkopers van uitsluitend luxeartikelen het wel moeilijk zullen krijgen. In 2008 zien we vooral een negatieve groei in de industrie, die samen met de vervoersector als eerste de gevolgen van de kredietcrisis heeft gemerkt.

Tabel B Sectorale uitsplitsing van prognoses over productie en werkgelegenheid

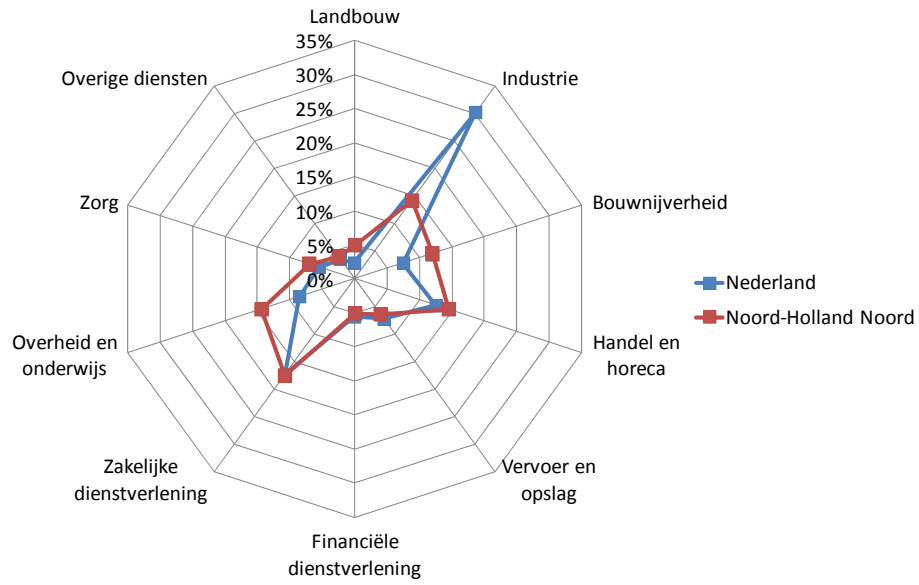
	Productievolume				Werkgelegenheid			
	2008	2008	2009	2010	2008	2008	2009	2010
	Aandeel in %	%			Aandeel in %	%		
Marktsector	68	2,25	-5,5	-0,75	75	1,5	-2,25	-6
Industrie	13	-0,5	-7	-1	12	0	-5	-6,5
Bouwnijverheid	6	5,5	-6	-4,5	7	3	-2	-5
Diensten	45	3	-5,5	0	52	2	-2	-6
Zorg	9	3,5	3	2	13	2,25	2,5	1,5
Overheid	11	0,75	0,75	1	11	0,5	0,25	0,5
Totaal	100	2	-3,5	-0,25	100	1,5	-1,5	-4

Bron: Kranendonk (2009)

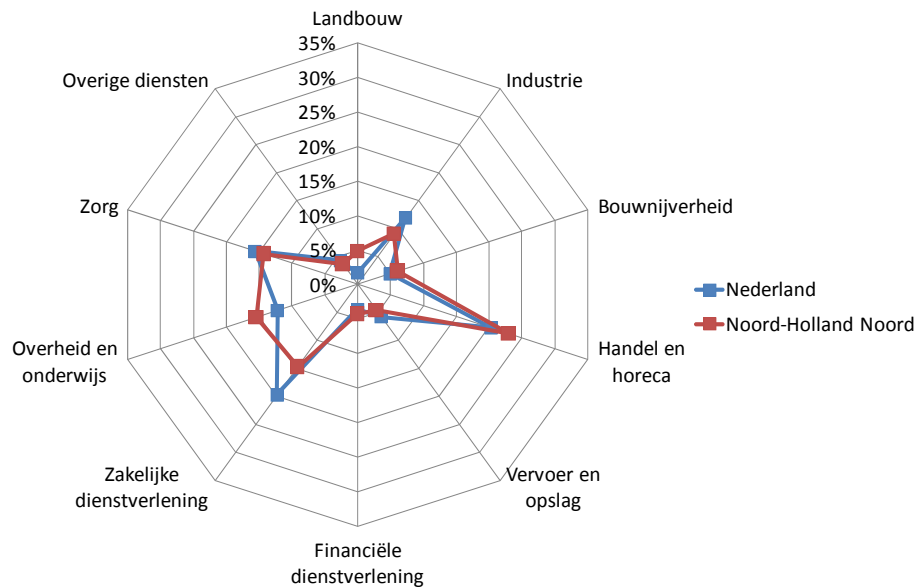
1.4 De crisis en de regio Noord-Holland Noord

Zeer gedetailleerde cijfers zoals de kwartaal-op-kwartaal groei per sector op regionaal niveau zijn helaas niet beschikbaar. Ontwikkelingen in 2008 en verwachtingen voor de komende jaren zijn voor Noord-Holland Noord minder goed in kaart gebracht dan voor Nederland als geheel. Wel is het mogelijk de zojuist besproken trends door te vertalen naar de regio op basis van een vergelijking van de sectorale verdeling van de productie en de werkgelegenheid. Figuren A en B geven de sectorale verdeling van de productie en werkgelegenheid weer voor Nederland en Noord-Holland Noord in een radardiagram.

Figuur A Aandeel van sectoren in totale productie, 2008

Figuur B Aandeel van sectoren in totale werkgelegenheid, 2008

De sectorale verdeling van de productie in Noord-Holland Noord verschilt duidelijk ten opzichte van Nederland als geheel (Figuur A). In Noord-Holland Noord, zijn de sectoren landbouw, bouwnijverheid en overheid relatief groot. Het aandeel van de sector industrie in de totale productie is daarentegen opvallend klein. Aangaande de werkgelegenheid zijn de sectorale verhoudingen minder verschillend. Voor veel sectoren zijn de aandelen nagenoeg gelijk, alleen de werkgelegenheid in de landbouw en bij de overheid is relatief groot, in de zakelijke dienstverlening juist weer relatief klein.

Maakt deze structuur Noord-Holland Noord nou meer of minder kwetsbaar voor de crisis? Daarop is voorhand geen eenduidig antwoord mogelijk. De economische crisis raakt in eerste instantie de financiële en aan internationale handel gerelateerde sectoren sterk (Theeuwes & Riseeuw, 2009). Positief is het relatief grootte aandeel van de overheid in de productie in de regio. Deze sector zal onverstoort door groeien ondanks de crisis en daarmee stabiliteit bieden. Ook het relatief kleine aandeel van de industrie lijkt Noord-Holland Noord minder kwetsbaar te maken voor de crisis, maar met 15 procent van de regionale productiewaarde en 10 procent van de totale werkgelegenheid blijft het een belangrijke sector voor de regio. Ook een belangrijke regionale sector als de bouwnijverheid is sterk vatbaar voor de crisis. Zeker wanneer dit jaar (2009), als gevolg van minder investeringen, de orders teruglopen zal de productie flink kunnen dalen. Bovendien houdt de krimp daar ook in 2010 naar verwachting stand. Wat betreft de werkgelegenheid mag net als in de rest van Nederland worden verwacht dat er klappen zullen vallen in de industrie (als gevolg van dalende internationale handel) en de bouwnijverheid (door terugvallen van investeringen). Wanneer burgers ook hun hand op de knip gaan houden, zullen ook de horeca, detailhandel en landbouw magere resultaten gaan boeken. Allemaal sectoren waar de werkgelegenheid in de regio Noord-Holland Noord relatief groot is.

Samenvattend, in 2008 is de periode van hoogconjunctuur omgeslagen naar laagconjunctuur. De kredietcrisis die al in 2007 in de Verenigde Staten begon heeft ook op Nederland grip gekregen en zich ontwikkeld tot een economische crisis, een recessie. Deze kanteling wordt enigszins gemaskeerd door een nog steeds positief groeicijfer over het jaar 2008. In de tweede helft van 2008, en met name in het laatste kwartaal, is er echter sprake van krimp. De crisis raakt niet alle sectoren even hard en op hetzelfde moment. Producenten en sectoren gerelateerd aan internationale handel (zoals de industrie en vervoersector) en financiële dienstverlening zullen relatief het snelst en de hardst geraakt zijn door de crisis in 2008. Hoewel nog onzeker, lijkt de regio Noord-Holland Noord niet meer vatbaar voor de crisis dan de rest van Nederland, eerder minder. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld de regio Amsterdam (zie Theeuwes & Riseeuw, 2009). Het beeld van de arbeidsmarkt is in 2008 nog zeer gunstig, omdat ontwikkelingen in 2008 nog weinig zijn beïnvloed door de crisis.

2 Economische structuur

2.1 Productiestructuur

Tabel 1 geeft de productiewaarde naar sector voor Noord-Holland Noord en voor Nederland als geheel. De productiewaarde betreft de waarde van alle voor de verkoop bestemde goederen en alle ontvangsten voor bewezen diensten. Tabel 2 geeft daarnaast aandelen van sectoren in de totale productiewaarde en het aandeel van de sectorale productie in Noord-Holland Noord in de landelijke productiewaarde.

Tabel 1 Productie naar sector (waarde in mln. Euro, basisprijzen)

Sector	Nederland				Noord-Holland Noord			
	Omvang		Groei		Omvang		Groei	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Landbouw, bosbouw en visserij	26204	25927	3,6%	-1,1%	1285	1315	3,8%	2,3%
Delfstoffenwinning	20710	20549	-1,4%	-0,8%	133	121	-5,4%	-9,3%
Industrie en openbare nutsbedrijven	310266	311079	7,1%	0,3%	3661	3622	1,7%	-1,1%
Bouwnijverheid	78648	81764	9,1%	4,0%	3006	3147	8,0%	4,7%
Handel en reparatie	116119	118975	5,7%	2,5%	3093	3146	5,3%	1,7%
Horeca	18411	18457	5,5%	0,3%	655	662	9,1%	1,0%
Vervoer, opslag en communicatie	77623	78673	4,5%	1,4%	1632	1679	11,8%	2,9%
Financiële instellingen	61681	61081	-2,1%	-1,0%	1339	1335	-1,3%	-0,3%
Verhuur en zakelijke dienstverlening	182882	191111	7,6%	4,5%	4372	4597	8,1%	5,1%
Overheid, defensie, sociale zekerheid	61892	64825	4,2%	4,7%	2854	2966	3,3%	3,9%
Gesubsidieerd onderwijs	27392	28561	4,1%	4,3%	798	834	4,4%	4,5%
Gezondheids- en welzijnszorg	59529	61334	4,6%	3,0%	1814	1864	4,4%	2,7%
Milieu, cultuur en overige diensten	38229	39160	3,9%	2,4%	1040	1061	1,0%	2,0%
Totaal	1079586	1101436	5,6%	2,0%	25702	26393	5,1%	2,7%

Bron: CBS Statline, bewerking SEO Economisch Onderzoek

De totale productiegroei in 2007 en 2008 verschilt in Noord-Holland Noord weinig van de totale landelijke productiegroei in deze jaren. Ook zien we op beide niveaus een overeenkomstige ontwikkeling van de groei, grofweg een halvering. In tegenstelling tot 2007 is in 2008 de groei in Noord-Holland Noord wel groter dan landelijk. Noord-Holland Noord lijkt daarmee iets minder last te hebben van de kredietcrisis dan de landelijke economie. Tegelijkertijd is vooral de productieontwikkeling in relatief kwetsbare sectoren als de horeca en de vervoerssector in de regio sterk verslechterd. In 2007 realiseerde beide sectoren in Noord-Holland Noord nog een bijzonder gunstig resultaat. Met 9,1 en 11,8 procent was de productiegroei ongeveer twee keer zo groot als het regionale gemiddelde en bovendien ook twee keer zo groot als de landelijke groei in deze sectoren. In 2008 is deze bovengemiddelde groei verdwenen. Desondanks zijn de prestaties van de horeca en de vervoerssector in Noord-Holland Noord nog altijd beter dan de landelijke productiegroei in deze sectoren. Ook relatief gunstig in 2008 was de productieontwikkeling in de bouwnijverheid, de zakelijke dienstverlening en bij de overheid, toch al relatief sterke sectoren in

de regio. De regionale productiegroei in een andere belangrijke sector in Noord-Holland Noord, de agrarische sector, is in 2008 gedaald tot onder de gemiddelde productiegroei, maar ligt ook nog altijd hoger dan de landelijke groei in deze sector. Grote investeringen in de glastuinbouw in de afgelopen jaren lijken een positief effect te hebben op de regionale productie. Duidelijk minder presterende sectoren in de regio zijn delfstoffenwinning en de industrie. In de offshore sector is de regionale productiegroei in 2008 opnieuw fors gedaald en sterk achtergebleven op het landelijk niveau. Net als in 2007 is de offshore sector ook in 2008 de minst goed presterende sector. De industrie in de regio bestaat, naast activiteiten die voortvloeien uit de 'agribusiness' en toelevering aan grote bedrijven net buiten de regio (zoals Corus), vooral uit een grote diversificatie van sterk gespecialiseerde MKB bedrijven. De totale productiegroei van deze bedrijven is in 2008 omgeslagen naar een krimp van -1,1 procent. Daarbij kan wel worden opgemerkt dat de groeidaling minder groot is dan op landelijk niveau. In de overige sectoren komt de regionale productiegroei redelijk overeen met landelijke cijfers.

Tabel 2 Aandeel sectoren in landelijke productie, aandeel regio in landelijke productie

Sector	Nederland		Noord-Holland Noord			
	Aandeel sector in totale productie		Aandeel sector in totale productie		Aandeel regio in landelijke productie	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Landbouw, bosbouw en visserij	2,4%	2,4%	5,0%	5,0%	4,9%	5,1%
Delfstoffenwinning	1,9%	1,9%	0,5%	0,5%	0,6%	0,6%
Industrie en openbare nutsbedrijven	28,7%	28,2%	14,2%	13,7%	1,2%	1,2%
Bouwnijverheid	7,3%	7,4%	11,7%	11,9%	3,8%	3,8%
Handel en reparatie	10,8%	10,8%	12,0%	11,9%	2,7%	2,6%
Horeca	1,7%	1,7%	2,5%	2,5%	3,6%	3,6%
Vervoer, opslag en communicatie	7,2%	7,1%	6,3%	6,4%	2,1%	2,1%
Financiële instellingen	5,7%	5,5%	5,2%	5,1%	2,2%	2,2%
Verhuur en zakelijke dienstverlening	16,9%	17,4%	17,0%	17,4%	2,4%	2,4%
Overheid, defensie, sociale zekerheid	5,7%	5,9%	11,1%	11,2%	4,6%	4,6%
Gesubsidieerd onderwijs	2,5%	2,6%	3,1%	3,2%	2,9%	2,9%
Gezondheids- en welzijnzorg	5,5%	5,6%	7,1%	7,1%	3,0%	3,0%
Milieu, cultuur en overige diensten	3,5%	3,6%	4,0%	4,0%	2,7%	2,7%
Totaal	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	2,4%	2,4%

Bron: CBS Statline, bewerking SEO Economisch Onderzoek

Tabel 2 geeft nogmaals een overzicht van het relatieve aandeel van de sectoren in de productiestructuur van Noord-Holland Noord in vergelijking met de landelijke productiestructuur. Sectoren die relatief sterk zijn vertegenwoordigd in Noord-Holland Noord zijn de agrarische sector (agribusiness), de bouwnijverheid, de horeca (toerisme) en de overheid. Al deze sectoren vertonen in 2008 nog gezonde groeicijfers, al is die groei conform het landelijke beeld flink teruggelopen. Toch weet met name de agrarische sector in de regio haar aandeel in de landelijke productie te vergroten. De industrie is door het accent op MKB bedrijven in productiewaarde gemeten een relatief kleine sector in de regio. Sterke onderdelen worden gevormd door de duurzame industrie (o.a. windmolens), metaal en electro, kunststoffen en jachtbouw. Alleen voor de sector handel en reparatie nam het aandeel in de landelijke productie in 2008 zichtbaar af. Per saldo blijft het aandeel van Noord-Holland Noord in de landelijke productie constant op 2,4 procent.

2.2 Toegevoegde waarde (per arbeidsplaats)

De toegevoegde waarde is gelijk aan het verschil tussen de productie en het intermediair verbruik, ofwel de waarde die een producent met zijn activiteiten toevoegt aan een product of dienst. Tabel 3 laat de toegevoegde waarde per sector zien in Noord-Holland Noord en voor Nederland als geheel. Tabel 4 doet hetzelfde, maar dan per arbeidsplaats van werknemers.

De regionale ontwikkelingen in toegevoegde waarde gaan hand in hand met die van de regionale productie. Op geaggregeerd niveau zijn de regionale cijfers overeenkomstig de landelijke cijfers. Uitgesplitst naar sector zijn er aanmerkelijke verschillen tussen de groei in Nederland en in Noord-Holland Noord. De agrarische sector, de bouwnijverheid en de transportsector presteren aanmerkelijk beter in Noord-Holland Noord dan landelijk. Net als in 2007 lopen ontwikkelingen in de offshore sector, industrie en zakelijk dienstverlening juist achter op de landelijke groei van de toegevoegde waarde.

Tabel 3 Toegevoegde waarde naar sector (waarde in mln. Euro, basisprijzen)

Sector	Nederland				Noord-Holland Noord			
	Omvang		Groei		Omvang		Groei	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Landbouw, bosbouw en visserij	10169	9708	-1,8%	-4,5%	636	646	2,9%	1,6%
Delfstoffenwinning	15289	14893	-2,8%	-2,6%	115	105	-4,7%	-8,7%
Industrie en openbare nutsbedrijven	79115	80549	6,0%	1,8%	1251	1230	2,2%	-1,7%
Bouwnijverheid	28339	29098	7,1%	2,7%	1078	1135	7,9%	5,4%
Handel en reparatie	65868	66963	5,1%	1,7%	1883	1932	6,2%	2,6%
Horeca	9332	9331	6,5%	0,0%	328	331	9,7%	0,8%
Vervoer, opslag en communicatie	35131	35569	3,4%	1,2%	826	868	9,7%	5,1%
Financiële instellingen	30381	29536	-5,9%	-2,8%	706	702	-1,8%	-0,6%
Verhuur en zakelijke dienstverlening	111796	119729	11,0%	7,1%	2648	2773	7,9%	4,7%
Overheid, defensie, sociale zekerheid	34210	35402	3,2%	3,5%	1709	1770	2,8%	3,5%
Gesubsidieerd onderwijs	21409	22177	4,7%	3,6%	635	664	4,1%	4,5%
Gezondheids- en welzijnzorg	43624	44671	4,4%	2,4%	1346	1380	4,4%	2,5%
Milieu, cultuur en overige diensten	18425	18700	3,7%	1,5%	486	500	1,5%	2,8%
Totaal	503088	516325	5,1%	2,6%	13648	14036	5,0%	2,8%

Bron: CBS Statline, bewerking SEO Economisch Onderzoek

De toegevoegde waarde per arbeidsplaats in Tabel 4 geeft een indicatie van de arbeidsproductiviteit per sector. Deze zal sterk afhangen van het type activiteiten. Bij hoogwaardige producten ligt ook de arbeidsproductiviteit relatief hoog. In de landbouw, de industrie en bij financiële instellingen is in Noord-Holland Noord sprake van een relatief lage arbeidsproductiviteit, maar in ieder geval in de landbouw en de financiële dienstverlening neemt de arbeidsproductiviteit in de regio sneller toe dan landelijk. Die snellere groei zien we ook in de bouwnijverheid en de vervoersector, waar vaak sprake is van schaalvergroting. In de industrie daarentegen zien we toch al relatief lage arbeidsproductiviteit verder afnemen ten opzichte van het landelijke beeld. Dit heeft alles te maken met het ontbreken van grote industriële ondernemingen in de regio, waardoor de productie kleinschalig blijft. Afwijkingen in de regionale ontwikkeling van de toegevoegde waarde per arbeidsplaats ten opzichte van het landelijke beeld is

vooral toe te schrijven aan verschillen in de ontwikkeling van het aantal banen van werknemers in de regio (zie Tabel 20).

Tabel 4 Toegevoegde waarde per arbeidsplaats naar sector (waarde $\times$ 1.000 Euro, basisprijzen)

Sector	Nederland				Noord-Holland Noord			
	Omvang		Groei		Omvang		Groei	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Landbouw, bosbouw en visserij	78	75	-3,3%	-3,8%	56	55	6,5%	-0,9%
Delfstoffenwinning	1911	1862	-2,8%	-2,6%	115	115	-4,7%	-0,1%
Industrie en openbare nutsbedrijven	85	86	5,9%	1,2%	59	59	-1,2%	-1,0%
Bouwnijverheid	72	74	5,7%	1,9%	73	76	4,2%	3,8%
Handel en reparatie	51	50	1,8%	-1,1%	43	43	2,1%	0,5%
Horeca	32	32	2,1%	-0,7%	30	30	1,7%	-0,6%
Vervoer, opslag en communicatie	76	76	1,9%	-0,1%	76	77	4,7%	2,2%
Financiële instellingen	106	103	-6,9%	-2,8%	68	67	0,1%	-1,3%
Verhuur en zakelijke dienstverlening	73	76	4,3%	4,0%	77	77	1,7%	1,1%
Overheid, defensie, sociale zekerheid	67	69	4,0%	3,5%	78	81	-0,4%	4,4%
Gesubsidieerd onderwijs	48	48	2,6%	1,8%	41	42	-1,3%	2,5%
Gezondheids- en welzijnszorg	36	36	1,8%	0,3%	40	40	11,5%	0,7%
Milieu, cultuur en overige diensten	55	55	2,4%	-0,9%	56	56	0,3%	0,8%
Totaal	64	65	2,3%	0,9%	57	58	2,9%	1,6%

Bron: CBS Statline, bewerking SEO Economisch Onderzoek

2.3 Bedrijven en organisaties naar bedrijfsgrootte

Tabel 5 geeft een overzicht van het aantal bedrijven en organisaties in Nederland, met een gedetailleerde uitsplitsing naar bedrijfsgrootte. Het gaat daarbij om bedrijven die kunnen bestaan uit meerdere bedrijfsvestigingen. Omdat de officiële vestigingsplaats van een bedrijf niet altijd overeenkomt met de fysieke locatie van een bedrijfsvestiging, is het aantal bedrijven op regionaal niveau onbekend, laat staan naar bedrijfsgrootte. Desondanks is in Tabel 5 een inschatting gemaakt over het totaal aantal bedrijven in Noord-Holland Noord. Deze inschatting is gebaseerd op het aantal vestigingen per bedrijf, zoals dat op landelijk niveau bekend is, alsmede het aantal bedrijfsvestigingen in Noord-Holland Noord, zie Tabel 6. Bedrijven en organisaties met meerdere vestigingen worden vooral aangetroffen bij financiële instellingen (regiokantoren), bij de overheid (gemeenten), in de handel en reparatie (detailhandel), in de (delfstoffen)industrie en in de transportsector. Relatief weinig bedrijven en organisaties met meerdere vestigingen zijn te vinden in de landbouw, het onderwijs, de bouwnijverheid, de zorg en de (zakelijke en overige) dienstverlening.

Tabel 5 Aantal bedrijven naar sector en (aandeel naar) bedrijfsgrootte, 2008

Aantal werknemers	Nederland						Noord- Holland Noord	
	1	2-5	5-10	10-50	50-100	100+	Totaal	
Sector								
Landbouw, bosbouw en visserij	49835	36700	4010	2030	100	35	92710	4020
Delfstoffenwinning	155	90	25	60	10	15	355	30
Industrie en openbare nutsbedrijven	20875	11585	5550	7625	1230	1320	48180	1930
Bouwnijverheid	64395	18440	6015	6785	620	405	96660	5015
Handel en reparatie	73405	58760	16545	13125	1180	850	163865	5750
Horeca	9685	17380	5725	3240	150	80	36255	1435
Vervoer, opslag en communicatie	12765	9060	2780	3515	525	400	29045	855
Financiële instellingen	8590	5610	1390	980	140	170	16880	655
Verhuur en zakelijke dienstverlening	126410	46315	11070	11350	1475	1100	197725	5775
Overheid, defensie, sociale zekerheid	60	20	15	100	120	465	780	35
Gesubsidieerd onderwijs	12485	2605	640	1000	350	785	17870	570
Gezondheids- en welzijnszorg	23780	13700	4495	2710	485	1020	46190	1665
Milieu, cultuur en overige diensten	32270	11905	3650	2850	345	300	51325	2000
Totaal	434720	232160	61915	55355	6730	6955	797840	29735
<i>Aandeel naar bedrijfsgrootte</i>								
Landbouw, bosbouw en visserij	53,8%	39,6%	4,3%	2,2%	0,1%	0,0%	100,0%	
Delfstoffenwinning	43,7%	25,4%	7,0%	16,9%	2,8%	4,2%	100,0%	
Industrie en openbare nutsbedrijven	43,3%	24,0%	11,5%	15,8%	2,6%	2,7%	100,0%	
Bouwnijverheid	66,6%	19,1%	6,2%	7,0%	0,6%	0,4%	100,0%	
Handel en reparatie	44,8%	35,9%	10,1%	8,0%	0,7%	0,5%	100,0%	
Horeca	26,7%	47,9%	15,8%	8,9%	0,4%	0,2%	100,0%	
Vervoer, opslag en communicatie	43,9%	31,2%	9,6%	12,1%	1,8%	1,4%	100,0%	
Financiële instellingen	50,9%	33,2%	8,2%	5,8%	0,8%	1,0%	100,0%	
Verhuur en zakelijke dienstverlening	63,9%	23,4%	5,6%	5,7%	0,7%	0,6%	100,0%	
Overheid, defensie, sociale zekerheid	7,7%	2,6%	1,9%	12,8%	15,4%	59,6%	100,0%	
Gesubsidieerd onderwijs	69,9%	14,6%	3,6%	5,6%	2,0%	4,4%	100,0%	
Gezondheids- en welzijnszorg	51,5%	29,7%	9,7%	5,9%	1,1%	2,2%	100,0%	
Milieu, cultuur en overige diensten	62,9%	23,2%	7,1%	5,6%	0,7%	0,6%	100,0%	
Totaal	54,5%	29,1%	7,8%	6,9%	0,8%	0,9%	100,0%	

Bron: CBS Statline, bewerking SEO Economisch Onderzoek (afronding op 5-tallen ter voorkoming van identificatie)

Uit de cijfers van Tabel 6 kan worden afgeleid dat het aantal bedrijfsvestigingen in Noord-Holland Noord ongeveer 3,7 procent uitmaakt van het totaal aantal bedrijfsvestigingen in Nederland. Omdat de regionale productie een aandeel heeft van 2,4 procent in de landelijke productie, kan worden geconcludeerd dat er relatief veel kleine bedrijven zijn te vinden in de regio. Hiervoor zijn twee oorzaken aan te geven: de sectorstructuur en de bedrijfsgrootte per sector. De sectorstructuur is zodanig dat sectoren met relatief veel MKB bedrijven relatief goed zijn vertegenwoordigd in de regio. Dit betreft met name de agrarische sector, de bouwnijverheid, de detailhandel en de horeca. Daarnaast zijn de bedrijven en organisaties in de sectoren industrie en overheid gemiddeld ook nog eens kleiner dan landelijk. Dit kan overigens niet worden afgeleid uit de cijfers in Tabel 5, die alleen de bedrijfsgrootte van totale bedrijven op landelijk niveau laten zien. Gemiddeld bestaat 55 procent van alle bedrijven in Nederland uit eenmanszaken en slechts

1 procent uit bedrijven met 100 of meer werknemers. Uitzondering vormt de overheidsector, waar ruim de helft bestaat uit organisaties met meer dan 100 werknemers.

Tabel 6 Aantal bedrijven en bedrijfsvestigingen naar sector, 1 januari 2007

Sector	Nederland			Noord-Holland Noord	
	Aantal bedrijven	Aantal vestigingen	Aantal vestigingen per bedrijf	Aantal bedrijven	Aantal vestigingen
Landbouw, bosbouw en visserij	92710	93030	1,00	4020	4040
Delfstoffenwinning	355	415	1,17	30	35
Industrie en openbare nutsbedrijven	48180	54815	1,14	1930	2205
Bouwnijverheid	96660	100940	1,04	5015	5235
Handel en reparatie	163865	205220	1,25	5750	7200
Horeca	36255	40395	1,11	1435	1600
Vervoer, opslag en communicatie	29045	34100	1,17	855	1005
Financiële instellingen	16880	22055	1,31	655	855
Verhuur en zakelijke dienstverlening	197725	212335	1,07	5775	6200
Overheid, defensie, sociale zekerheid	780	985	1,26	35	45
Gesubsidieerd onderwijs	17870	18455	1,03	570	590
Gezondheids- en welzijnzorg	46190	49080	1,06	1665	1770
Milieu, cultuur en overige diensten	51325	54715	1,07	2000	2130
Totaal	797840	886540	1,11	29735	32910

Bron: CBS Statline, bewerking SEO Economisch Onderzoek (afronding op 5-tallen ter voorkoming van identificatie)

2.4 Regionale bijdrage aan het binnenlands product

De bijdrage van een regio aan de landelijke economie kan worden afgelezen aan de regionale bijdrage aan de nationale productie. Deze wordt hier uitgedrukt door het Bruto Binnenlands Product (BBP). Het BBP is gelijk aan het totaal van de door sectoren geproduceerde toegevoegde waarde, plus het saldo van productgebonden belastingen en –subsidies, inclusief afschrijvingen. Tabel 7 geeft een indruk van die waarde, plus de bijdrage die Noord-Holland Noord daaraan in 2007 en 2008 heeft geleverd.

Tabel 7 Regionale bijdrage aan het Bruto Binnenlands Product (BBP)

	Nederland				Noord-Holland Noord					
	Omvang		Groei		Omvang		Groei		Aandeel	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Totaal (min. Euro)	567066	594608	5,0%	4,9%	15435	16210	5,3%	5,0%	2,7%	2,7%
Per hoofd (x 1.000 Euro)	34,7	36,2	4,9%	4,6%	26,0	27,2	5,2%	4,8%	74,9%	75,1%

Bron: CBS Statline, bewerking SEO Economisch Onderzoek

Door de relatief gunstige groei van de productie in Noord-Holland Noord ten opzichte van het landelijke beeld in 2008, ligt ook de groei van het BBP iets hoger in Noord-Holland Noord dan landelijk. Dat geldt zowel voor het totale BBP als voor het BBP per hoofd van de bevolking.

Daarmee wordt de achterstand in het BBP per hoofd van de bevolking in Noord-Holland Noord ten opzichte van het landelijke cijfer echter nauwelijks verkleind. Het regionale BBP per hoofd van de bevolking blijft ongeveer driekwart bedragen van het landelijke BBP per hoofd.

2.5 Export

Tabel 8 biedt een overzicht van de exportwaarde van goederen en diensten in 2007 en 2008 voor Noord-Holland Noord en Nederland als geheel. Omdat de registratie van exporten gebeurt op basis van afzonderlijke goederen en diensten, welke door meerdere sectoren kunnen zijn geproduceerd of geleverd, kan alleen door toewijzing van goederen en diensten aan sectoren een exportwaarde per sector worden berekend. Als gevolg daarvan geven de cijfers in Tabel 8 vooral een ontwikkeling aan en niet zozeer een absoluut niveau per sector. Bovendien kan voor enkele sectoren daardoor geen exportwaarde worden vastgesteld.

Tabel 8 Totale export naar sector (uitvoerwaarde in mln. Euro)

Sector	Nederland				Noord-Holland Noord			
	Omvang		Groei		Omvang		Groei	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Landbouw, bosbouw en visserij	15603	17403	21,5%	11,5%	765	883	10,1%	15,3%
Delfstoffenwinning								
Industrie en openbare nutsbedrijven	330451	348253	23,5%	5,4%	3899	4054	3,3%	4,0%
Bouwnijverheid	1812	1846	-18,3%	1,9%	69	71	-2,5%	2,6%
Handel en reparatie								
Horeca								
Vervoer, opslag en communicatie	32870	33811	12,0%	2,9%	691	721	19,3%	4,4%
Financiële instellingen	2016	2615	40,7%	29,8%	44	57	4,2%	30,6%
Verhuur en zakelijke dienstverlening	39520	42860	-0,2%	8,5%	945	1031	-2,3%	9,1%
Overheid, defensie, sociale zekerheid	1682	1833	10,2%	9,0%	78	84	0,7%	8,1%
Gesubsidieerd onderwijs								
Gezondheids- en welzijnszorg								
Milieu, cultuur en overige diensten	569	492	-21,7%	-13,5%	15	13	-22,6%	-13,9%
Totaal	424521	449113	19,5%	5,8%	6506	6915	3,4%	6,3%

Bron: CBS Statline, bewerking SEO Economisch Onderzoek

Tabel 9 geeft het aandeel van de export van een sector in de totale export weer én het aandeel dat de regio Noord-Holland Noord heeft in de totale landelijke exportwaarde. Omdat naast de sectorale oorsprong ook de geografische oorsprong van producten en diensten moeilijk is vast te stellen, is verondersteld dat het aandeel van de regionale export per sector gelijk is aan het aandeel van de regionale productie per sector. In werkelijkheid zal het aandeel van de sector meer variëren rond dit productieaandeel.

Verreweg de meeste goederen worden geëxporteerd door de industrie, op enige afstand gevolgd door de agrarische sector. De grootste exporteurs van diensten zijn de zakelijke dienstverlening en de vervoersector. De groei van de export is zowel regionaal als landelijk in 2008 hoger dan de groei in de productie. Ook in 2008 ging dus een steeds groter deel van de (regionale) productie naar het buitenland. Opvallend is dat de exportgroei in Noord-Holland Noord in 2008 is

gestegen ten opzichte van 2007, terwijl de landelijke groei van de export flink is gedaald. Dat hangt vooral samen met de productiestructuur. De in de regio minder goed vertegenwoordigde industrie ziet haar exportgroei sterk dalen, terwijl de in de regio goed vertegenwoordigde agrarische sector nog altijd een sterke exportgroei kent, die in de regio zelfs stijgt ten opzichte van 2007. Ook de vervoerssector in de regio kent daardoor een hogere exportgroei in 2008 dan landelijk. Tabel 8 laat ook een zeer grote stijging zien van de groei van de exportwaarde in de financiële sector, maar de groeicijfers in deze en in andere voor de export minder belangrijke sectoren, zoals de bouwnijverheid en de overheidsector, worden sterk beïnvloed door statistische onzekerheden. Algemeen geldt dat Noord-Holland Noord zich qua export herstelt van het relatief slechte jaar 2007. Lagen in 2007 de regionale groeicijfers nog onder het landelijk niveau, in 2008 is de regionale groei van de export groter dan landelijk. Belangrijke uitzondering is de industrie, waar het regionale groeicijfer het landelijke groeicijfer slechts benadert. Het aandeel van de verschillende sectoren in de totale export is, met uitzondering van de agrarische sector, wel relatief stabiel gebleven.

Tabel 9 Aandeel sectoren in landelijke export, aandeel regio in totale export

Sector	Nederland		Noord-Holland Noord			
	Aandeel sector in totale export		Aandeel sector in totale export		Veronderstelde aandeel regio in landelijke export	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Landbouw, bosbouw en visserij	3,7%	3,9%	11,8%	12,8%	4,9%	5,1%
Delfstoffenwinning						
Industrie en openbare nutsbedrijven	77,8%	77,5%	59,9%	58,6%	1,2%	1,2%
Bouwnijverheid	0,4%	0,4%	1,1%	1,0%	3,8%	3,8%
Handel en reparatie						
Horeca						
Vervoer, opslag en communicatie	7,7%	7,5%	10,6%	10,4%	2,1%	2,1%
Financiële instellingen	0,5%	0,6%	0,7%	0,8%	2,2%	2,2%
Verhuur en zakelijke dienstverlening	9,3%	9,5%	14,5%	14,9%	2,4%	2,4%
Overheid, defensie, sociale zekerheid	0,4%	0,4%	1,2%	1,2%	4,6%	4,6%
Gesubsidieerd onderwijs						
Gezondheids- en welzijnszorg						
Milieu, cultuur en overige diensten	0,1%	0,1%	0,2%	0,2%	2,7%	2,7%
Totaal	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	1,5%	1,5%

Bron: CBS Statline, bewerking SEO Economisch Onderzoek

2.6 Toeristische bestedingen

De toeristische sector is een belangrijke sector in de economie van Noord-Holland Noord. Zo was in 2007 en 2008 zowel het aandeel in de totale productie als de productiegroei van de horecasector in de regio groter dan landelijk. Tabel 10 laat de netto omzet in de horecasector zien, als indicator voor de toeristische bestedingen. De netto omzet is de opbrengst (exclusief BTW) uit de verkoop van goederen en diensten aan derden, na aftrek van kortingen, bonussen, statiegeld en doorberekende vrachtkosten. De horeca wordt daarbij onderverdeeld in 5 deelsectoren.

Net zoals dat bij de productie het geval was, groeide ook de omzet in de horeca in 2007 en 2008 sneller in Noord-Holland Noord dan landelijk. De gemiddeld hogere omzetgroei in de horeca van Noord-Holland Noord is vooral toe te schrijven aan de hogere omzetgroei van hotels, pensions en conferentieoord en campings, jeugdherbergen en bungalowparken, die de grotere omzetzakking van restaurants, cafetaria's, snackbars en café's en dergelijke in de regio in vergelijking met het landelijke beeld compenseert. De restaurants en café's in Noord-Holland Noord kende in 2007 nog een zeer sterke groei, ook in vergelijking met landelijke groeicijfers. De sterke omzetzakking in 2008 in de regio kan een direct gevolg zijn van de kredietcrisis, omdat ook het aantal horecagelegenheden in de regio is gedaald. Dat hotels, pensions en conferentieoord en campings, jeugdherbergen en bungalowparken in Noord-Holland Noord die omzetzakking meer dan compenseren, houdt direct verband met de relatief gunstige ontwikkeling van het aantal bezoeken van toeristen aan Noord-Holland Noord (zie Tabel 11 en 12). Hoewel het aantal overnachtingen gedurende een bezoek daalt, weten de accommodaties hun omzet nog altijd uit te breiden. De omzetcijfers vertalen zich door in het aantal arbeidsplaatsen in de horeca in Tabel 13.

Tabel 10 Omzet horecasector (waarde in mln. Euro, basisprijzen)

	Nederland				Noord-Holland Noord			
	Omvang		Groei		Omvang		Groei	
Deelsector	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Hotels, pensions en conferentieoord en	3414	3489	6,9%	2,2%	195	202	7,6%	3,6%
Campings, jeugdherbergen en bungalowparken	1337	1370	2,9%	2,5%	96	101	2,7%	4,7%
Restaurants, cafetaria's en snackbars	6472	6420	5,7%	-0,8%	239	233	11,8%	-2,8%
Cafés en dergelijke	2641	2604	1,9%	-1,4%	92	87	12,9%	-5,0%
Kantines en catering	2227	2234	9,6%	0,3%	73	76	9,8%	3,5%
Horeca totaal	16074	16090	5,5%	0,1%	695	698	9,1%	0,4%

Bron: CBS Statline, bewerking SEO Economisch Onderzoek.

Toeristen die Noord-Holland Noord bezoeken, kunnen grofweg worden ingedeeld in drie typen: toeristen die naar de regio komen voor zon, zee en strand, toeristen die een actieve vakantie willen, met wandelen of fietsen en een enkele culturele activiteit, en toeristen die naar de Randstad komen en uitwijken naar Noord-Holland Noord voor logies. Bij de eerste twee groepen gaat het vooral om Nederlanders en Duitsers, terwijl de laatste groep vaak niet meer ziet van Noord-Holland Noord dan de logiesaccommodatie.

Tabel 11 toont het aantal toeristische bezoeken in 2007 en 2008 aan Nederland en aan Noord-Holland Noord. Een toeristisch bezoek wordt geteld wanneer een gast één of meer nachten achtereen in een logiesaccommodatie verblijft. In 2006 was Noord-Holland Noord een aantrekkelijke regio voor toeristen uit binnen én buitenland. In 2007 is dat sterk teruggelopen, maar in 2008 is er weer sprake van herstel, zeker in vergelijking met het landelijke beeld. Waar het aantal toeristische bezoeken uit het buitenland aan Noord-Holland Noord in 2007 nog daalde, stijgt deze weer in 2008, tegen de landelijke trend in. Vooral uit Noord-Europa en Azië kwamen in 2008 meer toeristen naar Noord-Holland Noord dan in 2007, terwijl het aantal bezoekende Amerikanen en Engelsen verder afnam.

Tabel 11 Bezoek van toeristen naar herkomst (× 1.000)

Herkomst	Nederland				Noord-Holland Noord			
	Aantal		Groei		Aantal		Groei	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Alle landen	30260	29102	6,2%	-3,8%	1353	1413	0,2%	4,4%
Nederland	19252	18998	8,4%	-1,3%	1006	1058	2,8%	5,2%
Buitenland	11008	10104	2,5%	-8,2%	347	355	-6,9%	2,3%
Europa exclusief Nederland	8904	8285	3,6%	-7,0%	254	262	-5,6%	3,1%
Duitsland	2833	2669	0,7%	-5,8%	48	52	-9,1%	7,0%
België	1101	1109	11,1%	0,7%	13	15	-5,2%	12,9%
Groot-Brittannië	1903	1639	-0,5%	-13,9%	76	73	-10,6%	-4,0%
Frankrijk	613	575	0,8%	-6,2%	21	22	-4,5%	5,4%
Zwitserland	177	152	2,0%	-14,1%	7	6	-5,4%	-10,2%
Italië	398	370	0,2%	-7,0%	18	18	-7,9%	3,2%
Spanje	436	368	11,2%	-15,5%	21	19	3,8%	-7,6%
Denemarken	163	148	-4,6%	-9,1%	5	5	-12,8%	6,6%
Zweden	116	112	2,3%	-3,4%	4	4	-10,7%	19,1%
Overige landen Eurozone	401	404	11,6%	0,9%	15	18	-1,0%	17,1%
Overig Europa	765	739	14,3%	-3,4%	27	30	12,1%	10,8%
Amerika	1274	1068	-3,9%	-16,1%	59	57	-12,8%	-4,1%
Azië	617	556	2,5%	-9,9%	25	27	-4,6%	7,1%
Australië en Oceanië	121	112	0,6%	-7,9%	6	6	-7,3%	5,4%
Afrika	92	84	-0,9%	-8,8%	4	4	-5,9%	4,6%

Bron: CBS op aanvraag en CBS Statline, bewerking SEO Economisch Onderzoek

Tabel 12 toont het aantal overnachtingen van toeristen in 2007 en 2008. Een gemiddelde toerist verblijft drie tot vier nachten in Nederland, in Noord-Holland Noord ligt dat aantal op vier tot vijf nachten. Het verschil laat zien dat toeristen die naar Noord-Holland Noord komen gemiddeld langer (op eenzelfde plek) op vakantie zijn dan toeristen elders in het land. Dit is met name toe te schrijven aan toeristen uit het buitenland.

Toch maakt Tabel 12 ook duidelijk dat het grotere aantal toeristen gemiddeld steeds minder langdurig in Noord-Holland Noord verblijft. Het totale aantal overnachtingen is namelijk, ondanks de groei van het aantal toeristen, verder gedaald. Die daling laat zien dat het verblijfstoerisme, waar Noord-Holland traditioneel sterk in is, minder populair aan het worden is. Dat maakt het voor de regio van belang om tijdig in te spelen op nieuwe ontwikkelingen in de vraag naar toeristische voorzieningen. Vernieuwing van attracties, bundeling van krachten en aanpassing van producten aan nieuwe trends lijken noodzakelijk om het (verblijfs)toerisme ook in de toekomst in de regio te laten floreren.

De grotere omzetgroei in de horeca in Noord-Holland Noord in vergelijking met Nederland als geheel vertaalt zich tevens in een iets sterkere stijging van het aantal arbeidsplaatsen in de horeca, zie Tabel 13. Vooral bij de hotels, pensions en conferentieoord en in de catering is de groei van de werkgelegenheid relatief gunstig in Noord-Holland Noord. Bij de restaurants en café's is in 2008 juist sprake geweest van een verlies van banen.

Tabel 12 Overnachtingen van toeristen naar herkomst (× 1.000)

Herkomst	Nederland				Noord-Holland Noord			
	Aantal		Groei		Aantal		Groei	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Alle landen	88267	84452	5,2%	-4,3%	5678	5512	-3,6%	-2,9%
Nederland	60315	59185	5,7%	-1,9%	4001	3912	-1,8%	-2,2%
Buitenland	27952	25268	4,0%	-9,6%	1678	1600	-7,9%	-4,6%
Europa exclusief Nederland	24107	21922	4,9%	-9,1%	1304	1248	-7,2%	-4,3%
Duitsland	10981	9923	3,3%	-9,6%	377	369	-10,7%	-2,2%
België	2864	2817	12,7%	-1,6%	56	58	-4,4%	2,5%
Groot-Brittannië	3802	3317	1,5%	-12,7%	321	293	-9,3%	-8,9%
Frankrijk	1249	1130	1,5%	-9,5%	93	90	-11,8%	-3,8%
Zwitserland	382	314	-2,2%	-17,8%	30	25	-16,2%	-18,8%
Italië	846	767	-1,2%	-9,2%	88	84	-11,9%	-4,0%
Spanje	966	775	15,0%	-19,7%	109	91	5,5%	-17,1%
Denemarken	340	314	-8,7%	-7,8%	22	22	-19,6%	-0,5%
Zweden	223	205	-3,4%	-8,2%	15	17	-19,8%	10,2%
Overige landen Eurozone	882	871	14,7%	-1,2%	70	77	1,2%	10,0%
Overig Europa	1574	1488	13,6%	-5,5%	121	123	11,9%	1,5%
Amerika	2300	1950	-3,3%	-15,2%	238	217	-12,6%	-8,7%
Azië	1119	1012	2,7%	-9,6%	95	96	-6,3%	1,4%
Australië en Oceanië	245	222	0,5%	-9,5%	25	25	-7,7%	-2,1%
Afrika	181	163	-0,9%	-10,4%	15	14	0,1%	-5,9%

Bron: CBS op aanvraag en CBS Statline, bewerking SEO Economisch Onderzoek

Tabel 13 Aantal arbeidsplaatsen in de toeristische sector (× 1.000)

Deelsector	Nederland				Noord-Holland Noord			
	Omvang		Groei		Omvang		Groei	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Hotels, pensions en conferentie-oorden	46,7	48,0	3,4%	2,8%	2,4	2,6	9,8%	5,6%
Campings, jeugdherbergen en bungalowparken	13,6	14,1	1,2%	3,1%	0,9	1,0	-10,6%	6,7%
Restaurants, cafetaria's en snackbars	144,5	144,2	5,9%	-0,2%	4,9	4,8	14,5%	-0,9%
Cafés en dergelijke	52,2	51,8	2,4%	-0,8%	1,7	1,6	7,1%	-3,2%
Kantines en catering	34,0	34,3	3,9%	0,9%	1,0	1,1	-3,5%	5,5%
Horeca totaal	291,0	293,0	4,3%	0,7%	10,9	11,1	7,9%	1,5%

Bron: CBS Statline, bewerking SEO Economisch Onderzoek

3 Vestigingsklimaat

3.1 Locatiefactoren

De belangrijkste locatiefactoren die bijdragen aan een goed vestigingsklimaat zijn ruimte, bereikbaarheid en de beschikbaarheid van productiemiddelen tegen een redelijke prijs. Bij dit laatste is voldoende goed opgeleid personeel over het algemeen het belangrijkste.

Qua ruimte scoort de regio Noord-Holland Noord zeer goed. Als een van de weinige regio's in Nederland heeft het nog voldoende ruimte beschikbaar voor de ontplooiing van ruimte-intensieve economische activiteiten. Bovendien gaat het om schone ruimte met een grote mate van rust. Sectoren die daar vooral van kunnen profiteren zijn de agrarische sector (b.v. de glastuinbouw), de industrie (m.n. de duurzame industrie), het toerisme (o.a. actieve vakanties), en de zakelijke dienstverlening (kantoorlocaties). In tweede instantie zal ook de bouwnijverheid profijt trekken uit de ontwikkeling van nieuwe activiteiten.

De bereikbaarheid van de regio is minder eenduidig te kwalificeren. De nabijheid tot de Randstad in combinatie met de beschikbare ruimte maakt Noord-Holland Noord tot een aantrekkelijke vestigingslocatie, met twee verbindende corridors (A7 en A9). Congestie op de knooppunten rond de natuurlijke barrière van het Noordzeekanaal (Coentunnel en Wijkertunnel) is weliswaar een remmende factor op de aantrekkelijkheid van Noord-Holland Noord als vestigingslocatie, maar dat geldt vooral voor het spitsverkeer. De rest van de dag lijkt voldoende wegcapaciteit beschikbaar. Minder gunstig is het onderliggende wegennet voor de bereikbaarheid van belangrijke bedrijfslocaties. Ontsluiting van veel van deze locaties geschiedt langs provinciale wegen met één rijstrook per rijrichting. Bij een verdere ontwikkeling van bedrijfsterrinen en kantoorlocaties zal hier rekening mee moeten worden gehouden.

De beschikbaarheid van voldoende goed opgeleid personeel is in Noord-Holland Noord een aandachtspunt. Veel hoger opgeleid personeel uit de regio pendelt naar Zuidelijk Noord-Holland of verlaat na de opleiding de regio. Noord-Holland Noord heeft niet het imago van een gebied met veel hoogwaardige arbeid. De opleidingsmogelijkheden in de regio zijn bovendien beperkt. Veel jongeren uit Noord-Holland Noord kiezen (noodgedwongen) voor een hbo of universitaire opleiding buiten de regio en keren vervolgens niet meer terug. Toch is het van belang dat er enige tegendruk tegen de zuigende werking op hoger opgeleiden van met name de Randstad wordt gegeven. Veel van de bestaande bedrijven in de regio, inclusief het MKB, heeft een toenemende behoefte aan middelbaar en hoger opgeleiden, ondanks de huidige economische laagconjunctuur. Bovendien zou de regio hoogwaardige arbeid in de (zakelijke) dienstverlening uit de Randstad naar zich toe kunnen trekken wanneer het aanbod van goed opgeleid personeel voldoende groot is. Problemen daarbij zijn de relatief sterke mate van vergrijzing in de regio, waardoor relatief weinig jongeren beschikbaar komen op de arbeidsmarkt, en het beperkte culturele klimaat in de regio, waardoor hoger opgeleiden vaker voor de Randstad kiezen. Het aanbod van lager opgeleid personeel is daarentegen relatief ruim in Noord-Holland Noord. Vooral de agrarische sector, het toerisme en de gezondheidszorg kunnen daar hun voordeel mee doen. Gecombineerd met een

goed arbeidsethos is de regio ook op dit punt een aantrekkelijk gebied om zich als bedrijf te vestigen.

Andere gunstige locatiefactoren zijn de relatief gunstige prijzen van productiefactoren in vergelijking met de Randstad (huren, grondprijzen, lonen), een traditie van ontwikkelingsmogelijkheden voor bestaande bedrijven en het grote aantal zonuren in de regio. Van dit laatste kunnen vooral de agrarische sector – met name de glastuinbouw – en de toeristische sector profiteren.

Minder gunstig lijkt de invloed die de regio op dit moment kan uitoefenen op de landelijke en provinciale politieke besluitvorming. Het aantal vertegenwoordigers uit Noord-Holland Noord in de landelijke en provinciale politiek is beperkt. Bovendien krijgt Noord-Holland Noord tegenover het bedrijfsintensieve Zuidelijk Noord-Holland niet altijd de ruimte voor grootschalige economische structuurveranderingen, maar blijven natuurwaarden, ruimte en kleinschaligheid de boventoon voeren. Meer focus in de diversificatie van kleinschalige bedrijvigheid in de regio lijkt echter gewenst voor een duurzame economische ontwikkeling van de regio.

3.2 Bedrijfsdynamiek

De gevolgen van het vestigingsklimaat in een regio kunnen worden geïllustreerd aan de hand van de regionale bedrijfsdynamiek. Bedrijfsdynamiek is het ontstaan en verdwijnen van bedrijven. Tabel 14 en 15 geven het aantal oprichtingen en opheffingen van bedrijven voor Nederland als geheel en voor Noord-Holland Noord in het bijzonder. Omdat van het aantal oprichtingen en opheffingen van bedrijven alleen landelijke cijfers bekend zijn, is de regionale bedrijfsdynamiek gebaseerd op de relatieve productieontwikkeling per sector in Noord-Holland Noord.

Tabel 14 Aantal oprichtingen van bedrijven

Sector	Nederland				Noord-Holland Noord			
	Omvang		Groei		Omvang		Groei	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Landbouw, bosbouw en visserij								
Industrie en delfstoffenwinning	2000	1900	-4,8%	-5,0%	80	75	-11,7%	-6,7%
Bouwnijverheid	10200	8000	6,3%	-21,6%	495	415	3,5%	-19,6%
Handel in en reparatie van auto's	1100	1000	-8,3%	-9,1%	40	35	-8,3%	-9,0%
Groothandel en handelsbemiddeling	3000	2200	-16,7%	-26,7%	95	75	-16,3%	-25,9%
Detailhandel inclusief reparatie	4300	3800	-14,0%	-11,6%	145	135	-13,5%	-10,6%
Horeca	900	900	-10,0%	0,0%	35	35	-13,2%	-0,7%
Vervoer, opslag en communicatie	1800	1300	12,5%	-27,8%	50	40	13,3%	-27,2%
Financiële instellingen								
Verhuur roerend goed en ICT	3400	3200	3,0%	-5,9%	100	95	3,7%	-4,9%
Overige zakelijke dienstverlening	13900	14200	6,1%	2,2%	405	415	6,3%	2,5%
Overige dienstverlening	2100	2000	-12,5%	-4,8%	80	80	-11,0%	-4,6%
Totaal van bovenstaande sectoren	42700	38700	-0,5%	-9,8%	1530	1400	-1,6%	-8,5%

Bron: CBS Statline, bewerking SEO Economisch Onderzoek (afronding Nederland op 100-tallen door CBS, afronding Noord-Holland Noord op 5-tallen door SEO)

Er is sprake van een oprichting van een bedrijf als een nieuw bedrijf toetreedt tot de populatie van bedrijven. Dit betekent dat voortzetting van één of meer bestaande bedrijven geen oprichting is. Uit Tabel 14 blijkt dat de daling van het aantal oprichtingen in 2007 zich in 2008 nog sterker heeft doorgezet, in Noord-Holland Noord van -1,6 naar -8,5 procent. Alleen in de zakelijke dienstverlening is er sprake van een lichte stijging van het aantal oprichtingen. De grootste daling in het aantal oprichtingen in de regio zitten in de vervoersector, de groothandel en de bouwnijverheid, precies de sectoren die naar verwachting de eerste gevolgen van de kredietcrisis hebben ondervonden (voor de financiële sector zijn geen cijfers beschikbaar). Juist in de bouwnijverheid en in de vervoersector heeft zich in 2008 een opvallende omslag van het aantal oprichtingen voorgedaan. Werden daar in 2007 nog groeipercentages van respectievelijk 3,5 en 13,3 procent gerapporteerd, in 2008 zijn de positieve cijfers omgeslagen naar respectievelijk -19,4 en -27,2 procent. Maar ook in de overige sectoren is de daling van het aantal oprichtingen aanzienlijk.

Tabel 15 Aantal opgeheven bedrijven

Sector	Nederland				Noord-Holland Noord			
	Omvang		Groei		Omvang		Groei	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Landbouw, bosbouw en visserij								
Delfstoffenwinning	30	30	7,7%	-3,2%	0	0	31,6%	14,3%
Industrie en openbare nutsbedrijven	2975	2855	-5,8%	-4,0%	110	115	6,3%	5,4%
Bouwnijverheid	7900	8730	14,6%	10,6%	405	455	13,7%	11,1%
Handel en reparatie	18240	18740	2,0%	2,7%	635	660	3,7%	3,2%
Horeca	3665	3625	5,1%	-1,2%	145	145	9,5%	-0,3%
Vervoer, opslag en communicatie	2970	2915	2,8%	-1,8%	85	85	13,3%	0,4%
Financiële instellingen	2565	2110	-1,3%	-17,6%	100	80	-5,2%	-20,9%
Verhuur en zakelijke dienstverlening	23350	25225	7,9%	8,0%	625	735	8,0%	8,0%
Overheid, defensie, sociale zekerheid								
Gesubsidieerd onderwijs	1820	2055	13,4%	12,7%	60	65	12,2%	11,6%
Gezondheids- en welzijnszorg	4475	5795	35,3%	29,4%	140	210	21,3%	34,1%
Milieu, cultuur en overige diensten	12075	14230	18,4%	17,9%	405	555	6,3%	27,0%
Totaal	80065	86305	8,7%	7,8%	2755	3105	8,8%	12,6%

Bron: CBS Statline, bewerking SEO Economisch Onderzoek (afronding op 5-tallen ter voorkoming van identificatie)

Tabel 15 toont cijfers van het aantal opgeheven bedrijven per sector voor 2007 en 2008 in Noord-Holland Noord en Nederland als geheel. Er is sprake van een opheffing als een bedrijf in een jaar niet meer tot de populatie actieve bedrijven behoort, terwijl dat in het voorgaande jaar wel het geval was. Voor een opheffing geldt als aanvullende voorwaarde dat er geen andere bedrijven bij de gebeurtenis zijn betrokken. Met andere woorden, een structuurwijziging (fusie, overname, afsplitsing, uiteenvallen) leidt niet tot een opheffing. Daar waar het aantal oprichtingen de laatste jaren is afgenomen, is het aantal opheffingen in 2007 en 2008 in Noord-Holland Noord toegenomen. Per saldo daalt dus (de groei van) het aantal bedrijven. Sectoren waar het aantal opheffingen in 2008 fors hoger ligt dan in 2007 zijn de gezondheids- en welzijnszorg en de sector milieu, cultuur en overige diensten. Dit zijn relatief grote sectoren die het totale beeld van het aantal opgeheven bedrijven in Noord-Holland Noord sterk beïnvloeden. In een aantal andere en kleinere sectoren (in omvang opgeheven bedrijven) is het aantal opheffingen minder gestegen, zoals de delfstofwinning, de horeca en de vervoersector. In absolute aantallen zijn de horeca en

de financiële sector de enige sectoren waar het aantal opheffingen is gedaald. Hiermee wijken de ontwikkelingen in Noord-Holland Noord af van landelijke ontwikkelingen. Op landelijk niveau neemt het aantal opheffingen in 2008, naast de horeca en de financiële sector, ook af in de industrie en de vervoersector. Bovendien neemt landelijk de groei in het totaal aantal opheffingen af, daar waar deze stijgt in de regio.

3.3 Kantorenmarkt

Tabel 16 geeft een overzicht van de opname, bezetting en prijsontwikkeling van de kantorenmarkt in Nederland en Noord-Holland Noord. De opname van de kantorenmarkt in Noord-Holland Noord beslaat slechts anderhalf procent van de landelijke opname. Een opvallend verschil is dat de opname op landelijk niveau voor 60 procent bestaat uit verhuurbare kantoorruimte en op regionaal niveau uit 42 procent. Verhuurbare kantoorruimte in Noord-Holland Noord maakt daarom slechts 1 procent uit van de landelijke opname aan verhuurbare kantoorruimte. Wellicht dankzij het bescheiden aandeel van Noord-Holland Noord in de landelijke kantorenmarkt, ligt de bezettingsgraad in de regio hoger dan landelijk. Deze is in 2008 in de regio wel iets gedaald, terwijl de bezettingsgraad voor heel Nederland juist iets is toegenomen. Mogelijke schaarste aan kantoorruimte in de regio komt echter niet tot uitdrukking in de gemiddelde huurprijs, die lager ligt dan landelijk. Ook is daling in de huurprijs tussen 2007 en 2008 groter in Noord-Holland Noord. Overigens is de huurprijs sterk afhankelijk van locatiefactoren en de kwaliteit van het aanbod.

Tabel 16 Kantorenmarkt: opname, bezetting en prijsontwikkeling

	Nederland		Noord-Holland Noord	
	2007	2008	2007	2008
Opname totaal ($\times 1.000 \text{ m}^2$)	45876	46453	691	699
<i>Huur</i> ($\times 1.000 \text{ m}^2$)	27526	27872	292	298
<i>Koop</i> ($\times 1.000 \text{ m}^2$)	18351	18581	398	401
Percentage van landelijke voorraad			1,5%	1,5%
<i>Huur</i>			1,1%	1,1%
<i>Koop</i>			2,2%	2,2%
Bezettingsgraad (percentage bezet)	89,1%	89,9%	96,2%	95,7%
Gemiddelde huurprijs (€/ m^2 , excl. BTW)	156	155	130	122

Bron: Onderzoek kantorenmarkt door R. Bak, bewerking SEO Economisch Onderzoek

3.4 Bedrijfsterreinen

Tabel 17 geeft een overzicht van de bedrijfsterreinen in Noord-Holland Noord en in Nederland als geheel. In zowel Nederland als Noord-Holland Noord nam het aantal bedrijfsterreinen tussen 2007 en 2008 af. Relatief was de daling in de regio iets groter, hierdoor is het regionale aandeel in het landelijke aantal afgenomen. Wat betreft de totale opname van bedrijfsruimte zijn er tegengestelde ontwikkelingen tussen Nederland en Noord-Holland Noord. Landelijk nam de opname toe, terwijl in de regio de opname iets daalde. Per saldo is daarmee het regionale aandeel

in de landelijke opname ook afgenomen. De afname van het aantal bedrijfsterreinen en de bijbehorende opname heeft er in Noord-Holland toe geleid dat de bezettingsgraad ook is gedaald. Hiermee wijkt Noord-Holland Noord af van de landelijke ontwikkeling van de bezettingsgraad die sterk is gestegen. De ontwikkelingen in de bezettingsgraad sluiten aan bij de ontwikkelingen in de planvoorraad, zie Tabel 18. Daar waar de bezettingsgraad daalde voor Noord-Holland Noord tussen 2007 en 2008, nam de planvoorraad toe. Het omgekeerd geldt voor Nederland als geheel. Op basis van de beschikbare IBIS-gegevens kan helaas geen representatieve gemiddelde huurprijs worden bepaald voor bedrijfsruimten. De verkoopprijs van nieuwe bedrijfsterreinen in Noord-Holland Noord kan wel worden vastgesteld. Deze ligt hoger dan het landelijk gemiddelde en is net als het landelijke gemiddelde gestegen in 2008. Op het eerste gezicht lijkt deze ontwikkeling niet te sporen met de verandering in het aanbod (de beschikbare voorraad is immers gestegen en de bezettingsgraad is gedaald), maar kan wellicht worden verklaard door een daling van het totaal aantal bedrijfsterreinen. Bovendien geldt net als bij kantoren dat de prijzen niet alleen bepaald worden door vraag en aanbod, maar ook door omgevingsfactoren en kwaliteit. Ten slotte kunnen ook de grondprijzen een rol spelen in de hoogte en ontwikkeling van de verkoopprijs van bedrijfsterreinen. Deze zijn hoger en meer toegenomen in Noord-Holland Noord dan het landelijk gemiddelde, zoals blijkt uit Tabel 19.

Tabel 17 Bedrijfsruimte: aantal en opname bedrijventerreinen, bezetting en prijsontwikkeling

	Nederland		Noord-Holland Noord	
	2007	2008	2007	2008
Aantal bedrijventerreinen	3599	3561	122	119
Percentage van landelijke aantal			3,4%	3,3%
Opname (netto oppervlakte in ha)	71632	73782	2092	2077
Percentage van landelijke opname			2,9%	2,8%
Bezettingsgraad (percentage vol)	45,7%	45,7%	52,1%	52,4%
Bezettingsgraad (uitgegeven ha / totaal ha)	83,1%	89,2%	74,6%	72,3%
Gemiddelde huurprijs (€/ m2, excl. BTW)	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.
Gemiddelde verkoopprijs (€/ m2, excl. BTW)	97	107	103	115

Bron: IBIS Inventarisatie bedrijfsterreinen, bewerking SEO Economisch Onderzoek

Tabel 18 Planvoorraad bedrijfsterreinen

	Nederland		Noord-Holland Noord	
	2007	2008	2007	2008
Netto oppervlak minus reeds uitgegeven (ha)	12127	7967	532	576

Bron: IBIS Inventarisatie bedrijfsterreinen, bewerking SEO Economisch Onderzoek

Tabel 19 Grondprijzen

	Nederland		Noord-Holland Noord	
	2007	2008	2007	2008
Gemiddelde prijs per m2 (€ excl. BTW)	95	102	112	125

Bron: IBIS Inventarisatie bedrijfsterreinen, bewerking SEO Economisch Onderzoek

4 Arbeidsmarkt

4.1 Banen van werknemers

De werkgelegenheid kan onder andere worden uitgedrukt in het aantal banen van werknemers. Tabel 20 laat het aantal banen zien van werknemers in 2007 en 2008 in Noord-Holland Noord en in Nederland als geheel. Uit de tabel blijkt dat de banengroei achterblijft bij de groei van de productie.¹ Terwijl de productie in Noord-Holland Noord in 2008 toenam met 2,7 procent, groeide het aantal banen met slechts 1,6 procent. Dat betekent niets anders dan een groei van de (nominale) arbeidsproductiviteit. Bijvoorbeeld omdat het gemiddeld aantal arbeidsuren per baan is toegenomen, de beroepsbevolking steeds hoger is opgeleid, of omdat er steeds meer arbeidsbesparende technologie wordt ingezet. Belangrijke constatering is dat het aantal banen van werknemers nog altijd is toegenomen in 2007 én in 2008. Met 1,6 tegen 1,7 procent zit Noord-Holland Noord ongeveer op het landelijk gemiddelde. De gemiddelde groei van het aantal banen wordt vooral positief beïnvloed door ontwikkelingen in de werkgelegenheid in de agrarische sector, de vervoersector en de zakelijke dienstverlening. Maar ook in de bouwnijverheid en de horeca is de groei van het aantal banen gunstiger dan landelijk. Daar staan minder gunstige regionale groeicijfers tegenover in de industrie, de gezondheids- en welzijnszorg, de handel en bij de overheid.

Tabel 20 Aantal banen van werknemers naar sector (×1.000)

Sector	Nederland				Noord-Holland Noord			
	Omvang		Groei		Omvang		Groei	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Landbouw, bosbouw en visserij	131	130	1,6%	-0,8%	11,4	11,7	-3,4%	2,6%
Delfstoffenwinning	8	8	0,0%	0,0%	1,0	0,9	0,0%	-8,6%
Industrie en openbare nutsbedrijven	926	932	0,1%	0,6%	21,1	21,0	3,4%	-0,7%
Bouwnijverheid	392	395	1,3%	0,8%	14,7	14,9	3,5%	1,5%
Handel en reparatie	1290	1326	3,3%	2,8%	44,0	44,9	4,0%	2,0%
Horeca	291	293	4,3%	0,7%	10,9	11,1	7,9%	1,5%
Vervoer, opslag en communicatie	460	466	1,5%	1,3%	10,9	11,2	4,8%	2,8%
Financiële instellingen	287	287	1,1%	0,0%	10,4	10,5	-1,9%	0,7%
Verhuur en zakelijke dienstverlening	1532	1577	6,4%	2,9%	34,6	35,8	6,1%	3,6%
Overheid, defensie, sociale zekerheid	512	512	-0,8%	0,0%	22,0	21,8	3,3%	-0,8%
Gesubsidieerd onderwijs	450	458	2,0%	1,8%	15,4	15,7	5,5%	2,0%
Gezondheids- en welzijnszorg	1214	1239	2,6%	2,1%	34,0	34,6	-6,3%	1,8%
Milieu, cultuur en overige diensten	335	343	1,2%	2,4%	8,7	8,9	1,2%	2,0%
Totaal	7829	7966	2,7%	1,7%	240,1	243,0	2,0%	1,6%

Bron: CBS Statline, bewerking SEO Economisch Onderzoek

¹ De productiegroei is hier uitgedrukt als een groei van de productiewaarde. Ook wanneer de productie in reële termen helemaal niet zou toenemen, kan de productiewaarde nog altijd toenemen als gevolg van inflatie. Bij de groeicijfers voor het aantal banen speelt inflatie geen rol.

Overigens laat Tabel 20 maar een deel van de totale werkgelegenheid zien. Zelfstandigen vallen buiten de banen voor werknemers in de tabel. In een aantal sectoren vormen zelfstandigen een groot deel van de werkgelegenheid, met name in de agrarische sector en de bouwnijverheid (vooral ZZP-ers).

4.2 Beroepsbevolking naar opleidingsniveau

Tegenover het aantal banen (de arbeidsvraag) staat de beroepsbevolking (het arbeidsaanbod). Tabel 21 geeft de omvang van de totale beroepsbevolking in 2007 en 2008 in Noord-Holland Noord en in Nederland als geheel. De totale beroepsbevolking wordt gedefinieerd als alle personen tussen 15 en 65 jaar die ten minste 12 uur per week werken, of werk hebben aanvaard waardoor ze ten minste 12 uur per week gaan werken, of verklaren ten minste 12 uur per week te willen werken, daarvoor beschikbaar zijn en activiteiten ontplooien om werk voor ten minste 12 uur per week te vinden.

Tabel 21 Omvang beroepsbevolking naar opleidingsniveau ($\times 1.000$)

	Nederland				Noord-Holland Noord			
	Omvang		Groei		Omvang		Groei	
Opleidingsniveau	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Lager	1773	1829	-0,8%	3,2%	69	70	-1,4%	1,4%
Middelbaar	3367	3348	1,7%	-0,6%	136	138	2,3%	1,5%
Hoger	2377	2485	3,1%	4,5%	70	74	0,0%	5,7%
Totaal	7603	7714	1,6%	1,5%	278	285	1,1%	2,5%

Bron: CBS Statline, bewerking SEO Economisch Onderzoek

Tabel 22 Aandeel opleidingsniveau in beroepsbevolking ($\times 1.000$)

	Nederland				Noord-Holland Noord			
	Omvang		Aandeel		Omvang		Aandeel	
Opleidingsniveau	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Lager	1773	1829	23,3%	23,7%	69	70	24,8%	24,6%
Middelbaar	3367	3348	44,3%	43,4%	136	138	48,9%	48,4%
Hoger	2377	2485	31,3%	32,2%	70	74	25,2%	26,0%
Totaal	7603	7714	98,9%	99,3%	278	285	98,9%	98,9%

Bron: CBS Statline, bewerking SEO Economisch Onderzoek

In 2008 is de beroepsbevolking in Noord-Holland Noord sterker gegroeid dan landelijk, in 2007 groeide de regionale beroepsbevolking nog minder sterk dan de landelijke beroepsbevolking. De stijging is het grootst onder hoogopgeleiden en het kleinst onder laagopgeleiden. Door die relatieve ontwikkeling volgt Noord-Holland Noord de landelijke ontwikkeling waarin hoger opgeleiden een steeds groter deel uitmaken van de beroepsbevolking, zie Tabel 22. Een gunstige ontwikkeling van het opleidingsniveau kan de regio een goede concurrentiepositie geven, aangezien in elke sector een upgradering van activiteiten plaatsvindt die zorgt voor een groeiende vraag naar middelbaar en hoger opgeleiden. Tegelijkertijd laat Tabel 22 echter zien dat het

aandeel hoger opgeleiden in Noord-Holland Noord nog altijd aanmerkelijk lager ligt dan landelijk. Waar landelijk bijna een derde van de beroepsbevolking hoger is opgeleid, is dat in Noord-Holland Noord voor slechts 26 procent het geval. In 2008 nam het aantal hoogopgeleiden met 5,7 procent sterker toe dan in Nederland als geheel (4,5 procent). Een dergelijk voortdurend positief verschil in de toekomst zou kunnen leiden tot aansluiting bij het landelijk gemiddelde. De aandelen in Tabel 22 tellen niet helemaal op tot 100 procent, omdat van een klein deel van de beroepsbevolking het opleidingsniveau onbekend is.

4.3 Werkzame beroepsbevolking naar opleidingsniveau

Van de beroepsbevolking is een deel werkzaam en een deel werkloos. Tabel 23 laat de omvang van de werkzame beroepsbevolking zien in 2007 en 2008 in Noord-Holland Noord en in Nederland als geheel. De tabel toont ook de netto participatiegraad, die gelijk is aan de werkzame beroepsbevolking als aandeel van de totale beroepsbevolking. Een hoge netto participatiegraad betekent een lage werkloosheid en omgekeerd.

Tabel 23 Omvang werkzame beroepsbevolking naar opleidingsniveau (× 1.000)

Opleidingsniveau	Nederland				Noord-Holland Noord			
	Omvang		Participatiegraad		Omvang		Participatiegraad	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Lager	1648	1714	92,9%	93,7%	65	67	94,2%	95,7%
Middelbaar	3222	3229	95,7%	96,4%	132	134	97,1%	97,1%
Hoger	2309	2418	97,1%	97,3%	68	72	97,1%	97,3%
Totaal	7259	7410	95,5%	96,1%	269	276	96,8%	96,8%

Bron: CBS Statline, bewerking SEO Economisch Onderzoek

De participatiegraad is in 2008 niet veranderd ten opzichte van het voorgaande jaar in Noord-Holland Noord. Wel is de participatiegraad in de regio nog altijd relatief hoog in vergelijking met landelijke cijfers. De regionale werkloosheid was met andere woorden relatief laag. Dit geldt met name voor lager en middelbaar opgeleiden, die in Noord-Holland Noord een relatief groot deel van de beroepsbevolking uitmaken. Een hoge participatiegraad zorgt ervoor dat effecten van vergrijzing worden opgevangen, maar betekent ook dat de arbeidsreserve relatief laag ligt.

Bronvermelding

CBS (2009), Economie krimpt 0,6 procent in vierde kwartaal 2008. Persbericht, d.d. 13-02-2009.

CPB (2009), Centraal Economisch Plan 2009. CPB: Den Haag.

Kranendonk, H (2009) De economische ontwikkeling in 2009 en 2010 in drie sectoren. CPB Memorandum 222. CPB: Den Haag.

Theeuwes, J.J.M. & P.A. Risseuw (2009), De Amsterdamse arbeidsmarkt en de recessie. SEO-rapport, 2009-22. SEO Economisch Onderzoek: Amsterdam.

Bijlage A Verantwoording

Gebiedsindeling

De economische indicatoren in deze rapportage zijn berekend voor Nederland als geheel en apart voor de regio Noord-Holland Noord. De regio Noord-Holland Noord omvat de COROP gebieden 'Kop van Noord-Holland' en 'Alkmaar en omgeving'. De COROP-indeling is een statistische regio-indeling die omstreeks 1970 is ontworpen door de Coördinatiecommissie Regionaal Onderzoeksprogramma. De COROP-gebieden verdelen de provincies in veertig gebieden en drie subgebieden. Tabel A.0 geeft een overzicht van gemeenten die vallen onder de COROP-gebieden in de regio Noord-Holland Noord in deze rapportage.

Tabel A.0 Gebiedsindeling voor de regio Noord-Holland Noord

Gemeenten	COROP-gebieden	RPA-gebied	Wgr-samenwerkingsgebieden
Alkmaar	Alkmaar en omgeving	Noord-Holland Noord	Noord-Kennemerland
Andijk	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Westfriesland
Anna Paulowna	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Kop van Noord-Holland
Bergen (NH)	Alkmaar en omgeving	Noord-Holland Noord	Noord-Kennemerland
Castricum	IJmond (niet in deze studie)	Noord-Holland Noord	Noord-Kennemerland
Den Helder	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Kop van Noord-Holland
Drechterland	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Westfriesland
Enkhuizen	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Westfriesland
Graft-De Rijp	Groot-Amsterdam (niet in deze studie)	Noord-Holland Noord	Noord-Kennemerland
Harenkarspel	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Kop van Noord-Holland
Heerhugowaard	Alkmaar en omgeving	Noord-Holland Noord	Noord-Kennemerland
Heiloo	Alkmaar en omgeving	Noord-Holland Noord	Noord-Kennemerland
Hoorn	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Westfriesland
Langedijk	Alkmaar en omgeving	Noord-Holland Noord	Noord-Kennemerland
Medemblik	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Westfriesland
Niedorp	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Kop van Noord-Holland
Noorder-Koggenland	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Westfriesland
Obdam	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Westfriesland
Opmeer	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Westfriesland
Schagen	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Kop van Noord-Holland
Schermer	Alkmaar en omgeving	Noord-Holland Noord	Noord-Kennemerland
Stede Broec	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Westfriesland
Texel	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Kop van Noord-Holland
Wervershoof	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Westfriesland
Wester-Koggenland	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Westfriesland
Wieringen	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Kop van Noord-Holland
Wieringermeer	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Kop van Noord-Holland
Wognum	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Westfriesland
Zijpe	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland Noord	Kop van Noord-Holland

Bron: CBS Statline

Sectorindeling

Economische ontwikkelingen naar sector kunnen op verschillende detailniveau's worden weergegeven. Het CBS hanteert de Standaard Bedrijfsindeling (SBI'93). Deze geeft een overzicht van een 13-tal hoofdsectoren en een veelvoud aan subsectoren. Veel gegevens zijn slechts beschikbaar op hoofdsectorniveau. Op subsectorniveau is de vulling van cellen beperkt, zeker op regionaal niveau. Daarom maken we voor de economische indicatoren voor Noord-Holland Noord slechts onderscheid naar de volgende 13 hoofdsectoren:

- A+B Landbouw, bosbouw en visserij
- C Delfstoffenwinning (inclusief offshore industrie)
- D+E Industrie en openbare nutsbedrijven
- F Bouwnijverheid
- G Handel en reparatie van consumentenartikelen
- H Horeca
- I Vervoer, opslag en communicatie
- J Financiële instellingen
- K Verhuur en zakelijke dienstverlening
- L Overheid, defensie en sociale verzekeringen
- M Gesubsidieerd onderwijs
- N Gezondheids- en welzijnszorg
- O+P Milieu, cultuur en overige diensten

Regressieanalyses

Bij veel van de gerapporteerde cijfers voor Noord-Holland Noord is gebruik gemaakt van regressieanalyse, omdat er geen gegevens beschikbaar waren voor 2008. Bij regressieanalyse wordt geprobeerd om een zo goed mogelijk verband te vinden tussen de te verklaren variabele en één of meer verklaringsfactoren. Op basis van bekende waarden van de verklaringsfactoren kunnen aan de hand van de resultaten van de regressieanalyse de ontbrekende waarden voor de te verklaren variabele worden berekend. Omdat de meeste regressieanalyses op een beperkt aantal jaren is gebaseerd, is vooral geprobeerd om een zo goed mogelijke verklaringskracht te bereiken op grond van de beschikbare verklaringsfactoren. Daartoe is vooral gekeken of de gecorrigeerde R^2 (een maat voor de verklaringskracht) bij het toevoegen van een verklaringsfactor toenam. Als dat niet het geval was, is de verklaringsfactor meestal niet in de regressie opgenomen.

Bijlage A.1 Productie

Begrippen

Productie

De productie omvat de waarde van alle voor de verkoop bestemde goederen en ontvangsten voor bewezen diensten. Verder omvat de productie producten met een markequivalent die voor eigen gebruik zijn geproduceerd, zoals investeringen in eigen beheer, eigen woning, diensten en landbouwproducten voor eigen consumptie door landbouwers. De productiewaarde hiervan wordt berekend door de geproduceerde hoeveelheid te waarderen tegen de prijs die de producent bij verkoop zou hebben ontvangen. De gerapporteerde productie is gewaardeerd tegen basisprijzen.

Basisprijs

De basisprijs is de prijs die de producent daadwerkelijk overhoudt, dus exclusief de handels- en vervoersmarges van derden en exclusief het saldo van productgebonden belastingen (waaronder BTW) en productgebonden subsidies.

Enkele bijzondere gevallen

De handel distribueert goederen in ruimte en tijd zonder ze te bewerken. Zij produceert dus diensten die aan goederen verbonden zijn. De waarde van deze diensten wordt door het CBS berekend als het verschil tussen de verkoopwaarde en de aankoopwaarde van de verhandelde goederen.

Verhuur van en handel in onroerend goed produceert behalve diensten van bedrijfsgebouwen en huurwoningen, ook diensten van woningen die door de eigenaar zelf worden bewoond. Deze diensten worden door het CBS gewaardeerd met behulp van de huurprijzen voor vergelijkbare woningen.

Banken houden zich vooral bezig met financiële intermediatie, dat wil zeggen het aantrekken, transformeren en distribueren van financiële middelen. De vergoeding voor deze diensten wordt impliciet verrekend met de ontvangen en de betaalde rente. De waarde van deze zogenaamde toegerekende bankdiensten wordt door het CBS berekend als de marge op aangetrokken deposito's en op uitgezette leningen.

Het verzekeringswezen en pensioenfondsen houden zich vooral bezig met het omzetten van individuele risico's in collectieve risico's. De waarde van deze dienstverlening is door het CBS gelijkgesteld aan het verschil tussen premies en uitkeringen. Bij pensioenfondsen en levensverzekeringsmaatschappijen is dit verschil gecorrigeerd voor de verandering in wiskundige reserves.

De overheid houdt zich vooral bezig met het produceren van collectieve diensten. Door het ontbreken van marktprijzen wordt de productiewaarde van de overheid vanuit de productiekosten door het CBS berekend als de som van het intermediair verbruik, de beloning van werknemers, de afschrijvingen en de niet-product gebonden belastingen op productie betaald door de overheid zelf.

Bronnen

Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, via www.statline.nl:

- Productiecijfers voor Nederland voor de periode 1987-2007; De productiecijfers voor 2006 en 2007 hebben een (nader) voorlopig karakter.
- Productiecijfers voor de COROP gebieden 'Kop van Noord-Holland' en 'Alkmaar en omgeving' voor de periode 1995-2006; De productiecijfers voor 2006 hebben een voorlopig karakter.

Kamer van Koophandel, resultaten Enquête Regionale Bedrijfsontwikkeling (ERBO):

- In tegenstelling tot eerdere jaren zijn er geen omzetcijfers voor Nederland en voor de regio Noordwest Holland uit de ERBO gebruikt. De ERBO is gestopt en opgegaan in de enquête Economische ontwikkelingen en verwachtingen (COEN), waardoor voor 2008 geen omzetcijfers beschikbaar zijn.

Berekeningen door SEO Economisch Onderzoek:

- Productiecijfers voor Nederland in 2008 geschat op basis van regressieanalyse, waarbij de productiegroei per sector is verklaard uit productieontwikkelingen in het verleden, ontwikkelingen in de (beroeps)bevolking en een trend, zie Tabel A.1.
- Sommatie van cijfers van de COROP gebieden 'Kop van Noord-Holland' en 'Alkmaar en omgeving' tot productiecijfers voor Noord-Holland Noord.
- Productiecijfers voor Noord-Holland Noord in 2007 en 2008 geschat op basis van regressieanalyse, waarbij de productiegroei per sector is verklaard uit regionaal economische grootheden, zie Tabel A.2; De mate waarin de regionale productie per sector kan worden gereproduceerd op basis van de regressieanalyses, wordt getoond in Figuur A.1 t/m A.14.

Tabel A.1 Resultaten regressieanalyse voor landelijke productiegroei per sector

Sector	Constance (jaarlijkse groei)	Groei nationale productie	Groei nationale productie per sector in jaar t-1	Groei nationale productie per sector in jaar t-2	Trend (jaarlijkse toename van de groei)	Aan- vullende nationale factor	Gecor- rigeer- de R ²
Alle sectoren (A t/m P)	-0,0169 (2,01)		-0,2405 (2,00)	-0,1510 (1,67)	0,0007 (2,06)	1,5805 (9,58)	0,887
Landbouw, bosbouw en visserij (A+B)	-0,0168 (0,67)	1,0337 (3,67)				-3,9519 (1,28)	0,474
Delfstoffenwinning (C)	-0,0935 (1,96)		-0,1741 (0,85)	-0,2732 (1,27)	-0,0046 (0,88)	0,4640 (2,92)	0,533
Industrie en openbare nutsbedrijven (D+E)	0,0317 (2,62)	1,3812 (9,54)	-0,1743 (2,02)	-0,2227 (2,76)		-7,9450 (5,23)	0,899
Bouwnijverheid (F)	0,0010 (0,06)	0,9124 (3,46)	0,4164 (2,02)	-0,0782 (0,41)		-3,7088 (1,14)	0,732
Handel en reparatie (G)	-0,0101 (0,69)	0,9171 (3,73)	0,1816 (0,88)	0,1488 (0,79)			0,575
Horeca (H)	0,0014 (0,29)					1,0765 (10,80)	0,906
Vervoer, opslag en communicatie (I)	-0,0262 (1,55)	0,9817 (4,72)	0,3235 (1,72)	-0,1432 (0,72)		4,5274 (1,51)	0,691
Financiële instellingen (J)	0,1084 (4,52)	0,8019 (3,64)	-0,4761 (2,52)	-0,2741 (1,97)	-0,0016 (1,22)	-0,1174 (5,94)	0,788
Verhuur en zakelijke dienstverlening (K)	0,0068 (0,40)	0,7814 (2,77)	0,3771 (1,54)	-0,0401 (0,18)			0,550
Overheid, defensie, sociale zekerheid (L)	-0,0800 (3,47)	0,2192 (1,33)	-0,4343 (1,61)		0,0054 (4,06)	18,9711 (5,54)	0,655
Gesubsidieerd onderwijs (M)	-0,0529 (2,37)	0,3837 (2,45)	-0,0736 (0,29)	-0,1018 (0,49)	0,0037 (2,33)	13,2147 (3,21)	0,572
Gezondheids- en welzijnszorg (N)	-0,0048 (0,24)	0,3490 (1,76)	0,9553 (4,22)	-0,4376 (2,29)		3,7969 (1,56)	0,702
Milieu, cultuur en overige diensten (O+P)	-0,0065 (0,55)	0,3808 (2,97)	0,8285 (3,98)	-0,4913 (2,53)		4,3302 (1,95)	0,744
Aantal waarnemingen	1990 – 2007 (18 jaarobservaties)						

Toelichting bij de tabel:

- t-waarden tussen haakjes
- De aanvullende nationale factoren zijn als volgt:
  - Alle: Groei van het nationaal Bruto Binnenlands Product (BBP)
  - A+B: Groei van de bevolking
  - C: Groei van de olieprijs (gemiddelde marktprijs van een barrel North Sea Brent in dollars)
  - D+E: Groei van de bevolking
  - F: Groei van de beroepsbevolking
  - I: Groei van de bevolking
  - J: Verhoging van groei vanaf 2006 (dummy voor 2006 en later)
  - L: Groei van de beroepsbevolking
  - M: Groei van de beroepsbevolking
  - N: Groei van de beroepsbevolking
  - O+P: Groei van de bevolking

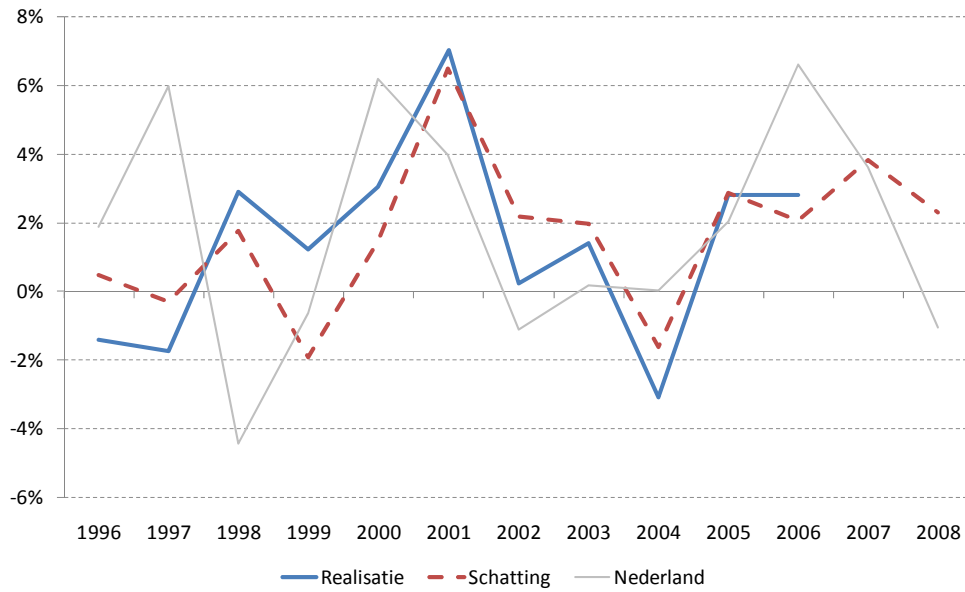
Tabel A.2 Resultaten regressieanalyse voor productiegroei per sector in Noord-Holland Noord

Sector	Constante (jaarlijkse groei)	Groei nationale productie in sector	Groei regionale aandeel in totale regionale productie per sector	Trend (jaarlijkse toename van de groei)	Groei van de regionale bevolking	Groei van de regionale beroeps- bevolking	Gecor- rigeer- de R ²
Alle sectoren (A t/m P)	0,0133 (1,32)	0,6688 (3,92)					0,589
Landbouw, bosbouw en visserij (A+B)	0,0753 (3,18)	0,2497 (1,39)	1,2685 (3,63)	-0,0038 (1,61)			0,533
Delfstoffenwinning (C)	0,0546 (6,31)	-0,0055 (0,09)	1,1188 (24,12)				0,991
Industrie en openbare nutsbedrijven (D+E)	0,0607 (4,29)	0,1889 (1,24)	1,2324 (4,99)	-0,0027 (1,45)			0,750
Bouwnijverheid (F)	0,0215 (1,41)	0,6465 (2,64)					0,373
Handel en reparatie (G)	-0,0134 (1,42)	1,3385 (6,43)			-3,1901 (2,57)		0,833
Horeca (H)	-0,0051 (0,31)	1,8011 (4,44)				-7,4409 (2,97)	0,641
Vervoer, opslag en communicatie (I)	0,0230 (1,77)	0,4159 (2,67)	1,0277 (10,72)				0,924
Financiële instellingen (J)	0,0875 (1,47)	0,6706 (1,54)		-0,0062 (1,37)	-3,9381 (1,76)		0,590
Verhuur en zakelijke dienstverlening (K)	0,0008 (0,10)	1,0573 (8,97)				-2,0906 (2,59)	0,894
Overheid, defensie, sociale zekerheid (L)	-0,0080 (0,70)	0,9930 (4,95)					0,702
Gesubsidieerd onderwijs (M)	0,0079 (0,38)	0,8726 (2,48)					0,339
Gezondheids- en welzijnszorg (N)	-0,0048 (0,42)	1,0656 (6,60)					0,810
Milieu, cultuur en overige diensten (O+P)	0,0073 (0,60)	0,7536 (3,70)	0,7174 (5,02)				0,894
Aantal waarnemingen	1996 – 2006 (11 jaarobservaties)						

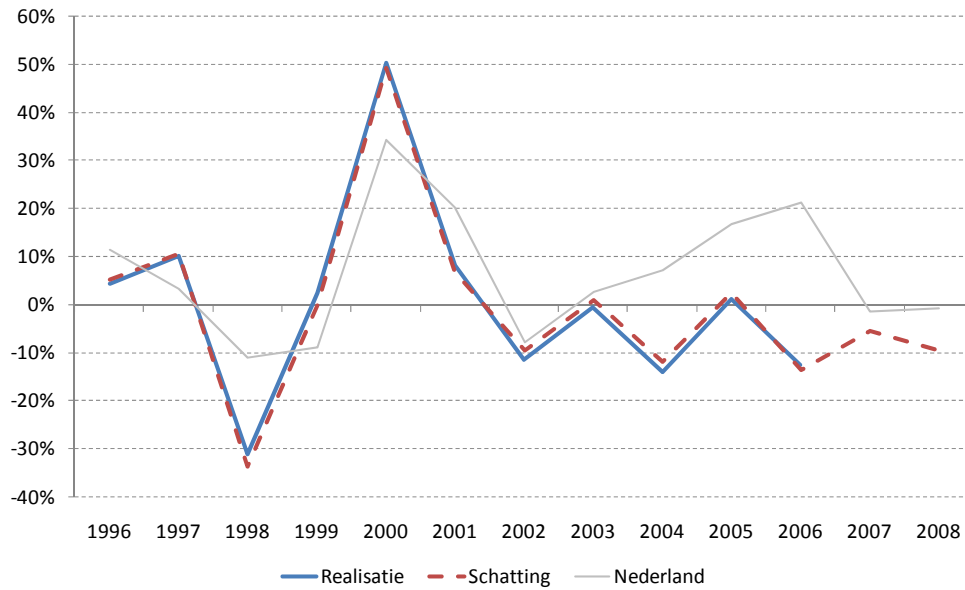
Toelichting bij de tabel:

- t-waarden tussen haakjes

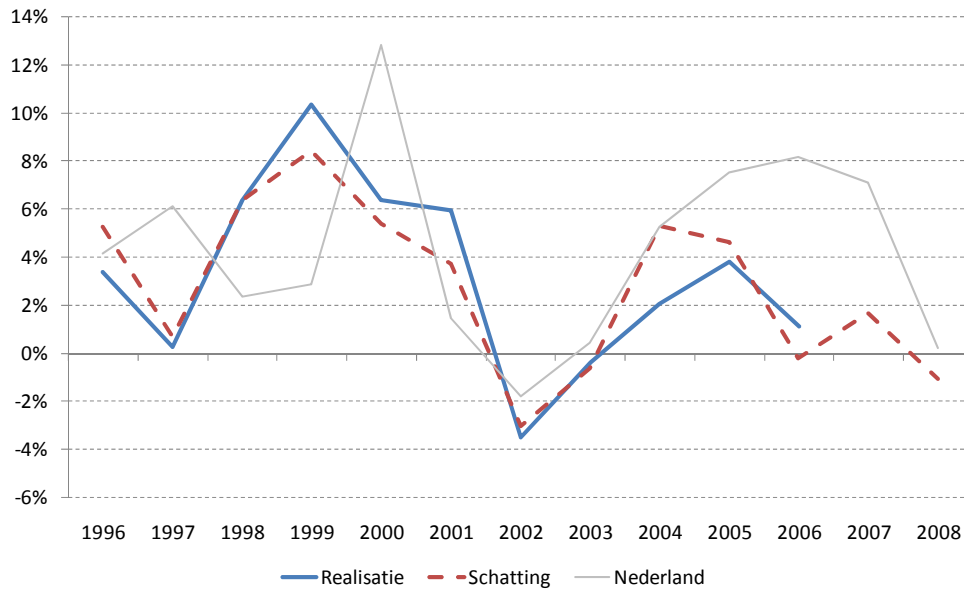
Figuur A.1 Werkelijke en geschatte productiegroei in de landbouw, bosbouw en visserij in Noord-Holland Noord

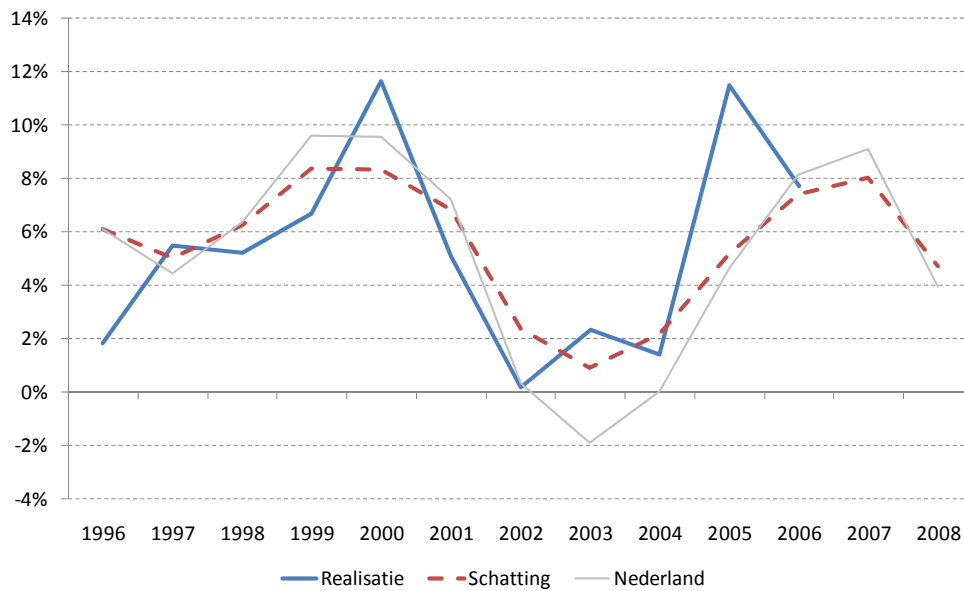
Figuur A.2 Werkelijke en geschatte productiegroei in de delfstoffenwinning in Noord-Holland Noord

Figuur A.3 Werkelijke en geschatte productiegroei in de industrie en openbare nutsbedrijven in Noord-Holland Noord

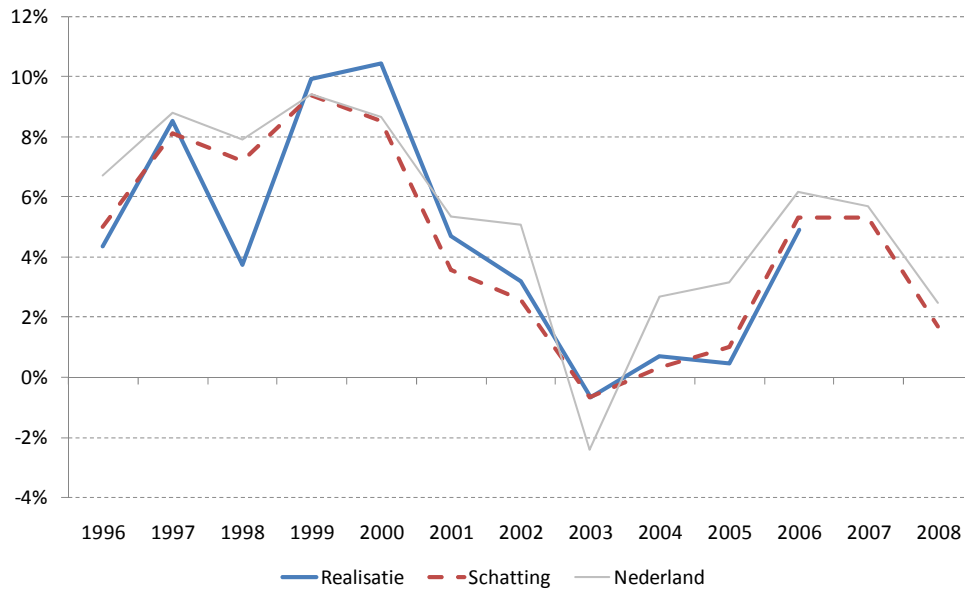

Figuur A.4 Werkelijke en geschatte productiegroei in de bouwnijverheid in Noord-Holland Noord

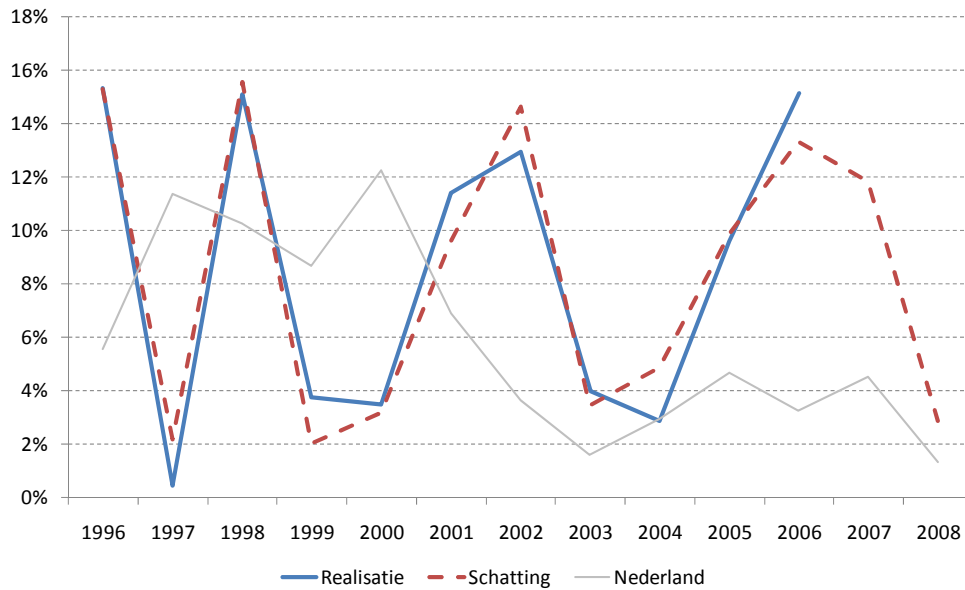
Figuur A.5 Werkelijke en geschatte productiegroei in de handel en reparatie in Noord-Holland Noord

Figuur A.6 Werkelijke en geschatte productiegroei in de horeca in Noord-Holland Noord

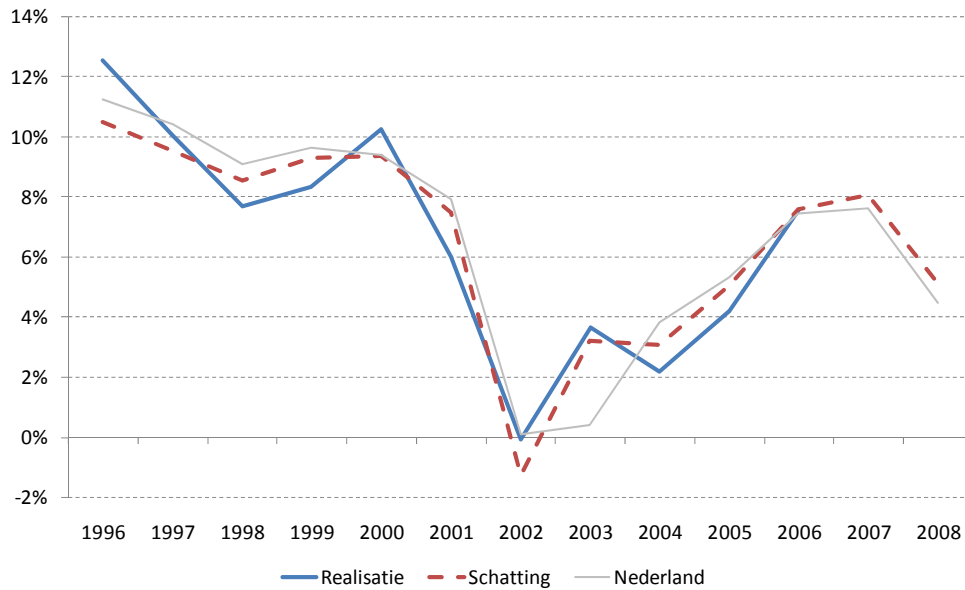
Figuur A.7 Werkelijke en geschatte productiegroei in de vervoer, opslag en communicatie in Noord-Holland Noord

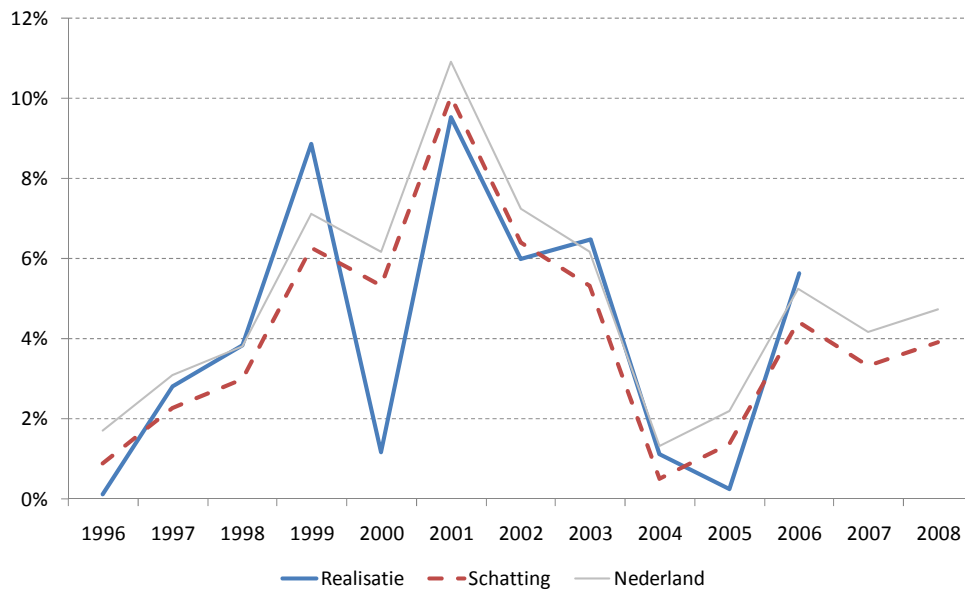
Figuur A.8 Werkelijke en geschatte productiegroei bij financiële instellingen in Noord-Holland Noord

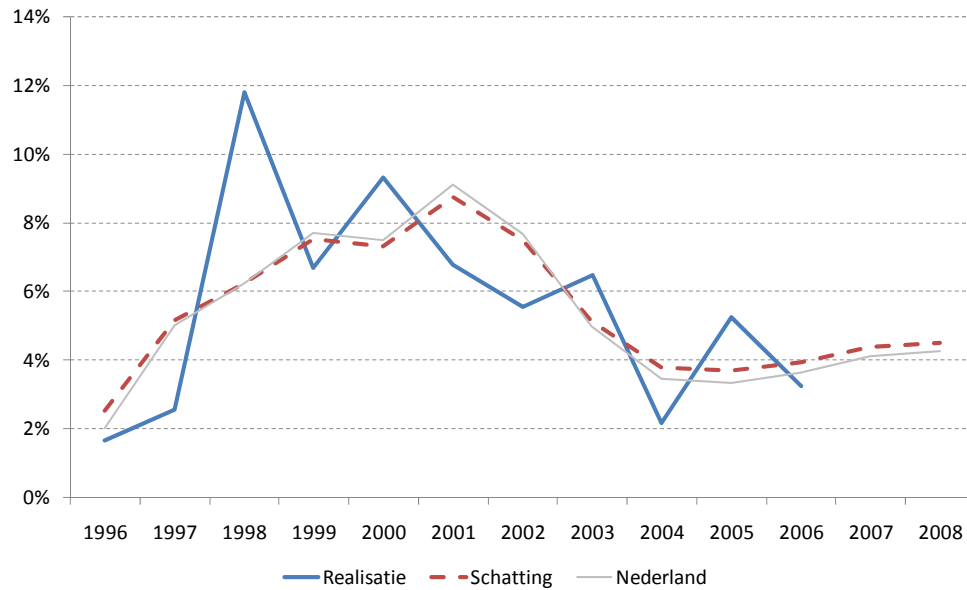
Figuur A.9 Werkelijke en geschatte productiegroei in de verhuur en zakelijke dienstverlening in Noord-Holland Noord

Figuur A.10 Werkelijke en geschatte productiegroei bij de overheid, defensie en sociale zekerheid in Noord-Holland Noord

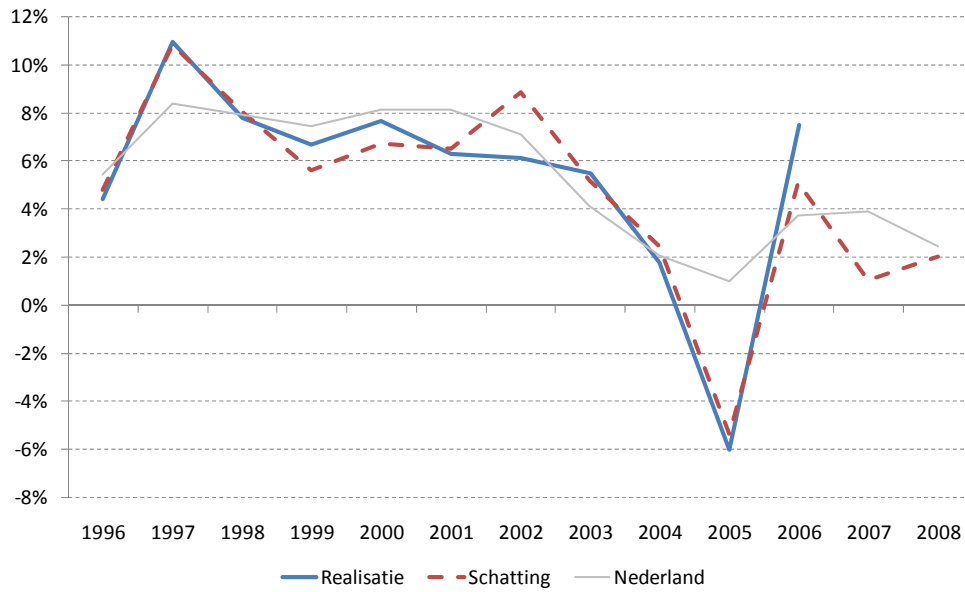
Figuur A.11 Werkelijke en geschatte productiegroei in het gesubsidieerd onderwijs in Noord-Holland Noord

Figuur A.12 Werkelijke en geschatte productiegroei in de gezondheids- en welzijnszorg in Noord-Holland Noord

Figuur A.13 Werkelijke en geschatte productiegroei in milieu, cultuur en overige diensten in Noord-Holland Noord

Figuur A.14 Werkelijke en geschatte totale productiegroei in Noord-Holland Noord

Bijlage A.2 Bruto toegevoegde waarde

Begrippen

Bruto toegevoegde waarde

De toegevoegde waarde is gelijk aan het verschil tussen de productie en het intermediair verbruik (exclusief aftrekbare BTW). De toegevoegde waarde kan, afhankelijk van de waardering van de productie, op meerdere manieren worden gewaardeerd, namelijk tegen basisprijzen of tegen marktprijzen.

Bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen

De toegevoegde waarde tegen basisprijzen is gelijk aan het verschil tussen de productie tegen basisprijzen en het intermediair verbruik.

Bronnen

Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, via www.statline.nl :

- Cijfers bruto toegevoegde waarde voor Nederland voor de periode 1987-2007; De cijfers voor 2006 en 2007 hebben een (nader) voorlopig karakter.
- Cijfers bruto toegevoegde waarde voor de COROP gebieden 'Kop van Noord-Holland' en 'Alkmaar en omgeving' voor de periode 1995-2006; De cijfers voor 2006 hebben een voorlopig karakter.

Berekeningen door SEO Economisch Onderzoek:

- Bruto toegevoegde waarde voor Nederland voor 2008 geschat op basis van regressieanalyse, waarbij de groei van de bruto toegevoegde waarde per sector onder meer is verklaard uit de groei van de productie per sector en andere nationale economische grootheden, zie Tabel A.3.
- Sommatie van cijfers van de COROP gebieden 'Kop van Noord-Holland' en 'Alkmaar en omgeving' tot bruto toegevoegde waarde voor Noord-Holland Noord.
- Bruto toegevoegde waarde voor Noord-Holland Noord voor 2008 geschat op basis van regressieanalyse, waarbij de groei van de bruto toegevoegde waarde per sector onder meer is verklaard uit de groei van de regionale productie per sector en andere regionaal economische grootheden, zie Tabel A.4; De mate waarin de groei van de bruto toegevoegde waarde per sector kan worden gereproduceerd op basis van de regressieanalyses, wordt getoond in Figuur A.15 t/m A.28.

Tabel A.3 Resultaten regressieanalyse voor de groei van de landelijke bruto toegevoegde waarde per sector

Sector	Constante (jaarlijkse groei)	Groei nationale productie per sector	Trend (jaarlijkse toename van de groei)	Groei van de nationale bevolking	Groei van de nationale beroeps- bevolking	Extra groei vanaf 2006	Gecor- rigeer- de R ²
Alle sectoren	-0,0099	0,6542	0,0006	3,3232			0,860
(A t/m P)	(1,16)	(10,85)	(2,27)	(3,80)			
Landbouw, bosbouw en visserij	-0,0329	1,5857			3,9563		0,785
(A+B)	(1,90)	(8,44)			(1,19)		
Delfstoffenwinning	-0,0125	1,1795					0,977
(C)	(2,18)	(28,42)					
Industrie en openbare nutsbedrijven	0,0218	0,3073					0,359
(D+E)	(4,29)	(3,41)					
Bouwnijverheid	-0,0122	0,8579			4,3725		0,827
(F)	(1,26)	(9,19)			(2,58)		
Handel en reparatie	-0,0030	0,9776					0,905
(G)	(0,66)	(13,45)					
Horeca	0,0017	1,0449					0,821
(H)	(0,25)	(9,40)					
Vervoer, opslag en communicatie	-0,0281	0,7101	0,0012		5,0471		0,542
(I)	(1,12)	(4,58)	(1,13)		(1,75)		
Financiële instellingen	-0,1233	1,0953	0,0035	12,3868			0,761
(J)	(2,96)	(5,90)	(2,20)	(2,27)			
Verhuur en zakelijke dienstverlening	-0,0116	1,1425				0,0358	0,973
(K)	(3,23)	(24,41)				(7,87)	
Overheid, defensie, sociale zekerheid	0,0039	0,7492					0,654
(L)	(0,64)	(6,07)					
Gesubsidieerd onderwijs	-0,0035	1,0275					0,923
(M)	(1,01)	(15,09)					
Gezondheids- en welzijnszorg	-0,0014	0,8888			1,3661		0,906
(N)	(0,27)	(12,25)			(1,46)		
Milieu, cultuur en overige diensten	-0,0074	1,0982					0,833
(O+P)	(1,13)	(9,80)					
Aantal waarnemingen	1988 – 2007 (20 jaarobservaties)						

Toelichting bij de tabel:

- t-waarden tussen haakjes
- Groei nationale productie met één jaar vertraagd opgenomen in sector D+E

Tabel A.4 Resultaten regressieanalyse voor de groei van de bruto toegevoegde waarde per sector in Noord-Holland Noord

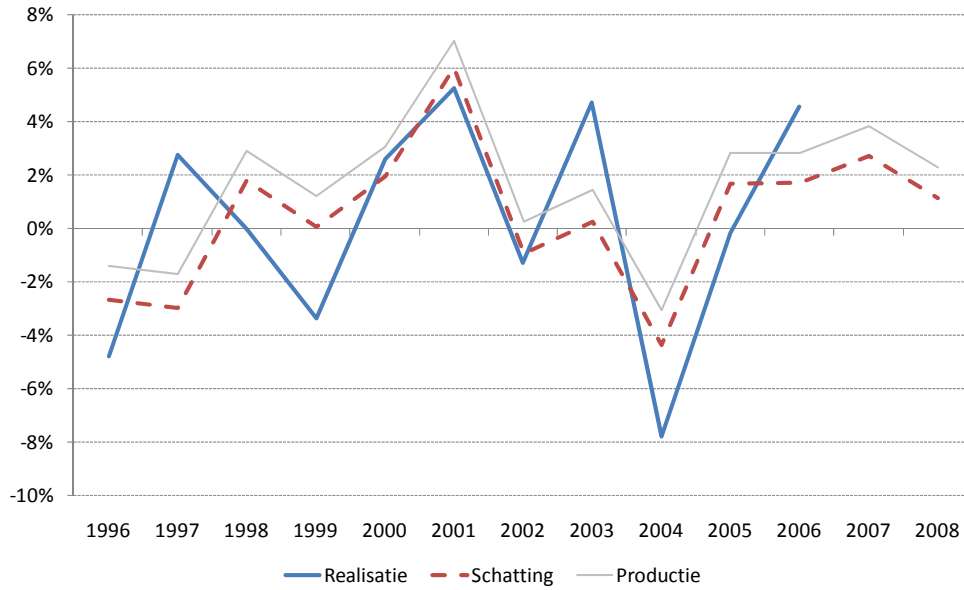
Sector	Constance (jaarlijkse groei)	Groei regionale productie in sector	Trend (jaarlijkse toename van de groei)	Groei van de regionale (beroeps-) bevolking	Extra groei in 2006	Gecor- rigeer- de R ²
Alle sectoren	0,0048	0,8813				0,857
(A t/m P)	(0,79)	(7,82)				
Landbouw, bosbouw en visserij	-0,0121	1,0301				0,407
(A+B)	(1,08)	(2,80)				
Delfstoffenwinning	0,0087	1,0714				0,986
(C)	(1,10)	(26,60)				
Industrie en openbare nutsbedrijven	-0,0003	1,3748		-2,9483		0,872
(D+E)	(0,04)	(7,86)		(2,49)		
Bouwnijverheid	0,0390	0,7182	-0,0015	-1,9667		0,584
(F)	(2,64)	(4,10)	(0,79)	(1,65)		
Handel en reparatie	0,0081	1,0114		-1,9634		0,924
(G)	(1,49)	(11,04)		(3,27)		
Horeca	0,0219	1,0674	-0,0019	-2,0257		0,924
(H)	(1,67)	(8,63)	(1,24)	(1,93)		
Vervoer, opslag en communicatie	0,0305	0,5446				0,245
(I)	(1,14)	(2,06)				
Financiële instellingen	-0,0098	1,2246		-4,2656		0,578
(J)	(0,38)	(3,96)		(1,46)		
Verhuur en zakelijke dienstverlening	-0,0193	1,1979			0,0581	0,908
(K)	(1,94)	(9,04)			(3,48)	
Overheid, defensie, sociale zekerheid	0,0050	0,6507				0,614
(L)	(0,60)	(4,11)				
Gesubsidieerd onderwijs	-0,0056	1,0244				0,961
(M)	(1,36)	(15,63)				
Gezondheids- en welzijnszorg	-0,0156	1,3105				0,969
(N)	(2,87)	(17,47)				
Milieu, cultuur en overige diensten	0,0030	0,9866				0,891
(O+P)	(0,41)	(9,10)				
Aantal waarnemingen		1996 – 2006 (11 jaarobservaties)				

Toelichting bij de tabel:

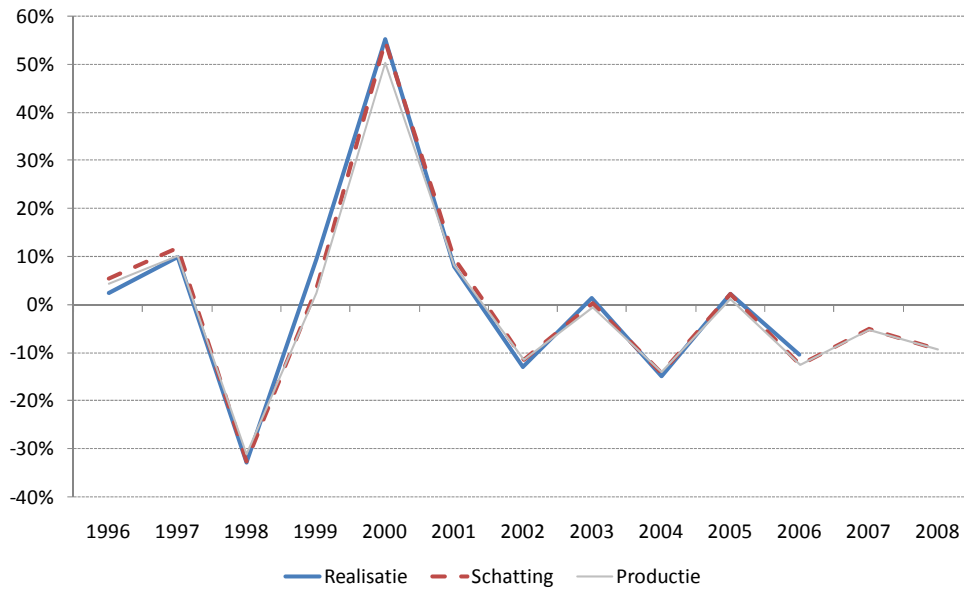
- t-waarden tussen haakjes

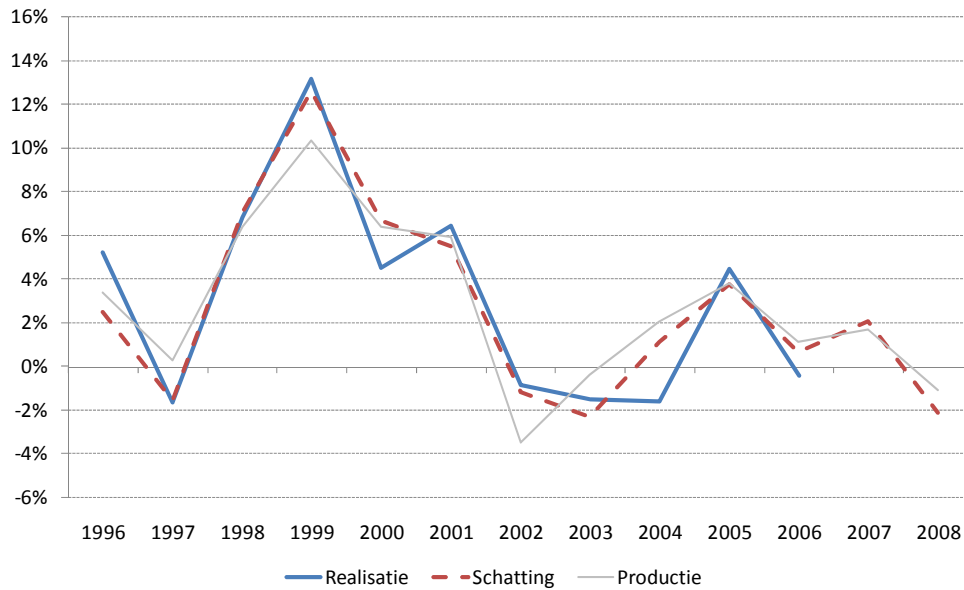
Figuur A.15 Werkelijke en geschatte groei van de bruto toegevoegde waarde in de landbouw, bosbouw en visserij in Noord-Holland Noord

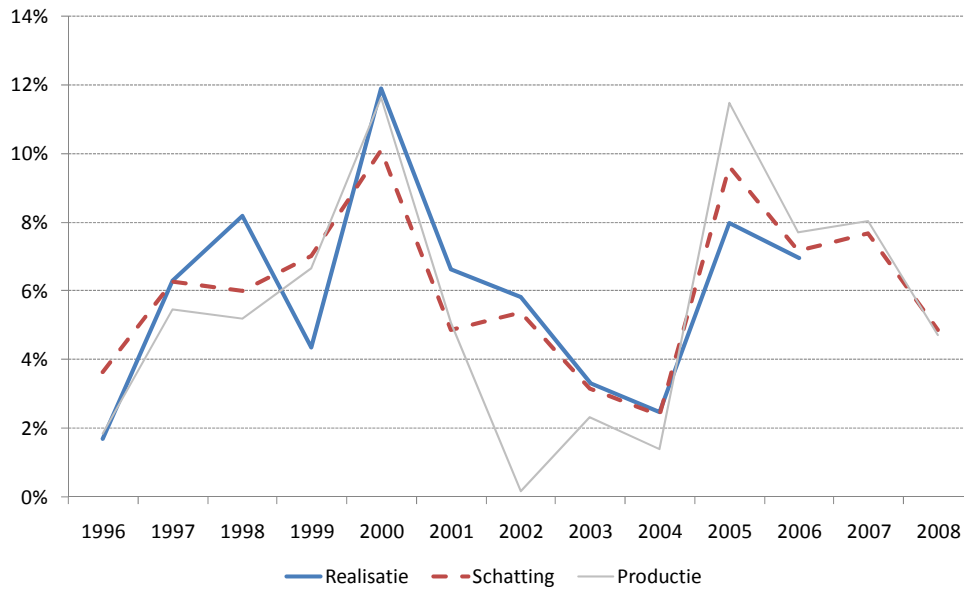
Figuur A.16 Werkelijke en geschatte groei van de bruto toegevoegde waarde in de delfstoffenwinning in Noord-Holland Noord

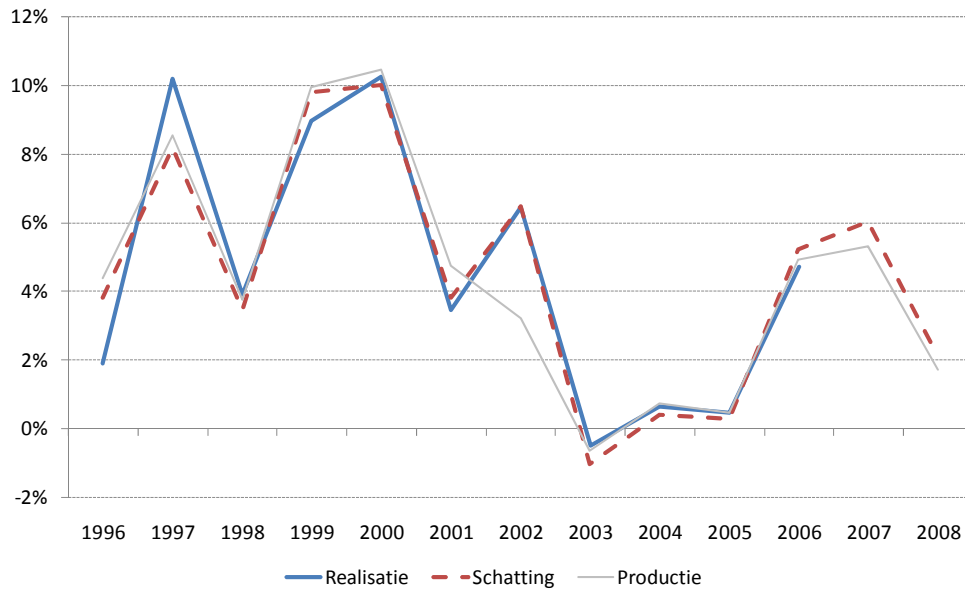
Figuur A.17 Werkelijke en geschatte groei van de bruto toegevoegde waarde in de industrie en openbare nutsbedrijven in Noord-Holland Noord

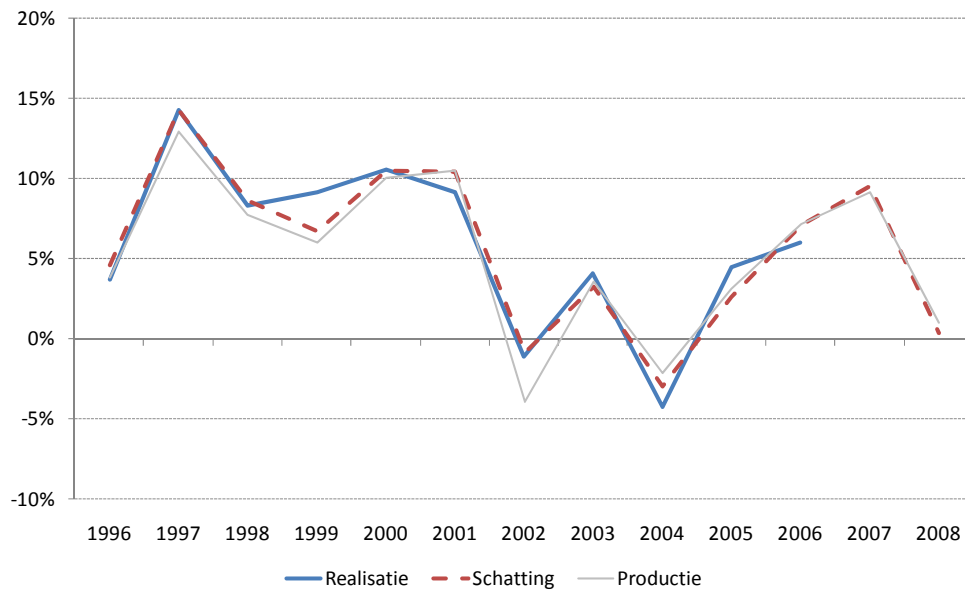
Figuur A.18 Werkelijke en geschatte groei van de bruto toegevoegde waarde in de bouwrijverheid in Noord-Holland Noord

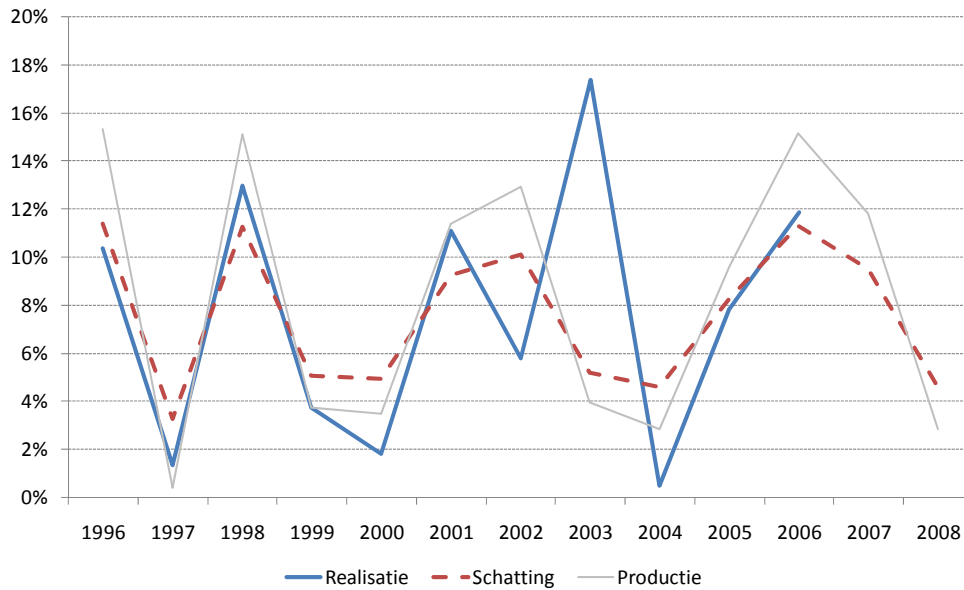
Figuur A.19 Werkelijke en geschatte groei van de bruto toegevoegde waarde in de handel en reparatie in Noord-Holland Noord

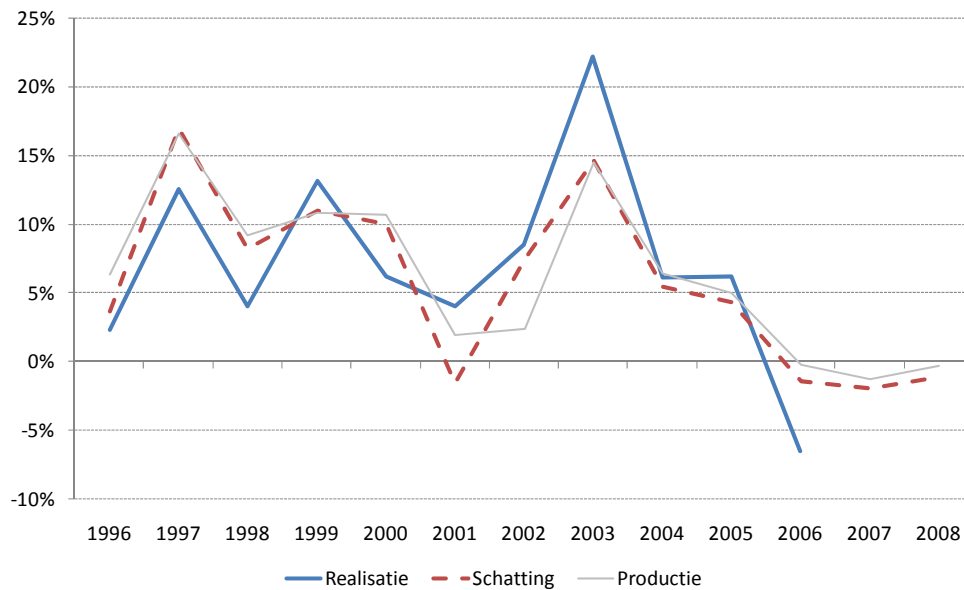
Figuur A.20 Werkelijke en geschatte groei van de bruto toegevoegde waarde in de horeca in Noord-Holland Noord

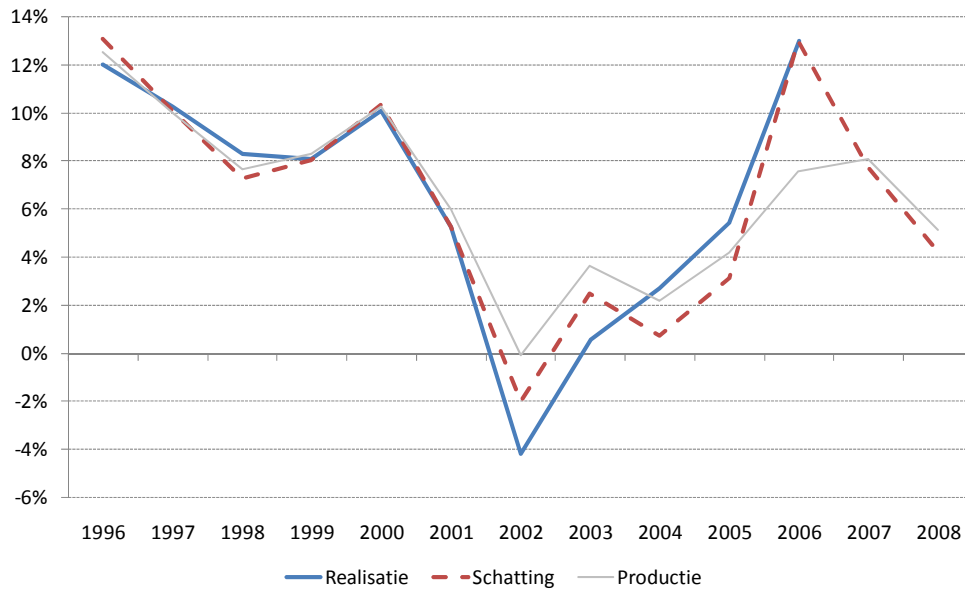
Figuur A.21 Werkelijke en geschatte groei van de bruto toegevoegde waarde in de vervoer, opslag en communicatie in Noord-Holland Noord

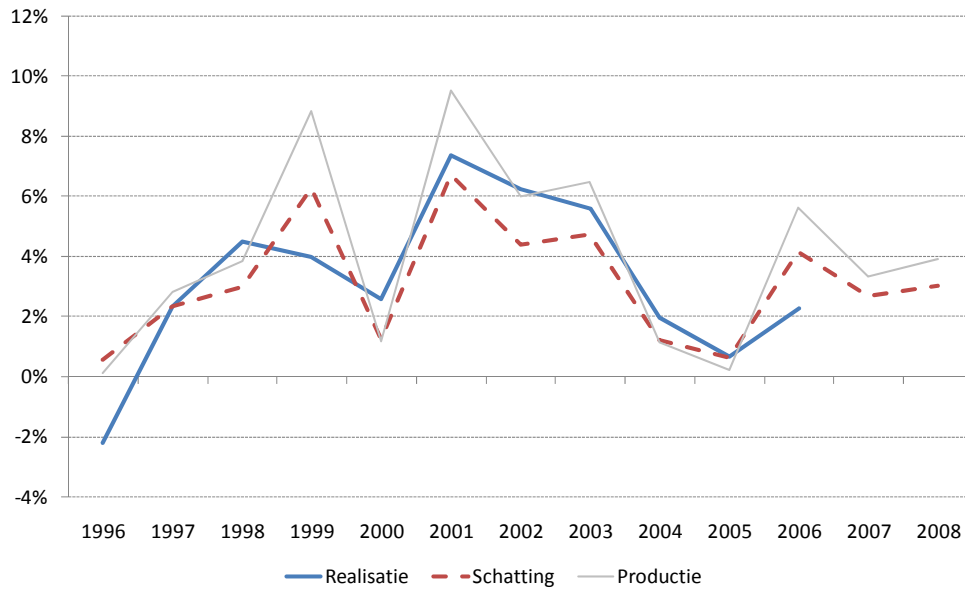
Figuur A.22 Werkelijke en geschatte groei van de bruto toegevoegde waarde bij financiële instellingen in Noord-Holland Noord

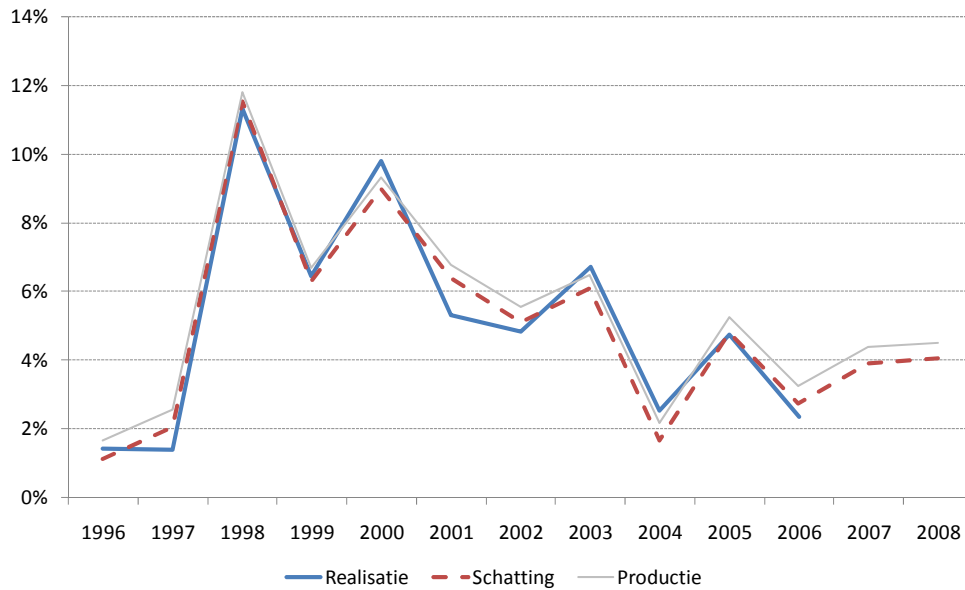
Figuur A.23 Werkelijke en geschatte groei van de bruto toegevoegde waarde in de verhuur en zakelijke dienstverlening in Noord-Holland Noord

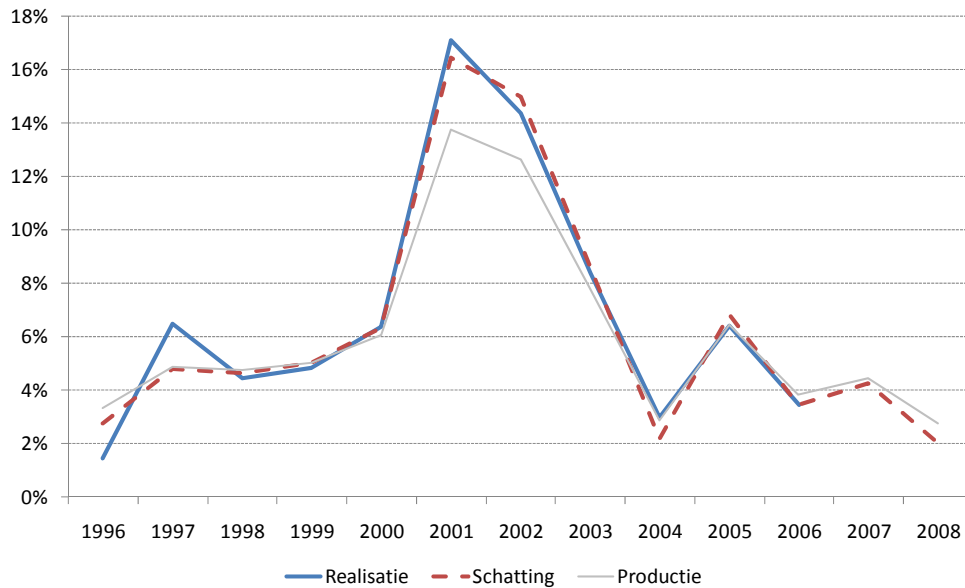
Figuur A.24 Werkelijke en geschatte groei van de bruto toegevoegde waarde bij de overheid, defensie en sociale zekerheid in Noord-Holland Noord

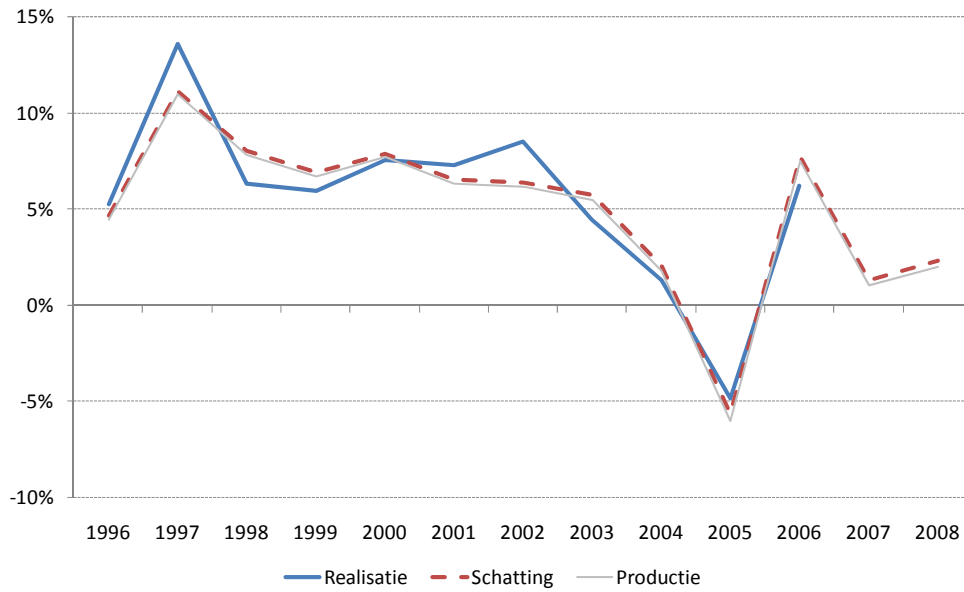
Figuur A.25 Werkelijke en geschatte groei van de bruto toegevoegde waarde in het gesubsidieerd onderwijs in Noord-Holland Noord

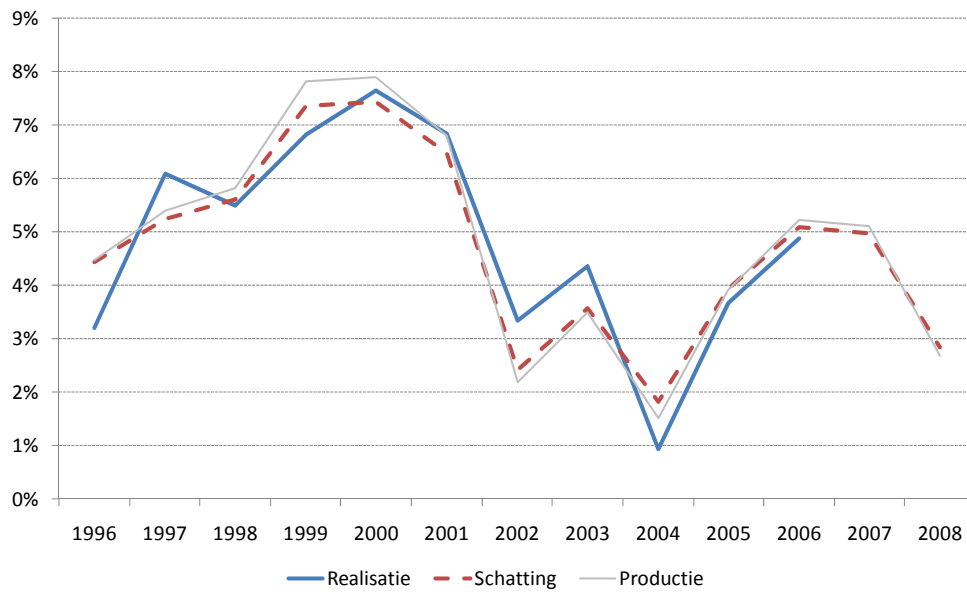
Figuur A.26 Werkelijke en geschatte groei van de bruto toegevoegde waarde in de gezondheids- en welzijnszorg in Noord-Holland Noord

Figuur A.27 Werkelijke en geschatte groei van de bruto toegevoegde waarde in milieu, cultuur en overige diensten in Noord-Holland Noord

Figuur A.28 Werkelijke en geschatte totale groei van de bruto toegevoegde waarde in Noord-Holland Noord

Bijlage A.3 Bedrijfsvestigingen

Begrippen

Bedrijfsvestiging

Elk afzonderlijk gelegen ruimte, terrein of complex van ruimten of terreinen, benut door een onderneming voor de uitoefening van de activiteiten. Iedere onderneming bestaat uit tenminste één vestiging.

Bedrijf

De feitelijke transactor in het productieproces gekenmerkt door zelfstandigheid ten aanzien van de beslissingen over dat proces en door het aanbieden van zijn producten aan derden. Uit deze definitie en met name uit het element zelfstandigheid volgt dat een bedrijf meer dan één vestiging kan omvatten, maar ook meer dan één juridische eenheid. (Onder juridische eenheden worden zowel natuurlijke als rechtspersonen verstaan). Dit is het geval wanneer de afzonderlijke vestigingen of juridische eenheden niet zelfstandig opereren. Andersom komt het voor dat binnen een juridische eenheid verschillende onderdelen te onderscheiden zijn die wat betreft de productie zelfstandig opereren. Deze vormen dan op grond van de definitie evenzovele bedrijven. Dit laatste doet zich vooral voor bij grotere concerns met uiteenlopende activiteiten. Wanneer een aldus gedefinieerde eenheid zich uitstrekt over verschillende landen wordt terwille van de nationale statistiek het Nederlandse deel als een geheel bedrijf beschouwd. In de officiële CBS-terminologie wordt het bedrijf zoals hier gedefinieerd bedrijfseenheid genoemd, zodat geen verwarring kan ontstaan met de term bedrijf uit het - in dit opzicht weinig precieze - spraakgebruik.

Oprichting van bedrijven

Een oprichting van een bedrijf treedt op als een nieuw bedrijf toetreedt tot de populatie van bedrijven. Dit betekent dat voortzetting van één of meer bestaande bedrijven geen oprichting is. Bovendien zijn alleen bedrijven meegeteld waarin ten minste één persoon voor minimaal 15 uur per week werkzaam is. Deeltijdbedrijven, waarin iedereen minder dan 15 uur per week werkt, blijven buiten beschouwing.

Niet als oprichting worden beschouwd:

- samenvoeging of ontstaan als gevolg van uiteenvallen;
- overname of verzelfstandiging van een deel van een bedrijf;
- naamswijziging;
- rechtsvormwijziging;
- eigenaarwisseling;
- geleidelijke activiteitenwijziging;
- verhuizing met behoud van afzetmarkt.

Wel is er sprake van een oprichting als:

- het productieproces (de activiteit) ingrijpend wordt gewijzigd;
- een verhuizing plaatsvindt met opbouw van een nieuwe afzetmarkt.

Opheffing van bedrijven

Er is sprake van een opheffing als een bedrijf in jaar (t+1) niet meer tot de populatie actieve bedrijven behoort, terwijl dit in het voorgaande jaar (t) wel het geval was. Voor een opheffing geldt als aanvullende voorwaarde dat er geen andere bedrijven bij de gebeurtenis zijn betrokken. Met andere woorden, een structuurwijziging (fusie, overname, afsplitsing, uiteenvallen) leidt niet tot een opheffing. Voor de bepaling van een echte opheffing telt bovendien mee dat het in jaar (t) beëindigde bedrijf geen herstart van activiteit beleeft in jaar (t+1).

Wijzigingen ten opzichte van de nulmeting

Vanaf 2007 maakt het CBS gebruik van een andere databron om het aantal bedrijven en bedrijfsvestigingen in kaart te brengen. Hierdoor kan met betrekking tot het aantal bedrijven geen vergelijking meer worden gemaakt met de nulmeting 2007 van de economische indicatoren Noord-Holland Noord die SEO een jaar geleden heeft uitgebracht. Dit heeft geresulteerd in de volgende wijzigingen ten opzichte van de nulmeting:

- Het aantal bedrijven is alleen beschikbaar op nationaal niveau. Omdat de fysieke aanwezigheid van een bedrijf niet hoeft samen te vallen met het postadres, is het aantal bedrijven niet op regionaal niveau beschikbaar in de CBS cijfers. Het aantal bedrijven op regionaal niveau is berekend via het aantal bedrijfsvestigingen in Noord-Holland Noord, waarbij is aangenomen dat de landelijke verhouding tussen het aantal bedrijven en het aantal bedrijfsvestigingen per sector ook geldig is in Noord-Holland Noord.
- Ook informatie over het aantal bedrijven naar bedrijfsgrootte is alleen op nationaal niveau beschikbaar. Hierbij is geen vertaling gemaakt naar regionale cijfers.
- Informatie over het aantal oprichtingen en opheffingen van bedrijven is ongewijzigd gebleven.

Bronnen

Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, via www.statline.nl :

- Aantal bedrijven naar sector en bedrijfsgrootte voor Nederland in 2008, met onderscheid naar 1 werknemer, 2 tot 5 werknemers, 5 tot 10 werknemers, 10 tot 50 werknemers, 50 tot 100 werknemers en 100 of meer werknemers.
- Aantal bedrijfsvestigingen voor Nederland en de COROP gebieden 'Kop van Noord-Holland' en 'Alkmaar en omgeving' in 2008.
- Aantal oprichtingen van bedrijven naar sector voor Nederland voor de periode 1993-2008.
- Aantal opgeheven bedrijfsvestigingen naar sector voor Nederland voor de periode 1998-2004.

Berekeningen door SEO Economisch Onderzoek:

- Sommatie van cijfers van het aantal bedrijfsvestigingen in de COROP gebieden 'Kop van Noord-Holland' en 'Alkmaar en omgeving' tot aantal bedrijfsvestigingen voor Noord-Holland Noord.
- Berekening aantal bedrijven voor Noord-Holland Noord door de landelijke verhouding tussen het aantal bedrijven en bedrijfsvestigingen toe te passen op het aantal bedrijfsvestigingen in Noord-Holland Noord.
- Aantal oprichtingen van bedrijven in Noord-Holland Noord geschat op basis van regressieanalyse, waarbij de landelijke groei van het aantal oprichtingen is verklaard uit de

groei van de productie per sector, zie Tabel A.5. Daarbij is verondersteld dat Noord-Holland Noord in 2008 hetzelfde aandeel oprichtingen kent in het totaal aantal bedrijven per sector als landelijk.

- Aantal opgeheven bedrijven in Nederland en Noord-Holland Noord in de periode 2005-2008 geschat op basis van regressieanalyse, waarbij de landelijke groei van het aantal opgeheven bedrijven is verklaard uit de groei van de productie per sector en een trend, zie Tabel A.6. Daarbij is verondersteld dat Noord-Holland Noord in 2008 hetzelfde aandeel opgeheven bedrijven kent in het totaal aantal bedrijven per sector als landelijk.

Tabel A.5 Resultaten regressieanalyse voor het aandeel oprichtingen in het aantal bedrijfsvestigingen in Nederland

Sector	Constate (jaarlijkse groei)	Groei van de productie per sector	Trend (jaarlijkse toename van de groei)	Gecorrigeerde R ²
Alle sectoren	-0,0799 (1,08)	2,0557 (1,56)		0,092
Industrie en delfstoffenwinning	-0,0748 (2,14)	1,3917 (2,40)		0,254
Bouwnijverheid	-0,0424 (0,42)	2,6089 (1,58)		0,097
Handel in en reparatie van auto's	0,0254 (0,25)	-0,0952 (0,06)		0,000
Groothandel en handelsbemiddeling	0,0127 (0,17)	-1,0113 (0,84)		0,000
Detailhandel inclusief reparatie	0,0697 (0,90)	-1,4042 (1,09)		0,014
Horeca	0,0043 (0,06)	-0,8766 (0,65)		0,000
Vervoer, opslag en communicatie	0,0107 (0,08)	0,1545 (0,08)		0,000
Verhuur roerend goed en ICT	0,0364 (0,29)	0,4648 (0,27)		0,000
Overige zakelijke dienstverlening	-0,0234 (0,16)	1,5687 (0,80)		0,000
Overige dienstverlening	0,0557 (0,84)	0,5158 (0,44)		0,000
Aantal waarnemingen	1994 – 2008 (15 jaarobservaties)			

Toelichting bij de tabel:

- t-waarden tussen haakjes
- Voor afwijkende sectoren zijn de volgende productiecijfers gebruikt:
  - Industrie en delfstoffenwinning: Industrie en openbare nutsbedrijven
  - Handel in en reparatie van auto's: Handel en reparatie
  - Groothandel en handelsbemiddeling: Handel en reparatie
  - Detailhandel inclusief reparatie: Handel en reparatie
  - Verhuur roerend goed en ICT: Verhuur en zakelijke dienstverlening
  - Overige zakelijke dienstverlening: Verhuur en zakelijke dienstverlening
  - Overige dienstverlening: Milieu, cultuur en overige diensten

Tabel A.6 Resultaten regressieanalyse voor het aandeel opgeheven bedrijfsvestigingen in het totaal aantal bedrijfsvestigingen in Nederland

Sector	Constante (jaarlijkse groei)	Groei van de productie per sector	Trend (jaarlijkse toename van de groei)	Gecorrigeerde R ²
Delfstoffenwinning (C)	0,1569 (0,97)	-1,1297 (-1,25)		0,101
Industrie en openbare nutsbedrijven (D+E)	0,0820 (1,47)	-1,7095 (-1,70)		0,275
Bouwnijverheid (F)	0,0745 (0,85)	0,7826 (0,56)		-0,158
Handel en reparatie (G)	0,1048 (1,09)	-1,3669 (-0,98)		-0,008
Horeca (H)	-0,0149 (-0,18)	1,1979 (0,76)		-0,091
Vervoer, opslag en communicatie (I)	-0,0371 (-0,47)	1,4382 (1,29)		0,116
Financiële instellingen (J)	0,7578 (3,39)	-4,9210 (-2,35)	-0,1091 (-3,10)	0,624
Verhuur en zakelijke dienstverlening (K)	0,0815 (1,44)	-0,0259 (-0,03)		-0,250
Gesubsidieerd onderwijs (M)	0,3260 (2,06)	-4,6567 (-2,06)		0,395
Gezondheids- en welzijnszorg (N)	0,5292 (1,29)	-4,9239 (-1,05)		0,018
Milieu, cultuur en overige diensten (O+P)	0,3027 (0,73)	-3,1807 (-0,56)		-0,159
Aantal waarnemingen	1998 – 2004 (7 jaarobservaties)			

Toelichting bij de tabel:

- t-waarden tussen haakjes
- Groei nationale productie met één jaar vertraagd opgenomen in de sectoren D+E en G
- Groei nationale productie met twee jaar vertraagd opgenomen in de sector N
- Groei nationale productie met drie jaar vertraagd opgenomen in de sector C

Bijlage A.4 Bruto binnenlands product

Begrippen

Binnenlands product

Het binnenlands product tegen marktprijzen is gelijk aan het totaal van de door de bedrijfsklassen gevormde toegevoegde waarde in basisprijzen, saldo van productgebonden belastingen en -subsidies.

Bruto binnenlands product

Bruto is inclusief afschrijvingen, netto is exclusief afschrijvingen.

Marktprijzen

Waarde in basisprijzen (de prijs die de producent daadwerkelijk overhoudt), vermeerderd met het saldo van productgebonden belastingen en –subsidies.

Bruto binnenlands product per hoofd

Het bruto binnenlands product per hoofd van de bevolking is gelijk aan het bruto binnenlands product (van een regio) gedeeld door het totaal aantal inwoners (van een regio).

Bronnen

Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, via www.statline.nl :

- Cijfers over het bruto binnenlands product voor Nederland voor de periode 1987-2008; De cijfers voor 2007 en 2008 hebben een (nader) voorlopig karakter.
- Cijfers over het bruto binnenlands product voor de COROP gebieden ‘Kop van Noord-Holland’ en ‘Alkmaar en omgeving’ voor de periode 1995-2006; Het cijfer voor 2006 heeft een voorlopig karakter.

Berekeningen door SEO Economisch Onderzoek:

- Sommatie van de cijfers van de COROP gebieden ‘Kop van Noord-Holland’ en ‘Alkmaar en omgeving’ tot bruto binnenlands product voor Noord-Holland Noord.
- Bruto binnenlands product voor Noord-Holland Noord voor 2007 en 2008 geschat op basis van regressieanalyse, waarbij de groei van het bruto binnenlands product per hoofd van de bevolking in de regio is verklaard uit de groei van de regionale productiegroei en de regionale bevolkingsgroei, zie Tabel A.7.
- Bruto binnenlands product per hoofd is berekend door het bruto binnenlands product te delen door de bevolkingssomvang, zowel landelijk als voor Noord-Holland Noord.

Tabel A.7 Resultaten regressieanalyse voor de groei van het bruto binnenlands product (BBP) per hoofd van de bevolking in Noord-Holland Noord

	Constante (jaarlijkse groei)	Groei van het landelijk bruto binnenlands product per hoofd (BBP/H)	Groei van de regionale productie	Groei van de regionale bevolking	Gecorrigeerde R ²
Noord-Holland Noord, alle sectoren	0,0045 (0,86)	--	0,9456 (8,56)	-1,3160 (3,25)	0,878
Aantal waarnemingen	1996-2006 (11 jaarobservaties)				

Bijlage A.5 Export

Begrippen

Export van goederen

Alle goederen die bestemd zijn voor gebruik of verbruik buiten Nederland. Het gaat daarbij om goederen die in ons land vervaardigd zijn, dan wel om goederen die hier oorspronkelijk zijn ingevoerd. Tot de uitvoer behoren ook tijdelijk uitgevoerde goederen die in opdracht van een ingezetene in het buitenland een behandeling ondergaan.

Export van diensten

Diensten van Nederland aan het buitenland. Daarbij gelden de volgende definities:

- Vervoersdiensten omvatten alle diensten die ingezetenen van een economie voor ingezetenen van een andere economie verrichten en die gepaard gaan met het vervoer van personen, het vervoer van goederen (vracht), huur (charter) van voertuigen met bemanning en bijbehorende ondersteunende diensten.
- Reizen omvatten hoofdzakelijk de goederen en diensten die reizigers gedurende een verblijf van minder dan een jaar in een economie in die economie aanschaffen. De goederen en diensten worden door of ten behoeve van reizigers gekocht of zonder tegenprestatie (m.a.w. als geschenk) verstrekt om door de reizigers te kunnen worden gebruikt of weggegeven.
- Communicatiediensten omvatten post- en koeriersdiensten en telecommunicatiediensten.
- Bouwdiensten omvatten bouw in het buitenland.
- Verzekeringsdiensten omvatten de verstrekking door ingezetenen van diverse soorten verzekeringen aan niet-ingezetenen. Deze diensten worden geschat of gewaardeerd op basis van de administratiekosten die in de totale premies zijn inbegrepen en niet op basis van het totale premiebedrag. Zij omvatten levensverzekeringen en pensioenfondsen, vrachtverzekeringen, overige directe verzekeringen, herverzekeringen en ondersteunende diensten.
- Financiële diensten omvatten diensten en ondersteunende diensten van financiële instellingen en ondersteunende diensten, behalve wanneer deze worden verstrekt door levensverzekeringsmaatschappijen, en pensioenfondsen (dan vallen ze onder levensverzekeringen en pensioenfondsen) en overige verzekeringsdiensten tussen ingezetenen en niet-ingezetenen. Deze diensten kunnen worden verricht door banken, effectenbeurzen, factoreerbedrijven, creditcardbedrijven en andere ondernemingen. Hieronder vallen diensten die worden verricht in verband met transacties in financiële instrumenten, alsmede andere diensten die verband houden met financiële activiteiten, zoals advies- en bewaringsdiensten en diensten voor activabeheer.
- Royalty's en licentierechten omvatten onder meer franchises en soortgelijke rechten.
- Overige zakelijke diensten omvatten transitohandel en overige diensten in verband met de handel, operationele leasingdiensten en diverse zakelijke, professionele en technische diensten.

- Intraconcerndiensten n.e.g. is een restcategorie. Zij omvat betalingen tussen verwante bedrijven die niet specifiek bij een ander onderdeel kunnen worden ingedeeld. Hieronder vallen betalingen van bijkantoren, dochterondernemingen en verbonden ondernemingen aan hun moederonderneming of aan andere verwante ondernemingen die een bijdrage vormen aan de algemene beheerskosten van de bijkantoren, dochterondernemingen en verbonden ondernemingen (voor planning, organisatie en controle) en ook kostenvergoedingen die rechtstreeks door moederondernemingen worden verricht. Hieronder vallen ook transacties tussen moederondernemingen en hun bijkantoren, dochterondernemingen en verbonden ondernemingen voor de dekking van algemene onkosten en de overige zakelijke diensten van Bijzondere Financiële Instellingen.
- Persoonlijke, culturele en recreatieve diensten omvatten onder meer audiovisuele en aanverwante diensten.
- Overheidsdiensten, n.e.g. is een restcategorie voor overheidstransacties (inclusief die van internationale organisaties). Hieronder vallen alle transacties (zowel in goederen als in diensten) van ambassades, consulaten, militaire eenheden en defensiebureaus met ingezetenen van economieën waar de ambassades, consulaten, militaire eenheden en defensiebureaus zijn gevestigd en alle transacties met andere economieën. Uitgezonderd zijn transacties met ingezetenen van de thuishoeftoeconomieën die worden vertegenwoordigd door de ambassades, consulaten, militaire eenheden en defensiebureaus, en transacties in winkels en kantines van deze ambassades en consulaten.

Uitvoerwaarde

Bij de uitvoerwaarde gaat het om de statistische waarde van goederen op het moment dat deze de grens passeren, plus de waarde van geleverde diensten aan het buitenland. Bij uitvoer van goederen gaat het om de waarde van de goederen inclusief vracht- en verzekeringskosten tot aan de Nederlandse grens.

Bronnen

Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, via www.statline.nl :

- Cijfers over de uitvoerwaarde van goederen voor Nederland voor de periode 1996 – 2008; De cijfers voor 2008 hebben een voorlopig karakter.
- Cijfers over de uitvoerwaarde van diensten voor Nederland voor de periode 2003 – 2007.

Berekeningen door SEO Economisch Onderzoek:

- Toedeling van goederengroepen en diensten aan sectoren volgens Tabel A.8.
- Uitvoerwaarde van diensten in 2008 is berekend op basis van de geschatte exportgroei. Deze wordt per sector berekend als de productiegroei in 2008 gewogen met de verhouding tussen de gemiddelde exportgroei in 2006 en 2007, en de gemiddelde productiegroei in 2006 en 2007.
- Sommatie van de uitvoerwaarde van goederen en diensten per sector.
- Omvang van de export vanuit Noord-Holland Noord wordt per sector en per jaar geschat op basis van het aandeel van de regionale productie in de landelijke productie per sector per jaar.

Tabel A.8 Toedeling van goederen en diensten naar sectoren t.b.v. exportwaarden sectoren

	Goederengroep	Sector waaraan toegedeeld
0	Voeding en levende dieren	Zie detaillering hieronder
00	Levende dieren m.u.v. vis, schaaldieren	Landbouw, bosbouw en visserij
01	Vlees en vleesproducten	Industrie en openbare nutsbedrijven
02	Zuivelproducten en eieren	Industrie en openbare nutsbedrijven
03	Vis, schaal- en weekdieren en bereid.	Industrie en openbare nutsbedrijven
04	Granen en graanproducten	Industrie en openbare nutsbedrijven
05	Groenten en fruit	Landbouw, bosbouw en visserij
06	Suiker en suikerwerken, honing	Industrie en openbare nutsbedrijven
07	Koffie, thee, cacao, specerijen	Industrie en openbare nutsbedrijven
08	Veevoeder m.u.v. niet gemalen granen	Landbouw, bosbouw en visserij
09	Bereide voedingsmiddelen n.a.g.	Industrie en openbare nutsbedrijven
1	Dranken en tabak	Industrie en openbare nutsbedrijven
2	Grondstoffen, oneetbaar, behalve brandstof	Zie detaillering hieronder
21	Ongelooide huiden en vellen	Landbouw, bosbouw en visserij
22	Oliehoudende zaden en vruchten	Industrie en openbare nutsbedrijven
23	Ruw synthetisch/geregenereerd rubber	Industrie en openbare nutsbedrijven
24	Kurk en hout	Industrie en openbare nutsbedrijven
25	Papierstof en papierafval	Industrie en openbare nutsbedrijven
26	Textielvezels, textielafval en lompen	Industrie en openbare nutsbedrijven
27	Meststoffen, ruwe minerale producten	Industrie en openbare nutsbedrijven
28	Metaalertsen en metaalafval	Industrie en openbare nutsbedrijven
29	Overige ruwe dierlijke/plantaardige producten	Industrie en openbare nutsbedrijven
3	Minerale brandstoffen, smeermiddelen e.d.	Industrie en openbare nutsbedrijven
4	Dierlijke/plantaardige oliën/vetten	Industrie en openbare nutsbedrijven
5	Chemische producten	Industrie en openbare nutsbedrijven
6	Fabrikaten, ingedeeld naar grondstof	Industrie en openbare nutsbedrijven
7	Machines en vervoermaterieel	Industrie en openbare nutsbedrijven
8	Diverse gefabriceerde goederen	Industrie en openbare nutsbedrijven
9	Niet afzonderlijk genoemde goederen	Zie detaillering hieronder
91	Goederen vervoerd per post n.a.g.	Vervoer, opslag en communicatie
93	Provisie en benodigdheden voor schepen	Vervoer, opslag en communicatie
96	Niet in circulatie zijnde munten	Financiële instellingen
97	Niet-monetair goud	Financiële instellingen
	Soort diensten	Sector waaraan toegedeeld
	Vervoersdiensten	Vervoer, opslag en communicatie
	Reizen	Vervoer, opslag en communicatie
	Communicatiediensten	Vervoer, opslag en communicatie
	Bouwdiensten	Bouwnijverheid
	Verzekeringsdiensten	Financiële instellingen
	Financiële diensten	Financiële instellingen
	Computer- en informatiediensten	Verhuur en zakelijke dienstverlening
	Royalty's en licentierechten	Verhuur en zakelijke dienstverlening
	Overige zakelijke diensten	Verhuur en zakelijke dienstverlening
	Intraconcerndiensten n.e.g.	--
	Pers., cult. en recreatieve diensten	Milieu, cultuur en overige diensten
	Overheidsdiensten, n.e.g.	Overheid, defensie, sociale zekerheid

Bijlage A.6 Omzet toeristische sector

Begrippen

Netto omzet

Opbrengst - exclusief BTW - uit verkoop van goederen en diensten aan derden, na aftrek van kortingen, bonussen, statiegeld en doorberekende vrachtkosten.

Horeca

Logies-, maaltijden- en drankenverstrekking, onderverdeeld in de volgende deelsectoren:

- Hotels, pensions en conferentieoorden;
- Campings, jeugdherbergen en bungalowparken, zijnde kampeerterrinen en overige voorzieningen voor recreatief verblijf voorzover niet elders genoemd;
- Restaurants, cafetaria's, snackbars en dergelijke;
- Café's en dergelijke;
- Kantines en catering.

Bronnen

Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, via www.statline.nl :

- Netto omzet cijfers in de horeca (naar 5 deelsectoren) voor Nederland voor de periode 1996 – 2005.
- Groei netto omzet in de horeca (naar 5 deelsectoren) voor Nederland voor de periode 2006-2008.
- Aantal bedrijfsvestigingen in de horeca (naar 5 deelsectoren) voor Nederland en voor de COROP regio's 'Kop van Noord-Holland' en 'Alkmaar en omgeving' voor de 2007 en 2008.

Berekeningen door SEO Economisch Onderzoek:

- Sommatie van cijfers voor aantal vestigingen in de COROP gebieden 'Kop van Noord-Holland' en 'Alkmaar en omgeving' tot aantal vestigingen in Noord-Holland Noord.
- Berekening netto omzet per vestiging per deelsector per jaar in Nederland.
- Berekening netto omzet per deelsector per jaar in Noord-Holland Noord op basis van landelijke netto omzet per vestiging per deelsector per jaar, maal het aantal bedrijfsvestigingen per deelsector per jaar in Noord-Holland Noord; Daarbij wordt het cijfer zodanig gecorrigeerd dat de verhouding tussen omzet en productie in de gehele sector gelijk is tussen Noord-Holland Noord en Nederland.

Bijlage A.7 Bezoek en overnachtingen van toeristen

Begrippen

Bezoek van gasten

Bezoekers die één of meer nachten achtereen in een logiesaccommodatie verblijven. Bezoekers die meer dan twee maanden in een hotel of pension verblijven worden door het CBS als vaste gasten aangemerkt. Zij tellen niet mee voor de statistiek. Bezoekers die een vaste standplaats op een kampeerterrein of een huisje voor langer dan twee maanden hebben gehuurd, worden evenmin geregistreerd. Asielzoekers worden niet meegeteld, ook niet als ze korter dan twee maanden in een accommodatie verblijven. Per maand worden de in die maand vertrokken gasten waargenomen, ongeacht in welke maand de gast aangekomen is. Het is mogelijk dat een persoon twee of meerdere malen in een maand in dezelfde accommodatie of in verschillende accommodaties als gast wordt geteld.

Overnachtingen van gasten

Elke nacht die een gast doorbrengt in een logiesaccommodatie, voor zover dit geen overnachting is van een vaste gast in een hotel of pension of van een vaste huurder van een huisje of vaste standplaats op een kampeerterrein.

Bronnen

Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, via www.statline.nl :

- Bezoek van gasten naar land of regio van herkomst voor Nederland en de provincie Noord-Holland voor de periode 1998 – 2008.
- Overnachtingen van gasten naar land of regio van herkomst in Nederland en in de provincie Noord-Holland voor de periode 1998 – 2008.

Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, 2008, aangeleverd op verzoek:

- Bezoek van gasten voor de COROP regio's 'Kop van Noord-Holland' en 'Alkmaar en omgeving' voor 2008.
- Overnachtingen van gasten in de COROP regio's 'Kop van Noord-Holland' en 'Alkmaar en omgeving' voor 2008.

Berekeningen door SEO Economisch Onderzoek:

- Sommatie van cijfers voor het aantal bezoeken van toeristen en het aantal overnachtingen in de COROP gebieden 'Kop van Noord-Holland' en 'Alkmaar en omgeving' tot totalen voor Noord-Holland Noord voor 2008.
- De verdeling van het aantal bezoeken en overnachtingen naar land van herkomst in Noord-Holland Noord is gebaseerd op de verdeling in de cijfers van de provincie Noord-Holland.

Bijlage A.8 Aantal banen van werknemers in de horeca

Begrippen

Baan

Een baan is een werkring van een werknemers. Als iemand meer dan één werkring heeft, telt elke werkring als een afzonderlijke baan.

Werknemers

Werknemers zijn mensen die arbeid verrichten op basis van loon of salaris.

Horeca

Logies-, maaltijden- en drankenverstrekking, onderverdeeld in de volgende deelsectoren:

- Hotels, pensions en conferentieoorden;
- Campings, jeugdherbergen en bungalowparken, zijnde kampeerterreinen en overige voorzieningen voor recreatief verblijf voorzover niet elders genoemd;
- Restaurants, cafetaria's, snackbars en dergelijke;
- Café's en dergelijke;
- Kantines en catering.

Bronnen

Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, via www.statline.nl :

- Aantal banen van werknemers in de horeca naar 5 deelsectoren voor Nederland voor de jaren 2006 – 2008.

Berekeningen door SEO Economisch Onderzoek:

- Berekening netto omzet per arbeidsplaats per deelsector van de horeca in Nederland.
- Berekening netto omzet per deelsector per jaar in Noord-Holland Noord op basis van landelijke netto omzet per arbeidsplaats per deelsector per jaar en de totale netto omzet per deelsector per jaar in Noord-Holland Noord. Daarbij wordt het cijfer zodanig berekend dat het totaal van het aantal banen over de deelsectoren optelt tot het totaal aantal banen voor de totale horecasector zoals berekend onder “banen van werknemers”.

Bijlage A.9 Kantorenmarkt

Begrippen

Opname

Het totaal van leegstaande en in gebruik zijnde kantoren. Ook kantoren die op het moment van registratie nog in aanbouw zijn, worden tot de opname gerekend.

Bezettingsgraad (percentage bezet)

Percentage van de opname van kantoren dat niet wordt aangeboden voor verkoop of verhuur.

Huurprijs

De prijs per vierkante meter verhuurbaar vloeroppervlak per jaar in Euro, exclusief BTW, servicekosten en huurderspecifieke inrichtingskosten.

Wijzigingen ten opzichte van de nulmeting

In de nulmeting 2007 zoals SEO die vorig jaar heeft uitgebracht, is voor de kantorenmarkt gebruik gemaakt van data afkomstig uit de IBIS-enquête. Vanaf 2007 geeft deze databron geen informatie meer over de kantorenmarkt. Daarom is dit jaar gebruik gemaakt van een alternatieve databron. Naast het feit dat deze databron een groter deel van de kantorenmarkt dekt, kan er bovendien ook onderscheid worden gemaakt tussen huur en koop.

Bronnen

Verzamelde gegevens door de heer Bak, Kantoren in cijfers 2007 en 2008:

- Voorraad kantoorruimte in m² voor Nederland en de COROP gebieden 'Alkmaar en omgeving' en 'Kop van Noord-Holland', naar huur en koop voor de jaren 2007 en 2008.
- Vraag naar kantoorruimte in m² voor Nederland en de COROP gebieden 'Alkmaar en omgeving' en 'Kop van Noord-Holland', naar huur en koop voor de jaren 2007 en 2008.
- Aanbod van kantoorruimte in m² voor Nederland en de COROP gebieden 'Alkmaar en omgeving' en 'Kop van Noord-Holland', naar huur en koop voor de jaren 2007 en 2008.
- Gemiddelde huurprijs per m² vloeroppervlak in kantoorlocaties voor Nederland en de COROP gebieden 'Alkmaar en omgeving' en 'Kop van Noord-Holland', naar nieuwbouw en bestaande bouw voor de jaren 2007 en 2008.

Berekeningen door SEO Economisch Onderzoek:

- Bezettingsgraad is berekend als het aandeel van de voorraad dat niet wordt aangeboden op de markt.
- De gemiddelde huurprijs voor Nederland en voor Noord-Holland Noord is berekend als het gemiddelde van de huurprijs voor nieuwbouw en bestaande bouw, gewogen met de opname van kantoorruimte naar nieuwbouw en bestaande bouw. Hierbij veronderstellen we dat het percentage bestaande bouw en nieuwbouw op de totale voorraad evenredig is verdeeld over de voorraad huur en koop.

Bijlage A.10 Bedrijfsruimte

Begrippen

Opname

Netto oppervlak van bedrijfsterreinen in hectare (ha), inclusief nog uit te geven oppervlak

Bezettingsgraad (percentage vol)

Percentage van bedrijfsterreinen die volledig zijn bezet

Bezettingsgraad (uitgegeven ha / totaal ha)

Percentage van het oppervlak van bedrijfsterreinen dat reeds is uitgegeven.

Huurprijs

De prijs voor de huur van een vierkante meter bedrijfsterrein in Euro, exclusief BTW.

Verkoopprijs

De prijs voor de aankoop van een vierkante meter nieuw bedrijfsterrein in Euro, exclusief BTW.

Planvoorraad bedrijventerreinen

Het nog uit te geven oppervlak bedrijfsterreinen in hectare (ha), gelijk aan het netto oppervlak minus het reeds uitgegeven oppervlak.

Bronnen

IBIS Inventarisatie bedrijfsterreinen en kantoorlocaties, via <http://www.bedrijvenlocaties.nl/default.aspx>, met een peildatum van 1 januari:

- Opname van bedrijfsterreinen in heel Nederland voor de jaren 1988 tot en met 2008.
- Indicator of het bedrijfsterrein volledig bezet is, per bedrijfsterrein in Nederland in de jaren 1988 tot en met 2008.
- Reeds uitgegeven oppervlak per bedrijfsterrein in Nederland in de jaren 1998 tot en met 2008.
- Minimum en maximum huurprijs per bedrijfsterrein in Nederland in de jaren 1988 tot en met 2008.
- Minimum en maximum verkoopprijs per bedrijfsterrein in Nederland in de jaren 1988 tot en met 2008.
- Grondprijzen van nog uit te geven bedrijfsterreinen per gemeente in Nederland voor de jaren 2007 en 2008 (via www.beheerenonderhoudskosten.nl).

Berekeningen door SEO Economisch Onderzoek:

- Bezettingsgraad als het percentage volledig bezette werklocaties is berekend als het gemiddelde percentage bedrijfsterreinen met de aanduiding 'werklocatie vol', gewogen met de opname per bedrijfsterrein.

- Voor de bezettingsgraad als de fractie uitgegeven hectare bedrijfsterrein ten opzichte van het totale netto oppervlak bedrijfsterrein is wederom gewogen met de opname per bedrijfsterrein.
- De gemiddelde huurprijs kan niet worden berekend, omdat er te weinig locaties zijn waarvoor de huurprijs bekend is. Bovendien zijn deze locaties niet representatief voor het totaal aan locaties in Nederland, respectievelijk Noord-Holland Noord.
- De gemiddelde verkoopprijs is berekend als gemiddelde van uitsluitend de beschikbare minimum en maximum verkoopprijs per werklocatie over alle bedrijfsterreinen, gewogen met de opname per bedrijfsterrein. In tegenstelling tot gegevens over de huurprijs zijn er voldoende locaties met een minimum en maximum verkoopprijs bekend.
- De gemiddelde grondprijs is berekend als gemiddelde van de beschikbare grondprijzen voor nog uit te geven bedrijfsterreinen per gemeente, gewogen met het nog uit te geven oppervlak aan bedrijfsterrein per gemeente.

Bijlage A.11 Banen van werknemers

Begrippen

Baan

Een baan is een werkring van een werknemer. Als iemand meer dan één werkring heeft, telt elke werkring als een afzonderlijke baan.

Werknemers

Werknemers zijn mensen die arbeid verrichten op basis van loon of salaris.

Bronnen

Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, via www.statline.nl :

- Banen van werknemers per kwartaal per sector voor Nederland voor de periode 2001 – 2008; De cijfers vanaf 2006 hebben een voorlopig karakter.
- Banen van werknemers per sector voor de COROP gebieden ‘Kop van Noord-Holland’ en ‘Alkmaar en omgeving’ voor december 2006 (nader voorlopig) en december 2007 (voorlopig).

Berekeningen door SEO Economisch Onderzoek:

- Sommatie van cijfers van de COROP gebieden ‘Kop van Noord-Holland’ en ‘Alkmaar en omgeving’ tot aantal banen van werknemers voor Noord-Holland Noord.
- Aantal banen van werknemers voor Noord-Holland Noord in 2008 berekend aan de hand van de productie per baan, waarbij is verondersteld dat de regionale productie per baan tussen 2007 en 2008 eenzelfde ontwikkeling heeft doorgemaakt als de landelijke productie per baan tussen 2007 en 2008.

Bijlage A.12 (Werkzame) beroepsbevolking naar opleidingsniveau

Begrippen

Beroepsbevolking

Alle personen van 15 tot 65 jaar die tenminste twaalf uur per week werken, of werk hebben aanvaard waardoor ze tenminste twaalf uur per week gaan werken, of verklaren ten minste twaalf uur per week te willen werken, daarvoor beschikbaar zijn en activiteiten ontplooiën om werk voor ten minste twaalf uur per week te vinden.

Werkzame beroepsbevolking

Personen van 15 tot 65 jaar die in Nederland wonen en betaald werk hebben van twaalf uur of meer per week.

Bronnen

Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, via www.statline.nl :

- Omvang beroepsbevolking naar opleidingsniveau voor Nederland en voor de COROP gebieden 'Kop van Noord-Holland' en 'Alkmaar en omgeving' voor de periode 1996 – 2008
- Omvang werkzame beroepsbevolking naar opleidingsniveau voor Nederland en voor de COROP gebieden 'Kop van Noord-Holland' en 'Alkmaar en omgeving' voor de periode 1996 – 2008